

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR
IN VLAANDEREN

Colofon

Van Mensen en Dingen

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen

Voorheen: **Oost-Vlaamse Zanten** (sedert 1926) en **Mengelmaren** (sedert 1993).

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (KBOV) en Volkskunde West-Vlaanderen v.z.w. (VWV), i.s.m. het Huis van Alijn (Gent), het Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge), het Volkskundemuseum (Antwerpen) en het Museum voor de Oudere Technieken (Grimbergen).
Met de steun van de provincie Oost-Vlaanderen.

Websites en e-mailadressen:

<http://users.pandora.be/kbov> - kbov@pandora.be
<http://www.volkskunde-west-vlaanderen.be> - d_vanlooche@hotmail.com
<http://www.huisvanalijn.be> - huis.alijn@gent.be
<http://www.brugge.be/musea> - volkskundemuseum@skynet.be
<http://museum.antwerpen.be/volkskundemuseum> - volkskunde.museum@stad.antwerpen.be;
<http://www.mot.be> - info@mot.be
<http://www.vcv.be> - info@vcv.be
<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - volkskunde-vlaanderen@pi.be
<http://www.volkskunde-limburg.be>
Redactieadres: Van Mensen en Dingen, Kristien Bogaert, Waterstraat 77, 9040 St.-Amandsberg

Hoofredacteur:

Jacques Van Keymeulen (tel. 09-231 13 64; jacques.vankeymeulen@ugent.be).

Redactiesecretarissen:

Kristien Bogaert (tel. 09-251 08 92; marc.hillaert@skynet.be)
Veronique De Tier (tel. 09-383 53 98; veronique.detier@ugent.be)
Arnold Eloy (tel.: 09-245 37 43; arnold.elay@skynet.be)
Tekstredacteur: Frans Van Lancker (tel. 09-226 27 45; fra.vanlancker@skynet.be)

Redactie: Mark Adriaen, Bea Baillieul, Rob Belemans, Kristien Bogaert, Luc Daels, Johan Dambruyne, Johan David, Hendrik Defoort, Emiel Decock, Bart De Nil, Veronique De Tier, Willy Dezutter, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sibylla Goegebuer, Guy Hoebeke, Lies Klerkx, Harlinda Lox, Antoon Naert, Werner Van Hoof, Margaretha Van Huele, Jacques Van Keymeulen, Danny Vanlooche, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Rinus Willemsen.

Redactieraad: prof. dr. Jan Art, em. prof. dr. Willy Braekman, prof. dr. Elze Bruyninx, lic. Marcel Daem,

prof. dr. Chris De Backer, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Magda Devos, prof. dr. Luc François, lic. Walter Giraldo, prof. dr. Rik Pinxten, prof. dr. Gerard Rooijackers, prof. dr. Hugo Soly, prof. dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Eenoo.

Concept lay-out: Nina Hoste

Vormgeving, opmaak en druk: Geers Offset nv - Gent, Oostakker.

Abonnementen-informatie:

KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen) tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be
Volkskunde West-Vlaanderen: Danny Vanlooche, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 - e-mail: d_vanlooche@hotmail.com

Abonnementsgeld: 20 Euro

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-23 van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. of op rekeningnummer 470-0267131-17 van Volkskunde West-Vlaanderen v.z.w. met als mededeling: ABONNEMENT.

Nederlandse abonnees storten op rekeningnummer 3924.87.128, Rabobank Terneuzen, t.n.v. "Van Mensen en Dingen" met als mededeling: ABONNEMENT. Andere buitenlandse abonnees betalen op rek nr. 703-0327514-23 met vermelding IBAN BE92703032751423 en BIC AXAB-BE22.

Abonnees krijgen 4 nummers per jaar en een jaarboek.

Losse verkoop: 6 Euro per nummer

Copyright:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw; Volkskunde West-Vlaanderen vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactiesecretariaat en worden voorgelegd aan een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toegestuurd.

ISSN-nummer: 1379-9460

Foto's op de kaft:

Klasfoto Zusters Maricolen Deinze (omtrents 1920) (Verzameling Peeters)
Klasfoto Gaspard de Coligny-school Gent (2003) (Verzameling Huvenne)
Foto van een man in 'traditionele klederdracht' in 2003 (Verzameling Volkskunde West-Vlaanderen)
Foto van een 'dagloner' uit Koksijde, geboren in 1865 (omstreeks 1930, KBOV-Fototheek, Verzameling Trefois)

Jaargang II-2004

Woord vooraf

Beste lezer, ons tijdschrift *Van Mensen en Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen* gaat zijn tweede jaargang in. We hebben blijkbaar op gunstige wijze de aandacht getrokken. De redactie is nu verruimd met de conservators van nog twee musea: Johan David van het Museum voor de Oudere Technieken in Grimbergen en Werner Van Hoof van het Volkskundemuseum in Antwerpen. Ook de inbreng van de universitaire wereld is gestegen: naast de UGent hebben ook vertegenwoordigers van de KULeuven, de VUBrussel en de UAntwerpen hun medewerking toegezegd.

De redactie is zeer verheugd op zoveel belangstelling en medewerking te mogen rekenen. Het colofon van de nieuwe jaargang is dan ook zeer uitgebreid geworden. Heel de redactie zal er zorg voor dragen dat het uitgangspunt van het tijdschrift, wetenschappelijkheid en begrijpelijkheid laten samengaan, bewaarheid wordt. Uiteraard kunnen we maar groeien als we ook opbouwende kritiek krijgen. Ik zou de lezers dan ook willen uitnodigen om eventuele opmerkingen en wensen aan de redactie kenbaar te maken.

Voor de tweede jaargang worden de bestaande rubrieken behouden. We zijn wel van plan om geregeld bijdragen te wijden aan de bespreking van foto's en ook wordt de nieuwe rubriek 'Oproepen' gelanceerd. Die laatste rubriek zal, net als voortaan de perskroniek, occasioneel verschijnen.

De samenstelling van ons tijdschrift is volledig het werk van vrijwilligers. Ik hecht eraan om de hele redactieploeg en meer bepaald de redactiesecretarissen Veronique De Tier, Kristien Bogaert en Arnold Eloy, de tekstredacteur Frans Van Lancker, de drukproeflezer Guy Hoebeke en de duivel-doet-al Luc Beyens van harte te bedanken voor de vele uren van hun vrije tijd die ze aan het tijdschrift besteed hebben.

Jacques Van Keymeulen
hoofdredacteur

P B 1 0 8 3 3 2 4

Inhoud

Woord vooraf, JACQUES VAN KEYMEULEN	1
'Delinquent' of slachtoffer van sociale controle?, KATLIJN VANHEE	5
De zuilen van het jeugdhuis, JAN-FREDERIK ABBELOOS	27
VINGER AAN DE POLS	
Museum in de kijker	
Op stap in Oost-Vlaanderen: Aalst - Stedelijk Museum Aalst, ELS VERAVERBEKE	39
Voor u gekozen	
Twee klasfoto's en twee portretten geconfronteerd, JACQUES VAN KEYMEULEN	42
De Jurk van Irma de Neve de Roden, ELS VERAVERBEKE	46
De aasspade, een strandschopje voor volwassenen?, JOHAN DAVID	52
Signalementen	
H. Lox e.a., <i>Mann und Frau im Märchen</i> , GUY HOEBEKE	55
H. Brok, <i>Bibliografie over plantennamen</i> , TINEKE DE PAUW	56
R. Castelain en L. Van Durme, <i>Het pacht- en cijnsboek, bekend als het Vorwaerden bouck van het Onze-Lieve-Vrouwshospitaal te Oudenaarde (1385-1411)</i> , GUY HOEBEKE	58
V. De Tier e.a., <i>Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, aflevering Paard 1</i> , VERONIQUE DE TIER	60
MOZAÏEK	
Een reus in Oudenburg, JEAN LUC MEULEMEESTER	63
Kwakzalvers en bezersers te Lichtervelde en te Petegem (18de eeuw), W.L. BRAEKMAN	66
AGENDA	
Het Huis van Alijn (Gent)	69

Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge)	71
Volkskundemuseum Antwerpen	75
MOT: Museum voor Oudere Technieken (Grimbergen)	77
Bond van West-Vlaamse Volkskundigen	78
Andere activiteiten	80

OPROEPEN

Van aasspade tot zwingelmes. De identificatie van onbekende handwerktuigen, JOHAN DAVID	81
---	----

Van eikeltjeskoffie tot berken aan het dakgebinte, Y. VOERMANS	85
--	----

SUMMARIES	87
------------------	----

'Delinquent' of slachtoffer van sociale controle?

Een analyse van de relaties tussen de aanklager en de kinderen die voor de kinderrechter van Veurne verschenen tussen 1912 en 1921.

Katlijn Vanhee

Inleiding en probleemstelling

Enkele jaren na de eerste wereldoorlog moest een jongeman van zestien jaar oud zich in Veurne verantwoorden voor de kinderrechter. Hij was aangeklaagd door burens die onder hetzelfde dak woonden. De twee jaar oude peuter van de burens had zand in de keuken gegooid, waarop de moeder van de beklagde dat zand had teruggeworpen. De buurvrouw kon dat niet over haar kant laten gaan en de zaak liep volledig uit de hand. Er vlogen emmers water over en weer en het kwam tot een handgemeen. De jongen was volgens de ene partij tussenbeide gekomen om te sussen, maar in het relaas van de aanklagers had hij de buurvrouw met een stok geslagen. De dokter die haar onderzocht was formeel: de vrouw had kneuzingen opgelopen, waardoor ze drie dagen werkonbekwaam was. Enkele maanden later moest de jongen verschijnen voor de kinderrechter. Hoewel het om een ordinaire burenruzie ging, was het conflict uitgedraaid op een rechtszaak. (1)

Het aanklagen van jongeren bij gerechtelijke instanties was en is echter méér dan een reactie op een overtreding van een rechtsregel. Eerst en vooral past een dergelijke beslissing in een specifiek tijds kader, waarin de heersende waarden en normen bepalen wat als 'delinquent' bestempeld wordt. Dat is het verhaal van de regelgeving, hoe die tot stand komt en in welke mate ze in de maatschappij opgevolgd wordt. Anderzijds ligt de reactie op afwijkend gedrag ook ingebed in de sociale verhoudingen tussen de dader, het slachtoffer en hun omgeving. In het aangehaalde voorbeeld hadden de partijen het conflict evengoed in der minne kunnen regelen, maar blijkbaar was het water daarvoor te diep.

Het eerste aspect heeft in de historiografie al uitgebreide aandacht gekregen. Het is het verhaal van het beschavingsoffensief van de burgerij en de Kerk, die de groeiende groep arbeiders in de pas probeerden te laten lopen. (2) De strafwetgeving voor kinderen vormde een

(1) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, dossier nr. 335, 1921.

(2) DEPAEPE (M.), *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*, Leuven, Acco, 2002, 288p.; ARIES (P.H.), *De ontdekking van het kind: sociale geschiedenis van school en gezin*, Amsterdam, Bakker, 1987, 415p.; LIS (C.), SOLY (H.), *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa*, Leuven, Kritak, 1985, 240p.; VAN ISACKER (K.), *Mijn land in de kering, 1830-1980*, Antwerpen, De Nederlandsche boekhandel, 1978, 2 volumes.

onderdeel van deze 'missie'. (3) Het was maar een van de vele kanalen waarlangs de maatschappelijke toplagen het gemeen de burgerlijke waarden wilden opleggen. (4)

Hier zal vooral ingegaan worden op de tweede dimensie, die pas vrij recent in het blikveld van historici is gekomen. Enkele onderzoekers, zoals Peter King, Clive Emsley, Catharina Lis en Hugo Soly, hebben i.v.m. deze invalshoek pionierswerk verricht, vooral op het vlak van het proces van het aandragen van criminaliteit. (5)

Ondertussen kunnen we uit de actuele stand van zaken van het onderzoek een aantal krachtlijnen afleiden. Als er aangeklaagd werd, gebeurde dat in de meerderheid van de gevallen door benadeelden en niet door wetsdienaars. Bovendien hadden kinderen wier ouders stevig geïntegreerd waren in de gemeenschap meer kans om aan het gerecht te ontsnappen omdat alles in der minne geregeld kon worden. Wie goede relaties onderhield binnen zijn leefwereld kon namelijk vaak op respijt rekenen vanwege de benadeelde. De rechtsvervolging nam toe naarmate de dader, met de woorden van Pierre Bourdieu, minder sociaal kapitaal kon verzamelen. Door hun relaties met andere individuen konden mensen immers onderlinge banden creëren. Daardoor ontstonden sociale netwerken die gebaseerd waren op onderlinge bijstand en vertrouwen. Wie veel van dergelijke vriendschapsbanden had weten te smeden en te onderhouden, had veel sociaal kapitaal opgebouwd, zeg maar een sociale spaarpot vergaard. (6)

De onderzoekers konden vaststellen dat personen die in de negentiende eeuw voor de rechtbank werden gedaagd, vaak een aantal gemeenschappelijke kenmerken bezaten. Ze beschikten over weinig sociaal kapitaal, ze kenden geen geregeld huishouden of ze woonden niet lang binnen eenzelfde gemeenschap. Hiermee werd aangetoond dat het niet in eerste instantie de (mis)daad zelf was die bepaalde of er al dan niet juridisch werd opgetreden, maar wel de plaats van de daders (en hun familie) binnen een sociaal relatiepatroon. (7)

In dit artikel worden deze conclusies getoetst aan de situatie in het gerechtelijk arrondissement Veurne voor de periode 1912 tot 1921. Het historisch onderzoek is immers grotendeels gevoerd op basis van bronnen uit een stedelijke omgeving. Over de periode in kwestie is er nog maar weinig informatie beschikbaar. Eerst zullen we nagaan welke types van delicten aangeklaagd werden en of er geografische verschillen waar te nemen zijn binnen het arrondissement. Daarna onderzoeken we de gegevens over de aanklager en zijn relatie met de aangeklaagde. Tot slot kijken we naar de beklagde en zijn verhouding met de omgeving. Dat laatste zal vooral gebeuren aan de hand van een onderzoek naar het sociale kapitaal van de beklagde.

(3) BRIBOSIA (P.): *Enfants de juge et juge d'enfants*, Namen, Les éditions du Soleil Levant, 1964, 162p.; CHRISTIAENS (J.), *De geboorte van de jeugd-delinquent*, Brussel, VUB-press, 1999, 430p.; WEBER (D.) *Homo Criminalis. Belgische parlementsliden over misdaad en strafrecht, 1830-1940*, Brussel, VUB-press, 1996, 190 p.; DE-PREEUW (W.), Landloperij, bedelarij en thuisloosheid; een sociaal-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 2 vol., 629p.; DELEU (P.), *De minderjarige delinquent tussen straf en heropvoeding. Een dossieranalyse met betrekking tot de uitvoering van de Wet op de Kinderbescherming ('12) tijdens de periode 1912-1940*, Leuven, KULeuven (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Historische Pedagogie), 1999, XII+233p.

(4) ART (J.), Clerus en volksreligie in Vlaanderen sinds de nieuwste tijd 'Ne peius adveniat', in: ROOIJ-
AKKERS (G.), *Religieuze volkscultuur: de spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk*, Nijmegen, SUN, 1986, 173p.; DAVIES (A.), *Leisure, gender and poverty; working-class culture in Salford and Manchester 1900-1939*, Buckingham, Open University Press, 1995, XI+210p.; DENECKERE (G.), *Kinderen van de straat. Het 'bandeloze' kind als abnormaliteit in het negentiende-eeuwse Gent*, in: LIS (C.), SOLY (H.), *Tussen dader en slachtoffer, Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*, 2001, Brussel, VUB-press, Brussel, pp.299-335; DENECKERE (G.), *Sire, Het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Antwerpen, Hadewijch, 1997, 415p.; DE WITTE (P.), *Hoe de werklieden vroeger leefden (1848-1918)*, Leuven, Kritak, 1986, 310p.;

In een eerste deel zullen we een kort overzicht geven van de bevingingen uit het historisch onderzoek over het aanklagen van delinquenten, om daarna over te gaan tot het eigenlijke onderzoek. We geven enige toelichting bij de archiefbronnen waarop gesteund werd, gevolgd door een korte schets van de situatie in het gerechtelijk arrondissement Veurne in het begin van de twintigste eeuw. Ten slotte stellen we de concrete resultaten van het onderzoek voor.

Tolerantiedrempel van delinquent gedrag en het belang van een goed uitgebouwd sociaal netwerk.

De beeldvorming in de negentiende-eeuwse uiteenzetting van juridische, medische, filantropische en politieke elites met betrekking tot het crimineel gedrag van de lagere sociale klassen is in het historisch onderzoek al uitgebreid aan bod gekomen. Er is echter op historisch vlak veel minder geweten over de manier waarop brede bevolkingslagen 'afwijkend' of 'ontoelaatbaar' gedrag zagen.

Vooraf delicten die door wetenschappers als 'social crime' omschreven worden, zoals het stelen van een brood, van groenten, kleine vee-dieren en brandstoffen, konden rekenen op grotere tolerantie vanwege de omgeving. ⁽⁸⁾ Dergelijke sociale criminaliteit was vaak gerechtvaardigd door de wantoestanden waarin de mensen leefden. ⁽⁹⁾ Het was een noodoplossing, een bewuste overlevingsstrategie. ⁽¹⁰⁾ In Engelse mijngemeenschappen werd zelfs door de eigenaars van de mijnen oogluikend toegelaten dat kinderen kolen gingen rapen op het terrein van de mijnen. Ze werden zelfs veeleer gestraft omdat ze te laat en bestoft in de les toekwamen dan om hun diefstal. ⁽¹¹⁾ Ook het gokken, dat door de overheid als verderfelijk werd afgedaan en strafbaar werd gesteld in het begin van de twintigste eeuw, zat ingebakken in vele lokale levensgewoonten. Gokkers konden dan ook op bescherming rekenen van vele omwonenden en werden gewaarschuwd wanneer er politie in de buurt was. ⁽¹²⁾

Zoals uit de voorbeelden kan worden afgeleid, speelde niet alleen de perceptie van 'delinquent gedrag' een belangrijke rol bij het al dan niet rapporteren ervan bij gerechtelijke instanties, maar evenzeer de aard van de sociale banden binnen de lokale gemeenschap.

Historici hebben daarnaast vastgesteld dat de ernst van het delict maar zelden de basismotivatie was om een conflict al dan niet informeel op te lossen. Ze zijn het erover eens dat de informele banden en de sociale relaties van zowel dader, slachtoffer als lokale omgeving binnen een gemeenschap een veel grotere, zometert de grootste impact hadden op de beslissing. ⁽¹³⁾

HUMPHRIES (S.), *Hooligans or rebels? An oral history of working-class childhood and youth 1889-1939*, Basil Blackwell, Oxford Cambridge, 1995, 279 p.; SOHN (A.M.), *Chrysalides. Femmes dans la vie privée (XIXe - XXe siècle)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1996, 2 vol.

(5) KING (P.), *Crime, Justice, and Discretion in England 1740-1820*, Oxford, Oxford University Press, 2000, 383 p.; EMSLEY (C.), *Crime and society in England, 1750-1900*, New York, Longman, 1994, 257 p.; JONES (D.), *Crime, protest, community and police in nineteenth-century Britain*, London, Routledge, 1982, 247 p.; TAYLOR (D.), *Crime, policing and punishment in England, 1750-1914*, Basingstoke, Macmillan Press, 1998, IX+210 p.; SLEEBE (V.), *In termen van fatsoen. Sociale controle in het Groningse kleigebied 1770-1914*, Doctoraatsverhandeling, Rijksuniversiteit Groningen, 1994, XI+535p.; HUMPHRIES (S.), *op.cit.*; LIS (C.), SOLY (H.), *Tussen dader en slachtoffer...*

(6) PUTNAM (R.), *Bowling Alone: the collapse and revival of American Community*, New York, Simon and Schuster, 2000, p. 19.

(7) LIS (C.), SOLY (H.), *Jeugd, criminaliteit en sociale netwerken: veertiende tot twintigste eeuw*, in: LIS (C.), SOLY (H.), *Tussen dader en slachtoffer...*, pp. 15 - 25.

(8) EMSLEY (C.), *op.cit.*, p. 68.

(9) HUMPHRIES (S.), *op.cit.*, p. 151.

(10) CHRISTIAENS (J.), *op.cit.*, p. 77.

(11) HUMPHRIES (S.), *op.cit.*, p. 157.

(12) DAVIES (A.), *op.cit.*, p. 145.

(13) LIS (C.), SOLY (H.), *Jeugd, criminaliteit en sociale netwerken...*, p. 21.

Catharina Lis en Hugo Soly besloten dat “ouders die in een lokale gemeenschap geïntegreerd waren, alles in het werk stelden om hun ‘ontspoorde kinderen’ informeel te laten corrigeren, omdat strafvordering meestal werd geassocieerd met oneer.”⁽¹⁴⁾ Uit het onderzoek van Margot De Koster over onhandelbare dochters is ook gebleken dat ouders hun ‘zedeloze’ dochters, niettegenstaande ze de naam van de familie te schande maakten, toch nog op alle mogelijke ‘informele’ manieren tot inkeer trachtten te brengen. Vaak hadden familieleden, burens of kennissen het gedrag gesignaleerd. De Koster heeft dan ook geconcludeerd dat goede relaties met familie en de sociale omgeving noodzakelijk waren om de tegenslagen te boven te komen en geen blijvende schade aan de reputatie van de familie aan te brengen.⁽¹⁵⁾

Het belang van de publieke opinie bij het nemen van een beslissing om het kind al dan niet aan te klagen, mag dan ook niet onderschat worden. In theorie was het slachtoffer vrij in het nemen van zijn beslissing om aan een bepaald delict al dan niet een gerechtelijk vervolg te geven. Toch hebben verschillende historici opgemerkt dat ze in hun handelen géén absolute vrijheid genoten. “*Victims were subjected to a wide variety of pressures from other groups or individuals. [...] The victim’s family and friends, the accused, his family, and supporters, local community leaders and inhabitants, and the crowd present at the time of the crime. Some victims made wide consultations before making their decision.*”⁽¹⁶⁾

David Jones heeft vastgesteld dat jongeren in het algemeen op meer vergiffenis en sympathie konden rekenen. De politie werd in ieder geval minder opgeroepen.⁽¹⁷⁾

Waarom men toch de officiële instanties inschakelde

Catharina Lis en Hugo Soly hebben een aantal kernelementen samengebracht die een cruciale rol speelden in de beslissing van slachtoffers of buurtbewoners om delinquente jongeren toch te rapportereren.

Eerst en vooral beschikten ze over weinig of geen sociaal kapitaal. Dit gold ondermeer voor mensen die in hun buurt geen goede reputatie wisten op te bouwen. Slechte relaties, ruzies tussen families en oude vetes in het dorp konden nare gevolgen hebben wanneer één van beide partijen iets mispeuterde. Ook de evaluatie van het karakter en vroeger gedrag van de aangeklaagde speelde een rol. Soms was de relatie tussen beide partijen al voor het conflict verzuurd. In dat geval wou de aanklager dat de beschuldigde streng gestraft werd of eenvoudigweg verwijderd werd uit de gemeenschap.⁽¹⁸⁾

(14) Ibid., p.15.

(15) DE KOSTER (M.), Ongepast gedrag van jonge vrouwen en (generatie)conflicten. Ouderlijke klachten van onhandelbare dochters bij de kinderrechter van Antwerpen in 1912-1913 en 1924-1925, in: GOTOVITCH (J.), *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis, jeugd en maatschappij*, Brussel, 2001, 8, p.112.

(16) KING (P.), *op. cit.*, p.28.

(17) JONES (D.), *op.cit.*, p.92 en p. 97.

(18) KING (P.), *op. cit.*, pp.33-34.

Verder heeft Norbert Elias in zijn onderzoek over 'outsiders' ontdekt dat inwoners binnen een hechte gemeenschap bijzonder intolerant stonden tegenover nieuwkomers. Deze hadden geen vertrouwensrelatie met de buurt en beschikten ook niet over gemeenschappelijke waarden en normen, waardoor ze bij een misstap veel sneller door de buurt werden uitgestoten en de politie over de vloer kregen. ⁽¹⁹⁾

Een tweede factor was de thuissituatie van de aangeklaagde kinderen. De meesten kenden geen geregeld huisgezin. Ten derde bezetten ze vaak op zeer uitgesproken wijze de publieke ruimte. Landlopers, bedelaars, maar ook seizoenarbeiders of mensen met een rondreizend beroep behoorden tot deze groep. David Jones is tot dezelfde conclusie gekomen: "*When a crime of theft, trespass or damage to property occurred in country parishes, non-residents were the natural target for the authorities.*" ⁽²⁰⁾

Het onderzoek naar het sociaal kapitaal van de 'delinquent' zal dan ook tot de kern van dit onderzoek behoren. De aard van de sociale relaties tussen de dader, de aanklager en de lokale gemeenschap zullen grondig bestudeerd worden. Heeft het ontbreken van die 'vertrouwelijke' en 'vriendschappelijke' band tussen de beklagde en de aanklager ervoor gezorgd dat de jeugdige 'delinquent' werd aangeklaagd bij gerechtelijke instanties? Om op deze vraag een antwoord te kunnen formuleren was een onderzoek naar de sociale levensomstandigheden van het gezin en zijn gangbare waarden en normen onontbeerlijk.

Het rijke archief van de kinderrechtbank van Veurne

Aan de hand van de archiefdossiers van de kinderrechtbank van Veurne kon een antwoord gevonden worden op deze vragen. ⁽²¹⁾ De kinderrechtbank, een instituut dat met de wet op de kindbescherming van 15 mei 1912 werd opgericht, stelde voor elk kind dat voor hem moest verschijnen een eigen dossier op. Deze 'rechtsplegings-' en 'persoonsdossiers' bevatten een schat aan informatie. Alle documenten, van het begin tot het einde van de procedure, werden erin bewaard.

De processen-verbaal van de lokale politie en de verhoren van de verschillende partijen in de rechtszaal waren voor het onderzoek naar de sociale relaties bijzonder interessant. De getuigenissen van zowel de dader, de aanklager als de lokale buurtbewoners lieten heel vaak de specifieke gevoeligheden binnen de relaties van de beklagde en zijn omgeving aan de oppervlakte komen. Ook de eventuele briefwisseling van de ouders, familieleden, burens en kennissen met de kinderrechtbank of de beklagde waren vaak rijke getuigenissen.

De afgevaardigde van de kindbescherming, die de kinderrechtbank tijdens de procedure hielp bij het verzamelen van de gegevens, onder-

(19) ELIAS (N.), *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*, Utrecht, Het Spectrum, 1976, passim. Zie ook JONES (D.), *op.cit.*, p. 179.

(20) JONES (D.), *op.cit.*, p. 196

(21) De archieven van de verschillende kinderrechtbanken in Vlaanderen werden in 2000 en 2001 overgebracht naar het Rijksarchief van Beveren-Waas en zijn enkel voor wetenschappelijk onderzoek raadpleegbaar mits voorafgaande toestemming van de bevoegde instanties.

zocht de sociale en morele thuissituatie van elk beklaagd kind. Aan de hand van het 'Onderzoek aangaande het kind en zijn omgeving' probeerde men te peilen naar het beroep van de ouders, de geldelijke situatie, de huiselijke 'hygiëne', de zedelijkheid en moraliteit van het huisgezin. Het 'Extrait du Casier judiciaire', ook door de afgevaardigde opgesteld, bood een overzicht van de eventuele gevangenisstraffen van de ouders.

Voor het onderzoek werd specifiek gekozen voor de archieven van de kinderrechtbank van Veurne. Het betrof een erg volledig en goed bewaard archief dat tegelijk kleinschalig was en daardoor ook beter beheerd kon worden. Het onderzoek spitste zich toe op drie periodes van telkens twee jaar. Het was een vergelijkende studie van een periode vóór de oorlog (1912-1913), een periode tijdens de oorlog (1916-1917) en een periode na de oorlog (1920-1921). Het ging jaarlijks over ongeveer dertig tot vijftig dossiers; alles samen werden 214 dossiers bestudeerd.

Veurne aan het begin van de twintigste eeuw

Het gerechtelijk arrondissement Veurne ligt in de Westhoek en was aan het einde van de negentiende eeuw één van de dunst bevolkte gebieden van West-Vlaanderen. Toch mogen we niet alle gemeenten over dezelfde kam scheren. Er bestond een groot verschil tussen de kustdorpen zoals Veurne, De Panne, Nieuwpoort of Middelkerke en de tientallen minuscule dorpjes in het hinterland, zoals Zoutenaie, Lampernisse en De Moeren in de 'echte' Westhoek. Ook de streek ten westen van de IJzer met dorpen als Werken, Esen, Roesbrugge en Watou kende een grotere bevolkingsdichtheid. ⁽²²⁾

De Westhoek was overwegend een landbouwgemeenschap met veel keuterboeren, maar ook met een groot aantal grotere hofsteden. Het kleinbedrijf was overwegend te vinden in de omgeving van Esen, Werken en in de buurt van Watou, de zandleemstreek. De arbeidsintensieve akkerbouw vormde er het hoofdaandeel van de productie. In het echte poldergebied, waar de bevolkingsdruk het laagst was, vond men meer grote bedrijven die zich vooral op veeteelt toelagen. ⁽²³⁾

Doordat akkerbouw steeds meer plaats moest ruimen voor veeteelt, daalde de werkgelegenheid. Vele arbeiders zagen zich genoodzaakt een bijkomend inkomen te zoeken. Op het platteland ontbrak echter elke vorm van industrie, zelfs in de meest verstedelijkte gebieden rond Diksmuide en Veurne. De meeste bedrijfjes stelden maximaal tien arbeiders te werk. ⁽²⁴⁾ Pendelarbeid was minimaal omdat industriële centra als Gent te veraf lagen. ⁽²⁵⁾ De dorpjes lagen geïsoleerd door een slechte bestrating. ⁽²⁶⁾ De stoomtram bracht enig soelaas door zijn verbindingen tussen Poperinge, Ieper, Veurne en Diksmuide.

(22) VRIELINCK (S.), *De territoriale indeling van België (1795-1963): bestuursgeografisch en statistisch repertorium van de gemeenten en supra-communale eenheden (administratief en gerechtelijk)*. Met de officiële uitslagen van de volkstellingen, Leuven, Universitaire Pers, 2000, 3 vol.

(23) VIVEY (P.), *Landbouw in het arrondissement Veurne (1880-1930)*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1982, pp. 189-240.

(24) DEVREKER (R.), *Diksmuide in oude prentkaarten*, Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1973, p. 25.

(25) VIVEY (P.), *op.cit.*, p. 184.

(26) DE BAEKE (S.), *Merkem in de kijker: het dorp anno 1900, tijdens de Grote Oorlog en heropbouw, Veurne*, De Klapproos, 1995, p. 7.

Seizoenmigratie naar Noord-Frankrijk was een meer gebruikelijke optie. ⁽²⁷⁾ De meeste arbeiders zochten een bijverdienste in de lokale economie waarop de meeste dorpen teerden. Molenaars, schoenmakers, wagenmakers, 'velomakers', 'kloefkappers' of kleermakers waren traditionele beroepen die in de Westhoek van het begin van de twintigste eeuw nog een toekomst hadden. ⁽²⁸⁾ De meeste arbeiders verbouwden ook hun eigen groenten en kweekten meestal nog wat kippen, konijnen en een zwijn. Het uitbaten van een klein 'estaminet' bleek de meest aantrekkelijke bijverdienste te zijn. ⁽²⁹⁾

Veel viel in de kleine dorpen niet te beleven. Danszalen en cinema's vielen er nauwelijks te bespeuren. Het verenigingsleven was wel beter uitgebouwd met boldersverenigingen, een duivenmaatschappij of toneelverenigingen. Inhuldigheden van een nieuwe pastoor of burgemeester waren, naast de festiviteiten rond de patroonheilige, een hoogtepunt. ⁽³⁰⁾

Het leven in de kustgemeenten verschilde enigszins van het achterland. Door de uitbouw van het toerisme in Vlaanderen, doken ook aan de Westkust de eerste mondaine toeristen op. De nieuwe badsteden kenden heel wat bedrijvigheid. Er was meer werkgelegenheid in de bouwnijverheid, maar ook de uitbouw van allerlei gespecialiseerde zaken als de 'boulangerie' en de 'épicerie' bood perspectieven. ⁽³¹⁾ De werkgelegenheid was er bijgevolg groter, waardoor de bevolking aanzienlijk kon aangroeien. Toch bleven de meeste kustdorpen, achter de duinen verscholen, ver weg van het mondaine leven. De visnijverheid was er, naast de groenteteelt in dorpen zoals Lombardsijde, de belangrijkste tewerkstellingssector. ⁽³²⁾ De meeste vissers konden de eindjes vaak maar moeilijk aan elkaar knopen en zochten in de landbouw een tweede inkomen. ⁽³³⁾

Veurne, dat met zijn zesduizend inwoners moeilijk een grootstad genoemd kon worden, was het kloppend hart van de streek. "Veurne leek een mierennest van bedrijvigheid in die tijd. Er werd veel op straat gewerkt en geleefd. Talrijke schilderachtige beroepen, nu verdwenen, behoorden tot het gewone stadsbeeld. [...] Tussen de reeds gevestigde grote handelszaken, mengden zich aldus de éénmansbedrijfjes, de kleine middenstanders die zich tijdens de latere jaren met noeste arbeid verder zouden opwerken." ⁽³⁴⁾

De invloed van de eerste wereldoorlog op het dagelijkse leven in de Westhoek mag niet onderschat worden. De streek rond Diksmuide lag volledig platgebombardeerd. Van dorpen zoals Merkem, Werken en Esen bleef niet veel meer over. De lokale bevolking trok weg en vond meestal een onderkomen in de niet-bezette buurdorpen tegen de

(27) VIVEY (P.), *op.cit.*, pp. 151-153, 164-175.

(28) COSSEY (A.), *Geschiedenis van Leisele*, Veurne, Heembibliotheek 'Bachten de Kupe', 1977, p. 191.

(29) DEBAEKE (S.), *Graag gezien; Alveringhem, Beveren, Gijverinkhove, Hoogstade, Isenberge, Leisele, Oeren, Sint-Rijkers, Stavele*, Veurne, De Klaproos, 1992, p. 58.

(30) DEBAEKE (S.), *Merkem in de kijker...*, p. 41, COSSEY (A.), *op.cit.*, p. 186, pp. 205-207.

(31) BIJNENS (B.), *Het Wulpen, Oostduinkerke en Koksijde van toen*, Brugge, Van de Wiele, 1984, p. 67.

(32) CALLENAERE (J.), DEHOUCK (B.), DEBAEKE (S.), *Lombardsijde, Graag gezien: oudste prentkaarten*, Veurne, De Klaproos, 2002, p.44; ANDRIES (J.), DEBAEKE (S.), *De Panne, Graag gezien: oudste prentkaarten*, Koksijde, De Klaproos, 2002, p. 108.

(33) BIJNENS (B.), *op.cit.*, p.30, 66.

(34) DAWYNDT (A.), *Veurne rond '14-'18: tijdschroniek over de jaren 1906-1923*, Veurne, Heemkring 'Bachten de Kupe', 1980, pp.11-12.

Frans grens, of trok verder Frankrijk binnen. ⁽³⁵⁾ Kinderen werden tijdens de oorlog geëvacueerd naar schoolkolonies in Frankrijk en Zwitserland. ⁽³⁶⁾ In het niet-bezette gebied was het een komen en gaan van vluchtelingen. Leegstaande villa's langs de kust boden aan velen een onderkomen. Ook de geallieerde troepen waren in de dorpen gelegerd. Overal werden barakken opgetrokken om zieken en gewonden te verzorgen. ⁽³⁷⁾ Na de oorlog stabiliseerde de hele situatie zich weer. Dorpen werden heropgebouwd en landbouwland opnieuw bewerkbaar gemaakt.

De aangeklaagde delicten

In tabel 1 hebben we de verschillende dossiers gegroepeerd volgens het type delict. Niettegenstaande verscheidene historici en criminologen erop wijzen dat de vermogensdelicten bij de brede bevolkingslagen op een grotere tolerantie konden rekenen, ⁽³⁸⁾ waren de kleine vermogensdelicten in ongeveer vijftig procent van de behandelde dossiers de aanleiding tot een gerechtelijk vervolg.

Tabel 0.1.: Procentueel aandeel van de delicten volgens een aantal types, 1912-1921.

(Bron: R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

Jaar	1912	1913	1916	1917	1920	1921
Diefstal	57%	41%	57%	79%	50%	21%
Slagen en verwondingen	6%	16%	9%	0%	0%	5%
Aanranding en zedenmisdrif	11%	14%	26%	16%	7%	14%
Landloperij en bedelarij	17%	0%	2%	0%	0%	2%
Wangedrag en onbuigzaamheid	0%	11%	2%	3%	14%	5%
Stroperij	6%	13%	0%	0%	0%	2%
Leuren	0%	0%	4%	0%	0%	0%
Heling	0%	0%	11%	6%	0%	0%
Brandstichting	3%	0%	0%	6%	0%	0%
Vernieling van openbaar nut	3%	4%	4%	6%	7%	14%
Vernieling van privébezit	0%	2%	0%	3%	0%	0%
Verboden wapenbezit	0%	0%	0%	0%	7%	2%
Andere	3%	0%	0%	3%	7%	14%

(35) De burgerbevolking van Lo, Pollinkhove, Reninge, Woesten, Oudekapelle, Nieuwkapelle, Oostvleteren, Westvleteren, Krombeke, Eggewaartskapelle, Lampernisse, Zoutenaai, Avekapelle, Pervijze, Booisthoeke, Wulpen, Ramskapelle, Koksijde en Oostduinkerke moesten hun woonplaats verlaten, in: DEBAEKE (S.), *Terugblik: Lo, Pollinkhove, Reninge, Noordschote, Koksijde, De Klapproos*, 1992, p.88.

(36) DEBAEKE (S.), *Merkem in de kijker...*, p.110.

(37) DE BAEKE (S.), *Graag gezien: Alveringem, ...*, p.37 en volgende; DE BAEKE (S.), *Terugblik: Lo...*, p.60 en volgende; COSSEY (A.), *op.cit.*, pp.42-45.

(38) CHRISTIAENS (J.), *op.cit.*, pp.90-94.

Dat het hier inderdaad 'kleine' vermogensdelicten betrof, bleek duidelijk uit de aard van de gestolen goederen. Het waren hoofdzakelijk eetwaren, geld, kledij, landbouwproducten, huisraad, bouwmaterialen en brandstoffen. Uit het onderzoek is echter naar voren gekomen dat het hier niet om zware feiten ging, maar eerder om kwajongensstreken. Het beeld van het boefje was duidelijk op zijn plaats. Prosper D.B., bijvoorbeeld, een jongen van elf, werd in 1916 samen met zijn

kompaan Richard Z. aangeklaagd voor het stelen van meerdere rijstaarten in een lokale buurtwinkel in De Panne. ⁽³⁹⁾ In 1917 werd ook Urbain G. betrappt toen hij een zak kolen stal uit het kolenhok van het oorlogshospitaal L'Océan in De Panne. ⁽⁴⁰⁾ Ook Marcel H., een dertienjarige jongen, moest voor de kinderrechter verschijnen, nadat hij samen met vier vrienden werd gevat in de boomgaard van een rijke advocaat in Veurne toen ze een aantal appels aan het stelen waren. ⁽⁴¹⁾ Madeleine D. een meisje van dertien, verscheen in 1913 voor de kinderrechter, nadat ze van haar buurvrouw vijf frank had gestolen. ⁽⁴²⁾

De feiten die door de kinderrechter als zedendelicten werden bestempeld, waren niet altijd van ernstige aard. Sommige jonge kinderen hadden eerder kattenkwaad op hun actief. Zo behandelde de kinderrechter van Veurne bijvoorbeeld een zaak i.v.m. drie jongetjes; Maurice E., Maurice M. en Henri D., ongeveer tien jaar oud. De drie knapen kwamen samen met het slachtoffer Gaston V. 's avonds van school in Alveringem. Als gevolg van een ruzie legden ze Gaston in het roggeveld neer, openden zijn broek en bonden een fijn koordje rond zijn 'mannelijkheid'. Daardoor kon de jongen niet meer naar het toilet. Hij had het feit thuis niet durven melden tot de pijn na vier dagen ondraaglijk werd. Het mannelijk lid was totaal verzworen en het jongetje moest in allerijl naar het ziekenhuis worden gebracht. ⁽⁴³⁾

Ook het 'zedeloos' gedrag van jonge dochters was meermaals de oorzaak van een gerechtelijk onderzoek. Zo getuigde de vader van Rachel K.: *"Mijnheer de Rechter, de ondertekende K. Henri, landgebruiker, wonende te Beveren aan de Yzer vindt zich verplicht u het zedenloos gedrag zijner zeventienjarige dochter kenbaar te maken, zij wilt niet gehoorzamen aan de bevelen en de goede raadgevingen van haren vader en grootmoeder. Van 's morgens tot 's avonds gaat zij op den zwier met den chef van het vervoerkorps van het Belgisch leger, met den welken zij vroeger verkeerde, meermaals blijft zij geheele nachten weg, zonder te willen bekennen waar zij verblijft. Zij weigert te werken en wilt zelfs niet spreken. Zij gedraagt zich zeer slecht en leeft ten vollen ontucht, waarom de ondertekende u bidt voor hare opsluiting tot 21 jarige ouderdom te willen zorgen, daar zij zelf in de onmogelijkheid verkeert haar te beternis te brengen en haar gedurig dieper en dieper in haar verderf loopt..."* ⁽⁴⁴⁾ Zenobie U., een zestienjarige dochter werd door haar ouders aangeklaagd, nadat ze tevergeefs alles hadden uitgeprobeerd om haar levenswijze te veranderen. Zenobie weigerde haar ouders te gehoorzamen. Wanneer ze haar zin niet kreeg, liep het meisje weg en verbleef ze 's nachts in een van de meest verderfelijke cafés uit de streek. ⁽⁴⁵⁾

In het onderzoek naar de aard van het sociale kapitaal van de beklagde in het arrondissement Veurne, was het van belang om in eerste

(39) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 178-179, 1916.

(40) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 243, 1917.

(41) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 67-68, 1913.

(42) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 47, 1913.

(43) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossiers nr. 324 - 326, 1921.

(44) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 235, 1917, Geciteerd uit Brief van K. Henri aan de kinderrechter, Beveren aan de IJzer op 17 december 1917.

(45) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, dossier nr. 80, 1913.

instantie na te gaan waar de jongeren werden gerapporteerd. Werden, proportioneel gezien, méér jongeren aangeklaagd in de meer anonieme kleinsteden als Veurne, De Panne, Diksmuide en Nieuwpoort, waar de sociale banden tussen zijn bewoners mogelijk minder sterk was? Of stapte men in de kleine polderdorpen even snel naar de gerechtelijke instanties?

Wanneer we de bevolkingskaart vergelijken met het rapportagepatroon in de perioden 1912-1913, 1916-1917, 1920-1921, kunnen een aantal zeer duidelijke conclusies worden getrokken. Wanneer we de vooroorlogse en naoorlogse kaart bekijken, stellen we vast dat vooral in de grote dorpen langs de kust en in de kleine steden zoals Veurne, De Panne, Nieuwpoort en Koksijde, procentueel gezien, beduidend meer delicten werden gerapporteerd. Ook de grote dorpen langs de buitenoevers van de IJzer, zoals Merkem, Esen en Werken, kenden een groot delictenrapportage. De inwoners uit de polderdorpjes in de Westhoek, met een sterk dorpsleven, rapporteerden niet of toch bijzonder weinig. De theoretische veronderstelling dat in grote dorpen, met meer anonimiteit, de gerechtelijke instanties sneller werden ingeschakeld, wordt hier bevestigd.

De kustgemeenten kwamen aan het begin van de twintigste eeuw door het kusttoerisme intenser in contact met een stedelijke, burgerlijke mentaliteit. Hoewel de meeste dorpingen zich niet inlieten met die meer mondaine stadsmentaliteit, werd de lokale bevolking toch geleidelijk beïnvloed door een typische stadsmentaliteit, waardoor in die gebieden van enige ontvoogding sprake was. Daarbij kan ook niet voorbij worden gegaan aan de snelle modernisering van Veurne, Nieuwpoort en De Panne. ⁽⁴⁶⁾ Door het groeiende contact met het onbekende stadsvolk vergrootte de anonimiteit. Dat deed de kustbewoners waarschijnlijk minder snel naar een infrajudiciële conflictoplossing zoeken en zorgde voor een snellere rapportage van onaanvaardbaar gedrag. Het platteland daarentegen lag nog veel sterker geïsoleerd. Hoewel de dorpen vrij veel inwoners telden, toch vertoonden ze veel meer een dorpsmentaliteit, typisch voor het platteland. Het was er veel minder een komen en gaan van 'vreemd volk'.

Een totaal ander beeld krijgen we wanneer de kaart van de gerapporteerde delicten tijdens de oorlogsperiode erbij wordt genomen. We merken dat in bezet of ontruimd gebied geen enkel delict werd gerapporteerd, maar uitsluitend in de dorpen achter de linie. Het valt onmiddellijk op dat relatief grote dorpen waar in de periode 1912-1913 geen enkel delict werd aangeklaagd, toen een beduidend hoge ratio kenden. Een verklaring hiervoor kan worden gezocht in het feit dat de dorpen achter de linie een grote stroom vluchtelingen en soldaten te verwerken kregen. In elk dorp achter het front zaten duizen-

(46) DUMON (R.), *op. cit.*, pp.527-529.

den soldaten gekantonneerd. In scholen, kerken en later in barakken vonden ze onderdak. (47) Dit betekende dat deze betrekkelijk kleine gemeenten heel wat vreemd volk moesten slikken. De hechtheid van de oude gemeenschap werd er gedeeltelijk door verbroken. Na de oorlog viel de situatie terug in haar oude plooi, hoewel de streek rond Diksmuide in de periode 1920-1921 nog nagenoeg volledig in puin lag, met slechts hier en daar barakkendorpen die uit de grond gestampt waren.

Wie liet de kinderen vervolgen?

In het onderzoek naar het sociale kapitaal van het beklagde kind en zijn relationele banden met de aanklager en de omgeving, is het van groot belang de identiteit van de aanklager wat nader te bekijken. Over de identiteit van de aanklagers is echter meestal weinig informatie terug te vinden. In de meeste dossiers werden vaak uitsluitend de naam, de leeftijd, de woonplaats en, in beperkte mate, het beroep van de aanklager vermeld. Toch kunnen we met deze beperkte gegevens een duidelijk profiel van de aanklagers schetsen.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de aanklagers van delinquent gedrag vooral mannen waren met een gemiddelde leeftijd tussen dertig en vijftig jaar. Vrouwen rapporteerden veel minder. Of dit nu betekende dat vrouwen heel wat gematigder reageerden en niet zo snel een delict rapporteerden, valt moeilijker te achterhalen. We moeten er immers rekening mee houden dat vrouwen aan het begin van de twintigste eeuw in een ondergeschikte positie zaten, waardoor het niet ondenkbaar was dat vrouwen het rapporteren van delicten bij openbare instanties overlieten aan hun man. Anderzijds konden vrouwen een aantal beroepen, waarvan de uitoefenaars eveneens delicten rapporteerden, zoals agenten, jachtwachters of soldaten, niet ambiëren.

Verder blijkt dat de meeste delicten door gewone burgers werden gerapporteerd. De politie speelde dus duidelijk een ondergeschikte rol en rapporteerde slechts 17,6% van alle delicten. (48) De resultaten uit het gerechtelijk arrondissement Veurne liggen volledig in de lijn van andere onderzoeksresultaten. (49)

(47) DEBAEKE S., *Graag gezien: Alveringem,...*, p.37; COSSEY A., *op. cit.*, p. 45.

(48) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers 1912-1913, 1916-1917, 1920-1921*.

(49) GREENBERG (M.), RUBACK (M.), *After the crime: victims decision making*, New York, Plenum Press, 1992, p. 7.

Opmerkelijk is ook het niet te onderschatten aandeel in de rapportage van jachtwachters en legerpersoneel. Jachtwachters, die uitsluitend stropers rapporteerden, waren burgers in dienst van rijke grootgrondbezitters. Opvallend is wel dat tijdens de oorlog geen enkel stropersdelict door de kinderrechter werd behandeld. De geallieerde legers, die achter de linies in de Westhoek waren gekazerneerd, signaleerden tijdens de oorlog heel wat delicten. Zo is er het verhaal van Marcel D.B., een vijftienjarige jongen die, samen met zijn kompaan,

vier kilogram koffiebonen had gestolen uit het magazijn van de le compagnie te Wulveringem. De luitenant verklaarde dat *“Ce journalier 17 Décembre 1919 vers 10 h. du matin le magasinier est venu me prévenir, qu’un vol de café s’était commis au magasin du sergent Jourier [...] Les grains de café étaient éparpillés tout le long de la route jusqu’à l’entrée de la maison, et j’ai ordonné à Mme B. de me rendre le café qui avait été volé ce qu’elle fit en me disant qui c’était son fils qui avait volé le café.”*⁽⁵⁰⁾.

Tabel 0.2.: De aanklagers van delinquent gedrag, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers)

jaar	politie	derden	jacht-wachter	leger	vrede-rechter	kinder-rechter
1912	12%	76%	6%	0%	0%	0%
1913	9%	81%	12%	0%	0%	0%
1916	26%	59%	0%	11%	2%	2%
1917	16%	66%	0%	19%	0%	0%
1920	29%	57%	0%	14%	0%	0%
1921	24%	71%	5%	0%	0%	0%

Tot slot dient ook opgemerkt te worden dat ook de kinderrechter en de vrederechter, met een burgerlijke en bevoegde kijk op delinquentie, actief aan het vervolgingsbeleid deelnamen. Ze waren vooral in oorlogstijd overtuigd van hun jeugdbeschermende functie en voerden zelf een harde opsporingspolitiek. Ze stuurden de verschillende burgemeesters van de dorpen in de Westhoek een brief met de vraag of men in het dorp geen weet had van ongewenst gedrag. Daarbij had men het vooral gemunt op onaanvaardbaar seksueel gedrag. Zo was er het verhaal van Jeannette V., een vijftienjarig meisje dat door de kinderrechter werd beschuldigd van onzedelijk gedrag in De Panne in 1916. Het meisje woonde samen met haar vader bij haar grootouders, nadat de moeder was opgenomen in een instelling. De kinderrechter startte een onderzoek tegen haar omdat zij nog samen met haar lichtzinnige tante had opgediend in een café. Hoewel het meisje niets had mispeuterd, stuurde de kinderrechter toch een afgevaardigde om de zedelijke toestand van de familie na te gaan. Er werd beslist dat deze niet voldeed aan de normen, want op het moment van het bezoek zaten de grootouders, Jeannette en een tweetal soldaten samen aan tafel een glas wijn te drinken. Er werd beslist om het kind te plaatsen, wat op heftig verzet van de vader stuitte.⁽⁵¹⁾ Een ander voorbeeld dat opnieuw de vervolgingspolitiek van de kinderrechter te Veurne onderstreept is de brief van de burgemeester van Pollinkhove aan de kinderrechter in het dossier van Maria V. *“Ik her-*

(50) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 272, 1920.

(51) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 204, 1916, geciteerd uit een brief van 11 februari 1919 van het ‘Cour d’appel’ te Gent aan de procureur des Konings in Veurne.

inner mij nog mijnheer dat gij mij vroeg of ik nog andere meerderjarige dochters kende in zulken onzedelijken staat en het uw zoude aangenaam wezen zulks kenbaar te maken indien ik er kende. Ik kom te vernemen dat eene dochter van 15 jaar oud berucht is in Pollinkhove, gehucht de Gaapaart-hoek, dochter van Pieter V., werkman. Ik ben van de zaak niet overtuigd, maar uit geheel zekerheid vernomen dat zulks echt is.”⁽⁵²⁾

Omdat het gros van de kinderen die verschenen voor de kinderrechtter werd aangeklaagd door gewone burgers, moet de specifieke relatie tussen beide partijen nader onderzocht worden. In eerste instantie wordt nagegaan of de aanklager al dan niet het slachtoffer was van de feiten.

De relatie tussen aanklager en beklagde

Uit het onderzoek is gebleken dat zowel de politie als de jachtwachters die delinquenten rapporteerden nooit zelf het slachtoffer waren van het strafbaar gesteld gedrag. Gewone burgers en soldaten daarentegen waren in meer dan zestig procent van alle door hen gerapporteerde delicten het slachtoffer van het delinquent gedrag. Zo was er bijvoorbeeld Pieter D., een oude man van achtenzestig jaar uit Koksijde, die naar de politie stapte nadat het dak van zijn huis zwaar beschadigd was door vandalen. Dit wat vermoedelijk het werk van de buurjongen André V. en enkele soldaten die bij André gekantonneerd waren. Aanleiding tot de feiten was het verbod van Pieter D. aan de soldaten, gekantonneerd bij André, om de kookvuren buiten nog langer te gebruiken, uit vrees voor brand.⁽⁵³⁾

Ongeveer veertig procent van de aanklachten door derden gebeurde echter door niet-slachtoffers. Zo is er bijvoorbeeld het verhaal van Theophiel M. en zijn kompaan Kamiel C. die in 1916 in Veurne door de bakker Jozef B. werden gerapporteerd bij de lokale politie. De twee waren twee grote zakken zink aan het vervoeren op een hondenkar. De stukken zink waren doorgesneden met een knipmes en waren zogezegd afkomstig van een onbekende man uit Sint-Idesbald. De bakker, die de slechte naam van de familie van Theophiel al een beetje kende, vertrouwde het hele zaakje niet en stapte met de feiten naar de politie.⁽⁵⁴⁾

Plaatsen we het procentuele aandeel van de rapporteurs die effectief slachtoffer waren van delinquent gedrag tegenover alle gerapporteerde delicten door zowel derden, politie, leger als jachtwachters, dan moet er worden vastgesteld dat amper zevenenveertig procent van de rapporteurs effectief het slachtoffer was van delinquent gedrag. Dit betekent dus dat van alle rapportages niet eens de helft gebeurde door slachtoffers van delinquent gedrag. Dit lage cijfer doet ons vermoeden

(52) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 205, 1916, geciteerd uit een brief van 16 april 1916 van burgemeester Mahieu van Pollinkhove aan de kinderrechtter.

(53) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 244, 1917.

(54) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 170, 1916.

dat er andere motieven een rol gespeeld hebben bij de beslissing tot rapportage van delinquent gedrag.

Het sociale kapitaal van de beklaagde

In de probleemstelling werd de theorie van het 'sociale kapitaal' van de dader als mogelijke oorzaak van rapportage geponeerd. Mensen die met hun omgeving een vertrouwelijke en goede sociale band hadden weten op te bouwen, konden dan ook op meer vergevingsgezindheid rekenen. Uit de historiografie blijkt dat een infrajudiciële conflictoplossing gebruikelijk was. ⁽⁵⁵⁾ In het kader van dit onderzoek is het dan ook van belang om de relationele banden tussen dader en aanklager, meer bepaald het sociale kapitaal van de dader, uitgebreid te bestuderen.

Binnen het onderzoek naar de specifieke relatie tussen de beklaagde en de aanklager is het in eerste instantie belangrijk om na te gaan of beiden elkaar kenden. Onbekenden zonder persoonlijke relatie met de dader zullen misschien meer geneigd geweest zijn om een opgemerkt delict te rapporteren dan bekenden. Uit het onderzoek in het gerechtelijk arrondissement Veurne blijkt dat wanneer de politie of de jachtwachters rapporteerden, ze in tachtig procent van de gevallen de daders niet persoonlijk kenden. We kunnen ons dan ook de vraag stellen of de lokale politieagent, indien hij binnen de lokale gemeenschap iedereen kende, minder repressief optrad en zich profileerde als een soort bemiddelaar. Uit het onderzoek van Filip Bastiaens is gebleken dat de politie zich binnen de lokale gemeenschap inderdaad minder scherp profileerde als een repressieve persoonlijkheid, maar eerder als een sociaal en bemiddelend figuur. Hij loste problemen op tussen lokale bewoners zonder daarvan onmiddellijk een proces-verbaal op te stellen. ⁽⁵⁶⁾ Uit het onderzoek blijkt dan ook dat de politie repressiever optrad in de meer verstedelijkte gemeenten met meer anonimiteit.

Tabel 0.3. : Waren beklaagde en aanklager bekenden voor elkaar? 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

jaar	bekend	onbekend
1912	68%	32%
1913	81%	19%
1916	96%	4%
1917	67%	34%
1920	88%	13%
1921	62%	38%

(55) KING (P.), *passim.*; EMSLEY (C.), *passim.*; JONES (D.), *passim.*; HUMPHRIES (S.), *passim.*; LIS (C.), SOLY (H.), *Tussen dader en slachtoffer, passim.*

(56) BASTIAEN (F.), *De veldwachter in het spanningsveld van autoriteit en solidariteit (het arrondissement Gent-Eecklo, 1830-1914, Gent, Ugent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1984, pp. 305-328.*

Wanneer we de gewone burger als aanklager even van naderbij bekijken merken we duidelijk een totaal ander beeld. In bijna tachtig procent van de gevallen kenden aanklager en beklaagde elkaar wel persoonlijk, een opvallende vaststelling die van naderbij bekeken moet worden. ⁽⁵⁷⁾

Uit het onderzoek komt naar voren dat bij ongeveer dertig procent van de aangeklaagde kinderen een familiale band bestond met de aanklager. In meer dan vijfenzeventig procent van deze dossiers waren het de ouders die hun eigen kind voor de kinderrechter daagden.

Veelal werden kinderen voor de rechter gedaagd wegens hun onbuigzaam gedrag, zoals in het voorbeeld van Rachel K. ⁽⁵⁸⁾. Toch komen ook andere verhalen aan het licht. Nemen we het verhaal van de broers Valère, Michel en Albert en hun zus Ivonne M. Zij werden door hun moeder aangeklaagd wegens landloperij en bedelarij, omdat zij zelf niet meer voor haar kinderen kon zorgen. De vader van het gezin zat op dat moment in de gevangenis. Hij was uit zijn ouderlijke rechten ontzet nadat hij door zijn eigen vrouw en kinderen was aangeklaagd voor zedenmisbruik op Michel en nog een oudere zus die in dit dossier niet werd vermeld. De moeder stond er alleen voor om het gezin draaiende te houden en kon maar moeilijk het hoofd boven water houden. *“Mijn man M. Remi verblijft in het gevang. Wij hebben acht kinderen, waarvan er twee (een knechtjong en een meisje) verblijven in de weldadigheidsschool te Beernem, een knechtjong genaamd Marcel woont als dienstknecht bij den landbouwer Alex V. in de gemeente Moere, de vijf andere kinders zijn hier bij mij thuis, alle dagen zend ik een of twee mijnen kinders rond om eten te vangen om ons bestaan te vinden. De andere gaan naar de school, ik heb alle weken acht broden van een kilo van de gemeente Houtem. Anders heb ik geen inkomen, en daar door zinck verplicht mijne kinders rond te zenden, huispacht moet ik niet betalen...”* ⁽⁵⁹⁾

De kern van deze studie concentreert zich op het sociale kapitaal van het beklaagde kind. Zowel de aard van de relatie met de aanklager als met de omgeving worden hier bestudeerd. Kon de beklaagde met zijn omgeving een vertrouwensrelatie opbouwen of was die eerder afwezig?

Uit tabel 0.4 valt duidelijk op te maken dat de aanklager in de helft van de bestudeerde dossiers een middelmatig tot slechte relatie onderhield met het beklaagde kind (en/of zijn familie). Wanneer we er vervolgens rekening mee houden dat de relatie tussen beiden ook bij de vermelding ‘middelmatig’ niet al te schitterend was, merken we onmiddellijk dat slechts in een kleine twintig procent van de gevallen

(57) Deze gegevens konden worden opgemaakt uit de verklaringen van de aanklager.

(58) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 235, 1917.

(59) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 298-301, 1921, Geciteerd uit: Proces-verbaal van 24 maart 1921, Brigade van Houtem, Pro Justitia.

Tabel 0.4.: De aard van de relatie tussen beklagde en aanklager, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

Jaar	Aard van de relatie			
	Goed	Middelmatig	Slecht	Onbekend
1912	0%	50%	25%	25%
1913	5%	37%	32%	26%
1916	4%	4%	48%	44%
1917	29%	0%	29%	43%
1920	14%	29%	29%	29%
1921	22%	28%	22%	28%

de relatie min of meer goed was. Of de aanklager wel of geen slachtoffer was, maakte echter geen verschil uit.

In het jaar 1913 vinden we een voorbeeld van een slechte relatie tussen beide partijen. Irma V., een vijftienjarig meisje uit Merkem, had de buurjongen slagen toegebracht en een steen naar zijn hoofd gegooid. Haar vader had haar, naar de woorden van het slachtoffer, aangemoedigd tot deze daad. De aanklacht tegen het meisje paste echter in een langdurige burenruzie. ⁽⁶⁰⁾

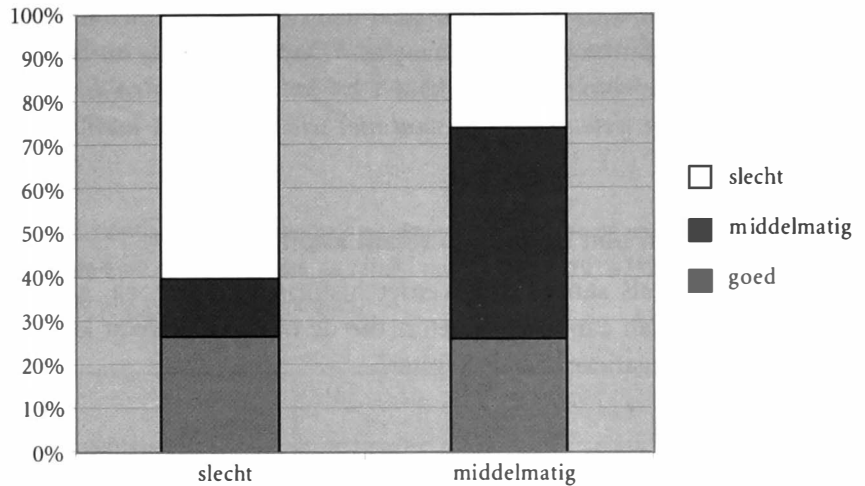
We kunnen besluiten dat de relatie tussen beide partijen meer dan eens vierkant draaide. In meer dan tachtig procent van alle bestudeerde dossiers hebben we te maken met een middelmatige tot erg slechte negatieve relatie. Daarom is het noodzakelijk om, in het kader van het hier gevoerde onderzoek naar sociaal kapitaal, deze negatieve band verder uit te diepen. Een element daarvan is het achterhalen van de relatie met de omgeving. Aan de hand van de verschillende getuigenverhoren kan vaak, maar niet altijd, een gedegen beeld geschetst worden van die specifieke verhoudingen

Wanneer we figuur 1 bestuderen, zien we erg duidelijk dat wanneer de beklagde een middelmatige tot slechte band had met de aanklager, ook de relatie van de beklagde met de buurtbewoners meestal niet positief was. Bij een middelmatige relatie met de aanklager stellen we dezelfde correlatie vast.

Dit betekent dus dat in tachtig procent van de bestudeerde dossiers de beklagde, meestal samen met zijn gezin, geen positieve sociale band met de omgeving had weten op te bouwen. Hij had dus veelal weinig of geen sociaal kapitaal en kon dan ook waarschijnlijk nauwelijks op de steun van de buurt rekenen.

(60) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 62, 1913.

Figuur 1. Aard van de relatie van de beklaagde met de omgeving bij een middelmatige tot slechte relatie met de aanklager, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., Kinderrecht-bank Veurne, Persoonsdossiers)

Yvonne V., een negenjarig meisje, werd tijdens de oorlogsjaren door de lokale afgevaardigde van de kinderbescherming bij de gerechtelijke instanties aangeklaagd wegens zeer bezwarende levensomstandigheden. Het kind leefde samen met haar erg zedenloze moeder. De vader had in 1914 het gezin verlaten om in het leger te gaan, maar was sindsdien niet teruggekeerd. Sinds een tijdje leefde de moeder in ware ontucht. Ze had verkering met verschillende mannen, vooral soldaten, die vaak bij haar de nacht doorbrachten. Ook haar dochtertje raakte al snel bedorven door zedenloze spelletjes. Het kind schaamde zich nergens voor. Algemene geruchten en de verschillende klachten van de burens, deden de afgevaardigde ertoe overgaan het kind in bescherming te nemen en te vervolgen. Buurvrouw Elisa L. verklaarde het volgende: *“De moeder is doorslecht. De moeder ging in de voorbroek van soldaten in haar deurgat in ‘t bijzijn van kinders. Zij schaamde haar niet”*⁽⁶¹⁾. Estella P. uitte al even ongezoeten haar mening: *“De vrouw V. [de moeder] is eene doorslechte vrouw, tot bewijs is zij bevallen van een zoon 19 maanden na het vertrek van haren man, zij trekt zelf de soldaten in huis en brengt met hen de nacht door, op straat voor hare deur vliegt zij de soldaten toe, kust ze, gaat in hun voorbroek en haalde de mannelijkheid eruit, zij schaamt haar niet dit te doen zelfs in het bijwonen van onze kinderen.”*⁽⁶²⁾

De buurtbewoners in het dossier van Firmin D. waren erg duidelijk in hun visie over het gezin D. De veldwachter die onderzoek deed naar de twee diefstallen verklaarde: *“Geheel het huisgezin laat te wensen. De geburen zijn er bevreesd van.”* Een van de slachtoffers zat op dezelfde golflechte: *“Deze persoon heeft een zeer slecht gedrag, en heeft hem vroeger nog plichtig gemaakt aan diefstal; van den anderen kant kunnen wij anders niemand verdenken die den diefstal gepleegd zou hebben”.*

Firmin D. verklaarde zelf in een brief aan de kinderrechter dat hun relatie met de burens niet optimaal was. “*De familie en de burens doen al wat zij kunnen om mij in de school te krijgen. De menschen die bestolen geweest zijn weten zelfs helemaal niet wie het gedaan heeft. Het is nooit bewezen.*” (63)

Oorzaken van een negatief sociaal kapitaal

Tenslotte kan als aanzet voor verder historisch onderzoek, gezocht worden naar een aantal parameters die de oorzaak geweest kunnen zijn van het negatieve sociale kapitaal.

Tabel 0.5.: Verband tussen de aard van de sociale relaties met de buurt en de verhuisintensiteit van het gezin van het delinquente kind, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

Verhuisintensiteit van de ouders	Aard van de relatie		
	slecht/middelmatig	goed	onbekend
Niet verhuisd	66%	65%	62%
Weinig verhuisd	29%	30%	28%
Zeer veel verhuisd	2%	5%	7%
Onbekend	2%	0%	2%

In navolging van het onderzoek van Norbert Elias, Catharina Lis en Hugo Soly hebben we in eerste instantie de oorzaak gezocht bij de mobiliteit van het huisgezin. Gezinnen die vaak verhuisden of recent verhuisd waren konden volgens die hypothese niet rekenen op nauwe sociale banden binnen de lokale gemeenschap. (64) Zoals uit tabel 0.5 kan afgeleid worden was dit in het arrondissement Veurne duidelijk niet het geval. De verhuisintensiteit maakte geen noemenswaardig verschil uit.

We kunnen de oorzaak van het slechte sociale kapitaal met de buurt ook zoeken in de moraliteit van het huisgezin. Een eerste parameter daarbij is de aard van de burgerlijke staat van de ouders. Er werd nagegaan of ouders met een slecht of middelmatig sociaal kapitaal vaker gescheiden leefden dan gezinnen met een positief of goed sociaal kapitaal. Opnieuw was er niet onmiddellijk een duidelijk verband. Gezinnen met een negatief sociaal kapitaal zijn inderdaad wat vaker gebroken (tot 15%) dan gezinnen met een goede relatie met de buurt (slechts 5%), maar er was geen sprake van een uitgesproken verschil.

(61) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 166, 1916.

(62) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 166, 1916, Geciteerd uit Proces-verbaal van 12 april 1916, Brigade van Hoogstade, Pro Justitia.

(63) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 37, 1913, Geciteerd uit: Openbare zitting van de kinderrechtbank van Veurne, 17 januari 1913, verhoor van de wachtmeester van Oost-Vleteren, en het Proces-verbaal van 8 november 1912, Brigade van Oost-Vleteren, Pro Justitia.

(64) ELIAS (N.), *op.cit.*, passim; LIS (C.), SOLY (H.), *Jeugd, criminaliteit en sociale netwerken...*, p. 16.

Meer concrete resultaten die wel als oorzaak van een slechter sociaal kapitaal aangestipt kunnen worden, zijn ondermeer de veroordelingen van de ouders van het beklagde kind. Dat komt duidelijk naar voren uit tabel 0.6.

Tabel 0.6.: Verband tussen eventuele gevangenisstraffen van de ouders van het aangeklagde kind en de aard van de relatie met de buurt, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W. Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers)

Gevangenisstraf van de ouders	Aard van de relatie		
	slechte of middel- met omgeving	goede relatie	matig-
Beide ouders	25%	5%	
Vader	19%	13%	
Moeder	14%	3%	
Geen van beide ouders		29%	72%
onbekend	14%	8%	

Van de gezinnen die in de omgeving een sociaal kapitaal konden opbouwen, werden in meer dan zeventig procent van de gevallen geen van beide ouders ooit veroordeeld. Dit in tegenstelling tot gezinnen met een slecht sociaal kapitaal, die slechts in een kleine dertig procent van de gevallen geen enkele veroordeling op hun actief hadden. Cyriel B. bijvoorbeeld werd beschuldigd van diefstal van een mes en fietsspelden; hij had ook een zedenmisdrijf gepleegd op Gabriëlle V., een meisje van zeven jaar. De vader van de jongen had ook al verschillende processen-verbaal gekregen en zat op dat moment al voor de elfde keer in de gevangenis, meestal voor diefstal. De veldwachter verklaarde *“Slechte jongen. Vader in gevang, moeder gaan werken. Hij woont bij de grootouders. Ze zorgen voor hem niet. Hij loopt voortdurend op straat en gaat naar de school niet.” Ook de moeder van Gabriëlle V. bekende: “Wij gaan daar achter moeten zien, want ‘t is de eersten keer niet dat hij dat doet.”* ⁽⁶⁵⁾

Ook een correlatie met het alcoholverbruik was duidelijk en kan als een mogelijke oorzaak van het slechte sociale kapitaal gebruikt worden. Hoewel alcoholgebruik niet weg te denken was uit het leven van de gewone man, werd voortdurende dronkenschap niet geduld. ⁽⁶⁶⁾

Tot slot kan ook de zedelijkheid en het morele gedrag van de ouders een mogelijke oorzaak van een negatieve band met de omgeving

(65) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 18, 1906 (hernomen in 1912), Geciteerd uit Openbare zitting van de kinderrechtbank van Veurne van 22 juli 1906 en Proces-verbaal van 27 juni 1906, Veldwachter van Steenkerke.

(66) DAVIES (A.), op. cit., p. 49; CORBIN (A.), PERROT (M.), *Achter de schermen, Geschreeuw en gefluister*, in: ARIËS (P.), DUBY (G.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven. Van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, Agon, 1989, pp. 510-511.

Tabel 0.7.: Verband tussen dronkenschap en sociaal kapitaal, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W. *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

Dronkenschap van de ouders	Aard van de relatie	
	slechte of middelmatige relatie met omgeving	goede relatie met omgeving
Beide ouders	3%	0%
Vader	19%	10%
Moeder	3%	3%
Geen van beide	42%	80%
Onbekend	29%	8%

geweest zijn. Uit tabel 0.8 valt duidelijk af te leiden dat ouders met een slechte moraal een minder goede band met de omgeving hadden.

Tabel 0.8: Verband tussen de zedenmisdrijven van ouders en het sociaal kapitaal van het gezin, 1912-1921. (Bron: R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne, Persoonsdossiers*)

	Ouders met een gevangenisstraf voor zedenmisdrijven			
	Vader	Moeder	Geen van beide	Onbekend
Slechte relatie met omgeving	8%	19%	51%	20%
Goede relatie met omgeving	5%	13%	78%	5%

Madeleine V. bijvoorbeeld, een meisje van 15 jaar, werd door de politie gerapporteerd omdat ze in het bijzijn van een soldaat op een mannenfiets reed zonder dat ze daarvoor de toestemming had gekregen. Haar billen waren gedeeltelijk ontbloot waardoor ze aanleiding tot schandaal had gegeven. De politiemann deed aanklacht nadat hij verdere inlichtingen over het huishouden had genomen. Emma C. en Augusta L, buurvrouwen van het meisje, getuigden over de zedelijkheid van het kind en de moeder. *“Volgens den klap der soldaten is hij (de soldaat die Madeleine op de fiets liet rijden) in gang met moeder en dochter. [...] De herberg V. (de herberg van de ouders van Madeleine) staat bekend als een ontuchthuis. De moeder doet niets om het slecht gedrag van haren dochter te bestrijden”*. Een andere politieagent van het dorp die ooit eens in het café een glas bier kwam drinken, verklaarde het volgende: *“Reeds vóór den oorlog liet het gedrag der vrouw*

V., T. Elisa, veel te wenschen. Ten dien tijden was ik nog jachtwachter en eens dat ik ter herberg V. een glas bier was gaan drinken, dat moet daaromtrent drij jaren geleden zijn, trok vrouw V., die gezeten was, hare rokken omhoog, zoodanig dat hare vrouwelijkheid gansch ontbloot was. Dit gebeurde ten gevolge eenen uitdaging van den schipper L. Henri, die daar ook binnen was en haar zegde: 'Gij zoudt het zeker niet durven toonen?'⁽⁶⁷⁾

Conclusie

Uit dit onderzoek is gebleken dat het ene delinquente kind niet gelijk was aan het andere. In dat opzicht was de situatie in het gerechtelijk arrondissement Veurne aan het begin van de twintigste eeuw vergelijkbaar met wat historici teruggevonden hebben in andere regio's en periodes. Er waren een aantal factoren die ervoor zorgden dat een kind meer kans had gerapporteerd te worden bij de overheid.

Vooral de relatie met de omgeving speelde daarbij een grote rol. Het waren vooral derden die aanklaagden en niet overheidsambtenaren zoals politieagenten. Veertig procent van de eerste groep was bovendien niet eens het slachtoffer van het delict in kwestie. Als de familie zich tot de gerechtelijke instanties wendde - in een derde van de gevallen - waren in hoofdzaak de ouders verantwoordelijk voor de klacht.

Uit het onderzoek naar het sociale kapitaal van de kinderen is gebleken dat ze meestal een slechte relatie hadden met de aanklager. Dat was geen toeval: vaak was deze gebrekkige verstandhouding ingebed in een slechte verhouding met de omgeving.

Bij de analyse van een aantal concrete parameters kwam naar voren dat een al dan niet intens verhuispatroon van het gezin van de dader geen invloed uitoefende. Die vaststelling gaat in tegen een vaak aangehaalde verklaring voor het aangeklaagd worden, met name de slechtere relatie van migranten met hun omgeving. Daarentegen vormden eventuele gevangenisstraffen, dronkenschap of zedenloosheid van de ouders doorslaggevende elementen voor een negatieve band met de buurt.

Uit dit alles kunnen we afleiden dat de recente bevindingen van historici en criminologen bevestigd werden. Ook in het gerechtelijk arrondissement Veurne was het sociale kapitaal van de beklagde en zijn of haar gezin een cruciale variabele bij het al dan niet rapporteren van delicten.

(67) R.A.B.W., *Kinderrechtbank Veurne*, Dossier nr. 202, 1916, Geciteerd uit 'Onderzoek in zake de minderjarige V. Madeleine....', 1 augustus 1916.

De zuilen van het jeugdhuis

Jan-Frederik Abbeloos

Inleiding

Voor de duizenden jongeren die wekelijks een pint drinken in hún jeugdhuis kan het lijken alsof jeugdhuizen al eeuwig bestaan. Ze zijn echter een recent, naoorlogs fenomeen dat kadert in wat we nu de *Golden Sixties* noemen (1958-1973). Hun opkomst lag in het verlengde van een zich ontwikkelende consumptiementaliteit waarin vrijheid, individualisme en vooruitgang sleutelwoorden waren. De feitelijke jeugdhuiswerking verzuidde echter snel. Die verzuiling was dan weer de veruitwendiging van een oudere samenlevingsvorm waarin de nadruk lag op het collectief en de autoriteit. De verzuiling van het jeugdhuiswezen lijkt zodoende een anomalie, een samenkomen van twee vertogen die tegengesteld genoemd kunnen worden. In dit artikel wordt gekeken naar de implicaties die dit had voor de zuilen. (1) Waarom kregen zij aandacht voor de jeugdhuiswerking? Hoe legitimeerden zij de overkoepeling die erop volgde? Het zal daarbij van belang zijn om de zuilen te plaatsen tegen de achtergrond van de naoorlogse welvaartstaat. We zullen zien dat de aanvaarding van de welvaartstaat de positie van de zuilen in eerste instantie versterkte, doordat het sociaal-culturele beleid aan hen uitbesteed werd en betaald werd door de overheid. Vanaf het einde van de jaren zestig raakten de zuilen echter gekneld tussen de overheid en een welzijnssector die, ten gevolge van een tendens tot professionalisering, sterk verzelfstandigde. De meerwaarde van een verzuidde jeugd(huis)werking kwam daardoor onder druk te staan.

Aangezien de verzuiling het centrale element is dat hierna bekeken wordt, is het van belang om eerst even stil te staan bij de term zelf. De *verzuiling* is geen maatschappelijke essentie met een vast afgelijnd aantal kenmerken die als definitiebasis kunnen dienen. Wanneer we de definitieslag omtrent de term bekijken in Nederland en België, dan wordt het problematische karakter ervan snel duidelijk. Niet zelden werd het verzuilingsbegrip ingevuld vanuit een bepaalde positieve of negatieve appreciatie van het verzuilingsproces. Dit heeft bepaalde wetenschappers er toe gebracht om de term sterk te bekritisieren en uit te zuiveren. Dirk Vermeulen gaat het verst wanneer hij de verzuiling als ontologisch begrip laat vallen en vervangt door het neutraler geachte *politiek-corporatief netwerk*. (2) Hoewel Vermeulen een punt heeft in zijn kritiek, zet hij hier misschien toch een stap te ver. Het probleem schuilt in zijn veronderstelling dat elke zuil, inclusief de katholieke, vanaf 1950 gekoppeld was aan een politieke partij. We

(1) Dit artikel kan als een samenvattinggelezen worden van mijn licentiaatsverhandeling [J.F. ABBELOOS, *Een huis voor de zuil of van de jeugd?* Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003, 338 p. (Faculteit Letteren en Wijsbegeerte)].

(2) D. VERMEULEN, *De sociaal-culturele sector. Een studie van de verzuiling, de professionalisering en het overheidsbeleid*. Leuven, Helicon, 1985, pp. 43-49.

plaatsen hiertegen even de visie van Vandenhove. (3) Uniek voor de katholieke zuil volgens hem was juist dat deze zuil gegroepeerd bleef rond een godsdienst en zijn kerk. De katholieke familie was immers ondenkbaar zonder de talloze parochies en alles wat ermee samenhang aan parochiale infrastructuur en verenigingen. Zonder hier uitspraken te willen doen met betrekking tot alle maatschappelijke werkterreinen waarop de katholieke zuil actief was, lijkt de visie van Vandenhove het dichtst aan te sluiten bij de realiteit binnen het naoorlogse jeugdhuiswerk. Zowel Willy Faché als Willy Seeuws beklemtonen dat de CVP noch op pedagogisch, noch op infrastructureel gebied een belangrijke instantie was. (4) Initiatieven kwamen vooral tot stand vanuit de jeugdbewegingen, meestal met hulp van de lokale (onder)pastoor(s). De parochie leverde in veel gevallen de nodige lokalen. De jeugdbewegingen hadden hun proosten en niet zelden hielden deze een oogje in het zeil bij de jeugdhuiswerking. Faché wijst erop dat de visie op het jeugdhuiswerk met name binnen de Katholieke Jeugdraad tot stand kwam, meer bepaald dankzij de inzet van de *kerkelijke mensen* binnen de Katholieke Jeugdraad. Natuurlijk waren er persoonlijke banden tussen de partij en de Jeugdraad. Iemand als Jean-Luc Dehaene die én in de Katholieke Jeugdraad én in de CVP zat, is hiervan een voorbeeld. De Jeugdraad was en bleef echter het primaire niveau waarbinnen een visie op jeugdwerking tot stand kwam. De koppeling tussen partij en zuil (of corporatief netwerk) was dus niet absoluut, of in elk geval minder sterk dan bij de liberale of socialistische familie. In de drie gevallen had de partij wel een belangrijke vertegenwoordigende functie op politiek vlak. Op pedagogisch of infrastructureel vlak lagen de zaken echter anders. Ik wens dit onderscheid te benadrukken door te blijven spreken van zuilen. Ten eerste komt de belangrijke rol die de Kerk en de parochies speelden daardoor beter in de kijker. Daarenboven laat het voor dit maatschappelijke veld de noodzakelijke ruimte om de band tussen zuil en partij vanuit een breder perspectief te bekijken.

Corpus

Golden Sixties: iedereen consument!

Wie de afgelopen maanden televisie keek, werd meer dan eens herinnerd aan het vijftigjarig bestaan van de beeldbuis. De televisie is vandaag zo alomtegenwoordig in ieders leven dat de uitvinding ervan een cesuur lijkt te worden binnen de recente geschiedenis. De prehistorie eindigt niet langer met de uitvinding van het schrift, maar op 31 oktober 1953, wanneer het toenmalige NIR [Nationaal Instituut voor Radio-Omroep] de eerste live-uitzending verzorgde. Nogal wat zaken die destijds - in wat we nu gemakshalve de jaren vijftig noemen - nieuw op de markt kwamen lijken nu vanzelfsprekend. Wie kan zich nog een wereld voorstellen zonder plastic spullen of een huis zonder

(3) L. VANDENHOVE, *Ideologie en verzuiling in België. Reflector*, 1986, 3, p. 27.

(4) Willy Faché werd als licentiaat pedagogie aangetrokken door de Vlaamse Federatie van Jeugdhuisen in 1967 en begeleidde als dusdanig mee de verzelfstandiging van de VFJ en de vernieuwing van de subsidiecriteria uit 1973. Willy Seeuws was de sterke man binnen de Socialistische Federatie van Jeugdhuisen tijdens de jaren zestig. J.F. ABBELOOS, *op.cit.*, pp. 321-335.

elektrische wasmachine of koelkast? De gelijktijdige opkomst van deze consumptieartikelen was natuurlijk niet toevallig. De Belgische situatie hieromtrent kan het best verklaard worden door even te kijken naar de macrostructurele ontwikkelingen van de twintigste eeuw. Met name de militaire, politieke en economische opkomst van de Verenigde Staten, tijdens en na de wereldoorlogen, is belangrijk. Door Marshallsteun te aanvaarden voor de restauratie van het land trad België meteen toe tot het Amerikaanse kamp, waardoor de grenzen opengegooid werden voor Amerikaanse producten en België definitief een liberaal-kapitalistische structuur kreeg. Meteen werd ook het Fordisme binnen de economie geïntroduceerd. Productie en consumptie dienden daarbij op mekaar te worden afgestemd. De basis hiervoor werd voor België in 1944 gelegd door de ondertekening van het *Sociaal Pact*.⁽⁵⁾ Alle maatschappelijke groepen werden aangesproken om als consumenten op te treden. Huisvrouwen, kinderen en jongeren waren misschien geen producenten, maar vormden wel een hele horde potentiële kopers op wier verlangens men diende in te spelen. Het budgettaire overschot dat langzaam vrijkwam kon immers uitgegeven worden aan andere doeleinden dan levensmiddelen of behuizing. Zelfs de niet-werkende jongelui werden kapitaalkrachtig door het zakgeld dat ze kregen. Jongeren werden zodoende een belangrijke factor binnen de groeiende consumptiemarkt. Via de massale verspreiding van mode, muziek en film ontstond een ten dele gehomogeniseerde jeugdcultuur.⁽⁶⁾ Laat ons even terugkeren naar de televisie: het “venster op de wereld” werd een belangrijk kanaal waarlangs jongeren kennismaakten met dezelfde producten, verpakt in gelijksoortige boodschappen van individuele vrijheid.

Het probleem van de niet-georganiseerde jeugd

Dit consumptie-ideaal werd snel opgenomen door de jongere generaties. De eerste manifestaties van de opkomende teenager-cultuur werden echter met de nodige scepsis bekeken door ouders en gezaghebbers. Het rebelse individualisme van James Dean en Marlon Brando maakte later plaats voor het idealistische voluntarisme van de hippiebeweging, maar de scepsis bleef. Hoewel de meerderheid van de jeugd conformistisch bleef, leefde in nogal wat geesten de idee van een algehele maatschappelijke verloedering.⁽⁷⁾ Dichter bij huis had men bijvoorbeeld bedenkingen bij het gedrag van de zogenaamde nozem- of asfaltjeugd.⁽⁸⁾ De tegenvallende ledenaantallen bij de jeugdbewegingen werkten ook alarmerend. Nadat de jeugdbewegingen tijdens de oorlog sterk waren gegroeid, onder meer omdat zij praktisch de enige vorm van ontspanning waren, kreeg men na de oorlog oog voor de *niet-georganiseerde jeugd*. Het geloof in de jeugdbeweging als exclusieve vorm van vrijetijdsbesteding verdween met het besef dat de commerciële sector gericht was op de massa en

(5) P. VAN DEN EECKHOUT, I. VERBRUGGEN, *De mutualiteiter* in: P. VAN DEN EECKHOUT, C. VANTHEMSCHE (red.), *Bronnen voor de studie van het hedendaags België, 19de-20ste eeuw*. Brusse. VUBPRESS, 1999, p. 893. F. WITTE, J. CRAEYBECKX en A. MEYNEN, *Politieke geschiedenis van België: van 1830 tot heden*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1997, pp. 241-245.

(6) Het is van belang te onderstrepen dat een dergelijke global-identiteitscreatie van de jeugdcultuur nieuw was. De ervaring van het jong-zijn als een langdurige levensfase met haar eigen rechten ruimtes en culturele uitingsvormen bestaat slechts enkele decennia. Het leven als jongere was toever in de twintigste eeuw sekspecifiek en milieugebonden, met weinig of geen overeenkomstige belevingsvormen tussen de verschillende categorieën. Zo kende de arbeidersjeugd een veel kortere jeugdfase dan de jongeren uit burgerlijke milieus die langer vrijgesteld werden van de (directe) materiële productie. M. DU BOIS - REYMOND, *Vrijetijd en massajeugd*. in: T. BECKERS, H. MOMMAAS, *Vrijetijd tussen vorming en vermaak. Een inleiding tot de studie van de vrijetijd*. Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese, 1990, p. 9.

(7) De maatschappelijke houding van jongeren achterhalen blijft natuurlijk een heikele opdracht. Voor een indicatie ter zake verwijs ik naar de licentiaatsverhandeling van Leyman. De enquêtes die Leyman bespreekt kunnen, zoals hij zelf aangeeft, bedisputeerd worden op methodologisch vlak als gevolg van een bepaalde vooringenomenheid bij de onderzoekers. D. LEYMAN, *Studie van het waardenpatroon en de leefwereld van jongeren in België op basis van enquêtes*. Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1987, pp. 119-122. (Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen).

(8) G. TILLEKENS, *Nuchterheid en Nozems: de opkomst van de jeugdcultuur in de jaren vijftig*. Muidenberg, Coutinho, 1990, 280 p.

niet alleen op de burgerlijke elite. Men zocht dan ook naar andere, meer laagdrempelige vormen van jeugdwerk. Reeds in 1954 had men vanuit de Sociale Hogescholen daarbij aandacht voor de jeugdhuiswerking. Met name de *Sociale Hogeschool voor Christene Arbeiders te Heverlee* speelde daarin een voortrekkersrol met de studie die er in 1954 gemaakt werd over de Antwerpse straatjongensclub *De Grijs Kat*.⁽⁹⁾ Heel snel werd de jeugdhuiswerking dus pedagogisch onderbouwd als een laagdrempelige aanvulling op de bestaande jeugdwerking met het doel zoveel mogelijk jongeren aan te spreken. Ondertussen werden tussen 1950 en 1955 de eerste *clubhuizen* of *instuifactiviteiten* georganiseerd. De voornaamste initiatieven in Vlaanderen kwamen uit de YWCA en de patronaten. Belangrijke impulsen voor het jeugdhuiswerk kwamen ook uit de hoek van de *Chiro* en de *Dienst Jongeregemeenschappen* (JGM). Tenslotte voelden ook de scoutsbeweging en enkele jongvolwassenen aan dat het gezin en de traditionele jeugdbewegingen steeds minder invloed uitoefenden op de oudere jeugd.

Niet iedereen was onmiddellijk opgezet met het idee van een jeugdhuiswerking. Een deel van de naoorlogse intelligentsia droeg de jeugdbeweging lange tijd hoog in het vaandel en zag het als de enige vorm van gezonde ontspanning.⁽¹⁰⁾ Vooral binnen de katholieke zuil bleef men de meerwaarde van de jeugdbewegingsformule onderstrepen. Uit een partijraad van de CVP in 1963 vernemen we "*In zoverre zij berust op een vrije inzet van persoon en het vrijwillig aanvaarden van een verantwoordelijkheid, biedt de jeugdbeweging een onvervangbare gelegenheid om aan haar leden burgerzin bij te brengen.*"⁽¹¹⁾ Datzelfde jaar beklemtoonde Van Roey in het proostenblad van de KAJ-VKAJ dat het *onze diepste overtuiging* bleef dat het jeugdhuis de jeugdbeweging niet kon of mocht vervangen.⁽¹²⁾ De reden voor de stagnerende ledenaantallen binnen de jeugdbewegingen zocht men liever bij de jongeren zelf. Het luidde dat een afwijkende groep van niet-georganiseerde jongeren het ideaal van de jeugdbeweging niet aankon. Deze groep werd tot sociale klasse gebombardeerd. De *niet-georganiseerde jeugd* was verwaarloosd, losgelaten, verwilderd en - niet onbelangrijk - zocht haar amusement binnen de ontspanningsindustrie.⁽¹³⁾ Het is de vraag in hoeverre deze pedagogische reconstructie moet worden geïnterpreteerd als een adequate weergave van de leefsituatie van de naoorlogse jeugd, dan wel als een weerspiegeling van bepaalde angsten onder opvoeders en pedagogen. Dat laatste is waarschijnlijk het geval.⁽¹⁴⁾

De promotie van de jeugdhuiswerking door de overheid

Het misprijzen voor de jeugdhuiswerking zou echter verdwijnen doordat men op overheidsniveau wel gunstig stond ten opzichte van de werkvorm. De ontwikkeling van de verzorgingsstaat impliceerde

(9) F. STEVENS, G. STEVENS, *De Antwerpse straatjongensclub "De grijze kat"*. Heverlee, Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders, 1954, 124 p. (proefschrift maatschappelijk assistent).

(10) W. FACHE, De evolverende positie van de jeugdbeweging. in: L. BRAL (red.), *Jeugdbeweging vandaag*. Deurne, Kluwer, 1987, p. 88.

(11) CVP, *Jeugdbeleid: Partijraad van 16 maart 1963*. s.l., s.n., 1963, p. 10.

(12) M. VAN ROEY, Jeugdtehuizen. in: W. FACHE, *Bronnenboek. Ontwikkelingen en stromingen in het jeugdhuiswerk*. Antwerpen, VFJ, 1982, p. 48.

(13) W. FACHE, *art.cit.*, pp. 88-89.

(14) M. DU BOIS-REYMOND, *art.cit.*, p. 100.

immers dat ook de bewindvoerders aandacht kregen voor de jeugdproblematiek. De slechte ervaringen uit het interbellum en tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarbij de jongeren als groep ingezet werden binnen de politieke strijd, leken dit te rechtvaardigen. De jeugd werd immers beschouwd als de toekomst van de natie en dit kostbare kapitaal diende met zorg omringd te worden. De overheid zou zelf op de proppen komen met een jeugdpolitiek en daarin vooral aandacht hebben voor de situatie van de jongeren tijdens de vrije tijd (het jeugdbeleid). Daarbij was 1960 een sleuteljaar voor de zich ontwikkelende jeugdhuissector. Twee initiatieven op overheidsniveau zorgden ervoor dat de jeugdhuiswerking erkend werd als een meerwaardige jeugdwerkform. Ten eerste werd de zogenaamde danswet goedgekeurd. ⁽¹⁵⁾ De *wet op de toegang tot dans- en speelhuizen* verbood aan elke minderjarige, jonger dan achttien, de aanwezigheid in danszalen en drankgelegenheden waar er gedanst werd indien hij of zij niet vergezeld was van vader, moeder of voogd. De bals die niet *uit handelsgeest* plaatshadden, vielen niet onder deze wet, waardoor de jeugdhuisen de iure een monopolie verkregen in het organiseren van fuien, dansavonden en instuiven. Een tweede belangrijke stap die op overheidsniveau werd genomen in 1960 was de uitwerking van een erkennings- en subsidieregeling, waardoor de jeugdhuisinitiatieven intern, maar vooral naar de publieke opinie toe, bevestigd werden. ⁽¹⁶⁾ Die subsidies werden binnen de *Nationale Jeugdraad* (NJR) goedgekeurd. In dit orgaan zetelden vertegenwoordigers van alle zuilgebonden jeugdbewegingen. ⁽¹⁷⁾ Geheel volgens het subsidiariteitsprincipe besteedde de overheid de eigenlijke invulling van haar jeugdbeleid immers uit aan de zuilen. Alle jeugdhuiswesties bijvoorbeeld werden door de NJR doorgeschoven naar de in 1957 opgerichte *Nationale Commissie Jeugdhuisen*. De vermeende spanning die sommigen dan ook noteren tussen het staatsinitiatief en het privé-initiatief verslapt duidelijk wanneer de overheid haar initiatief beperkt tot het organiseren van een overlegkader en het verlenen van subsidies, waarvan de verdeelsleutel nog eens onderling bepaald werd door de zuilen. Deze criteria zouden nooit een krachtig beleidsinstrument worden. Het ontbrak immers aan agogische sturing. Dit werd gezien als een zaak voor de zuilen zodat de criteria vooral focusten op de infrastructurele omgeving waarin de jeugdhuiswerking plaatsvond. Dit bevoordeelde natuurlijk de gevestigde en grote (meestal katholieke) jeugdhuisen boven de kleintjes. Beginnende initiatieven werden ook in hun groei geremd door het post-factum karakter van de betoelaging. In een eerste fase moest het jeugdhuis zelf fondsen ter beschikking hebben, die nadien werden teruggestort. De subsidie was dus prestatie- en niet behoeftegericht. In die behoefte werd ook niet door de overheid voorzien, omdat het daartoe ontbrak aan logistieke omkadering en een adequate financiële regeling. ⁽¹⁸⁾

(15) Wet op de Zedelijke Bescherming van de jeugd van 15 juli 1960. *Belgisch Staatsblad*. 20/7/1960, pp. 5508-5510.

(16) W. BAETEN, *Geschiedenis van het jeugdwerk sedert 1945 tot heden*. *Gids sociaal-cultureel werk*, 1983, 5, p. 17.

(17) Tot de oprichting van de Nederlandstalige Jeugdraad in 1970 was de Raad uitsluitend samengesteld uit vertegenwoordigers van jeugdbewegingen. De jeugdhuisgedachte werd toch verkondigd binnen de NJR doordat de belangrijkste jeugdhuisvertegenwoordigers ook aan een jeugdbeweging waren gekoppeld (Chiro, Syndicale Jeugd, Scouts, YWCA, ...)

(18) R. LAMBERT, *Inductieve doelstellingsanalyse van het subsidiebeleid van de rijksoverheid ter attentie van jeugdhuiswerk*. Gent, RUG (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1981, p. 103. (Departement Sociale en Vrijtijdsagogiek).

Verzuiling van de jeughuissector

Terwijl de eerste, niet verzuilde, initiatieven duidelijk op een bestaande vraag van de jongeren inspeelden, beantwoordde de verzuiling vooral aan de reële basisvraag van de zuilen zelf: hoe sterk staan wij elk afzonderlijk binnen dit maatschappelijke veld? De verschillende vertegenwoordigers uit de NJR namen hun ervaringen mee naar de eigen zuil en kaartten daar de oprichting van een eigen federatie aan. Het prestige dat de jeughuissector op nationaal vlak had verworven, zorgde ervoor dat men vanuit de zuilgebonden organisaties meer oog begon te krijgen voor deze jeugdwerkvorm. Daardoor brak de opvatting door dat elke jeugdwerkvorm een eigen sociaal-pedagogische waarde had en dat geen enkele vorm meerderwaardig was. ⁽¹⁹⁾ De katholieken begonnen als eerste de prille initiatieven te vertegenwoordigen en te bestuderen binnen de *Katholieke Jeugdraad* (KJR). De andere zuilen zouden, gebeten door het idee en als reactie op de katholieke initiatieven ter zake, volgen. De oprichting van de katholieke *Commissie Jeugthuizen* en de *Socialistische Federatie van Jeugthuizen* (SFJH) gebeurde uiteindelijk quasi gelijktijdig in 1962. De liberalen verschenen pas vier jaar later op het toneel en kenden pas vanaf 1968 een duidelijke werking. Datzelfde jaar ontbond de *Liberale Federatie van Jeugthuizen* (LFJH) zich om volledig op te gaan in de intussen opgerichte en zuiloverkoepelende *Vlaamse Federatie van Jeugthuizen* (VFJ). Omdat de socialisten hun federatie echter behielden, zagen de liberalen zich genooddaakt om in 1971 opnieuw van start te gaan met een eigen federatie. Ook nu ging de werking weer moeizaam en het was, naar eigen zeggen, wachten tot de komst van Edward Beysen als pedagogisch raadgever eind 1971 vooraleer de jeugthuiskoepeel een solide werking kende. ⁽²⁰⁾

Alle drie schoven ze het functionele argument naar voren dat ze in eerste instantie voor een coördinerende overkoepeling zorgden. De organisaties kenden ook steeds een vertegenwoordigende functie. Zij spraken immers in naam van hun leden binnen de nationale raden en commissies. De KJR vertegenwoordigde de katholieke jeugdorganisaties daarenboven ook bij de kerkelijke instanties. De socialisten en liberalen lieten zich bij het organiseren ook leiden door wat ik de *subjectieve verzuilingslogica* noem. ⁽²¹⁾ De kern van deze logica bestond eruit dat er een sterke band verondersteld werd tussen maatschappelijke en politieke macht. Het ene niveau diende het andere te bevestigen. Men kon niet toelaten dat men zijn politieke sterkte niet vertaalde in maatschappelijke actie, aangezien het gebrek hieraan net als een verlies van die politieke sterkte gelezen zou kunnen worden. Hoewel de liberale ideologie ervoor zorgde dat de overkoepelende initiatieven in alle takken van het jeugdwerk veel minder waren uitgewerkt, gingen ook zij uiteindelijk mee in deze logica, zij het wat later. Socialisten

(19) W. FACHE, *art.cit.*, p. 90.

(20) Liberaal Archief, LFJH, 1698, Brochure: LFJH. *Even kennismaken met de Liberale Federatie voor Jeugthuizen*, 1976.

(21) Gerrit Kreveld somt de redenen voor de oprichting van de SFJH mooi op in volgend citaat uit 1962: "Twee jaar terug werd bij de N.R.J. een commissie "Jeugthuizen" opgericht. Vorig jaar werd een subsidie van 1 miljoen ter beschikking gesteld en verdeeld op basis van bepaalde criteria. Van katholieke zijde is er weer een belangrijke voorsprong met daarnaast een ruim aantal neutrale en private initiatieven. We moeten door onderling contact beletten op politiek gebied in de minderheid te zijn." AMSAB, SFJH, 1.2., SFJH: commissieverslag, 29.04.1962.

en liberalen holden de katholieken achterna, omdat men hen geen monopoliepositie gunde en vreesde dat de maatschappij volledig ingekapseld zou geraken in een katholiek netwerk. Deze redenering stond haaks op de *objectieve verzuilingslogica*. De sterke band die verondersteld werd tussen maatschappelijke en politieke macht bestond, maar dan wel in die zin dat de maatschappelijke machtsverdeling altijd een afspiegeling zou blijven van de politieke machtsverdeling. Enerzijds zouden de socialisten en de liberalen kleiner blijven dan de katholieken, omdat het hen aan politieke macht ontbrak om subsidiërings- en erkenningscriteria in hun voordeel te ontwikkelen. Anderzijds konden de socialisten of liberalen de politieke macht die ze bezaten toch nog gebruiken om waar mogelijk de criteria enigszins aan te passen. De katholieken moesten hier wel mee rekening houden, wilden ze hun voordelige criteria gestemd zien in de nationale raad.

Conflicten tussen de zuilen

De conflicten die met betrekking tot de jeugdhuisproblematiek tussen de zuilen ontstonden, waren zuivere machtsdiscussies. Door de combinatie van maatschappelijke en politieke macht, stonden de katholieken steeds sterker in de nationale raden en commissies. Dit zorgde voor heel wat gehakketak binnen de raden, wat de werking ervan niet zelden stillegde. De basisfunctie van de commissie (het uitdokteren van de subsidiecriteria) zorgde ervoor dat men er steeds met getrokken zwaarden debatteerde, uit schrik om de andere fracties te laten scoren. Want men geloofde dat de verzuilingslogica werkte volgens het *zero-sum* principe: wat de ene wint zal de ander wel verliezen. Er leek beterschap op komst met de oprichting van de *Vlaamse Federatie van Jeugdhuisen* (VFJ) in 1965. Ontstaan op vraag van de jeugdhuisen zelf na de eerste stage voor jeugdhuisverantwoordelijken te Wemmel in 1963, zouden de verschillende strekkingen deze keer op voet van gelijkheid in debat kunnen treden om zo het jeugdhuiswerk te coördineren. ⁽²²⁾ In tegenstelling tot de Commissie Jeugdhuisen die steeds dichter stond bij de staat dan bij het veld, was de VFJ dus een creatie van het middenveld zelf. Hier zou men het kunnen hebben over de concrete noden van de jeugdhuisen; de centen werden immers op een ander niveau verdeeld. Tot zover de theorie. Hoewel er geen subsidie-regelingen uit te werken waren binnen de VFJ, vond men er toch genoeg redenen om met elkaar in de clinch te gaan. Al bij al hadden die weinig te maken met wat de VFJ deed. Centraal stonden opnieuw de machtsverhoudingen binnen de VFJ. De ruimte daartoe werd gelaten doordat de werking van de VFJ gedragen werd door zogenaamde contactgroepen. Hoewel de VFJ geen confederatie was (de verschillende federaties als dusdanig waren niet vertegenwoordigd), moest elk jeugdhuis toetreden tot één van de vier contactgroepen om zo binnen het voornaamste beslissingsorgaan, de Raad van Beheer, vertegen-

(22) AMSAB, SFJH, 3.1, Stageverslag, 2-7.07.1963.

woordigd te zijn. In 1968 kwam er een vijfde contactgroep bij. Een jeugdhuis kon zich vanaf dan niet alleen neutraal, katholiek, socialistisch of liberaal noemen, maar ook pluralistisch. De contactgroepen werden gedragen door dezelfde personen die binnen de federaties actief waren. Wie de discussies binnen de Nationale Jeugdraad, de Nationale Commissie Jeugthuizen of de VFJ erop naleest, stoot steeds op dezelfde namen. De machtsdiscussies speelden zich gewoon op verschillende platformen af. Binnen de VFJ spitsten de discussies zich bijvoorbeeld toe op de mandaatverdubbeling van de katholieke contactgroep (die tweemaal zoveel stemmen had als andere groepen) en de creatie van de pluralistische contactgroep. De vrees bestond dat het hier een verkapte katholieke constructie betrof, die de katholieken nog eens extra stemmen zou opleveren.

Ondertussen groeide het belang van de VFJ ten koste van de verschillende zuilgebonden federaties. De VFJ werd al na twee jaar erkend door de overheid. Ze evolueerde ook volgens een eigen rationaliteit. Grofweg kwam het hier op neer dat macht, politiek en verzuiling plaats begonnen te maken voor deskundigheid, pedagogie en service. Natuurlijk is dit beeld overtrokken en de realiteit complexer, maar het vat de tendens die we opmerken toch vrij goed samen. Bepaalde veranderingen binnen de VFJ, zoals de mogelijkheid tot autonome aansluiting in 1975 en de samenstelling van de Raad van Beheer op basis van provinciale vertegenwoordiging in plaats van per contactgroep, waren uitingen van deze evolutie. De socialisten en de liberalen reageerden defensief op deze evolutie. Vanaf 1970 klampten zij zich opnieuw vast aan hun eigen federatie uit schrik om te zeer door de katholieken verdrukt te worden binnen de VFJ. Daardoor marginaliseerden beide groepen zich binnen het veld van het jeugdhuiswerk. Hun eigen federaties konden nooit volwaardige partners van de VFJ worden. In 1970 vertegenwoordigde de VFJ 119 van de 153 erkende jeugthuizen. ⁽²³⁾ De SFJH kende toen 32 aansluitingen. ⁽²⁴⁾ Een jaar later kende de LFJH maar 11 leden. ⁽²⁵⁾ Beiden leken dit ook te beseffen en braken nooit volledig met de VFJ. Binnen de federatie moesten ze dan weer opboksen tegen het katholieke overwicht dat er, hoewel het door liberalen en socialisten opgeblazen werd, zeker aanwezig was. Aangezien de socialisten en de liberalen de zaak altijd in twijfel trokken en de structuur van de VFJ ondermijnden, konden de katholieken zich ook opwerpen als de enige niet-verzuilers die echt geloofden in een pluralistisch initiatief als de VFJ, een initiatief dat zij natuurlijk sterk beheersten. Door hun politieke en maatschappelijke macht leken de katholieken de professionaliseringstendens ook het best te kunnen begeleiden. Ook dit was echter tijdelijk. In een maatschappij waar de service aan het individu op basis van deskundigheid *het* centrale vertoog werd, verdween de opvatting dat één levensbeschouwelijk of ideologisch fundament de garantie voor kwaliteit kon bieden.

(23) H. HOUBEN, *De geschiedenis van Jongerengemeenschappen (JGM): van katholieke jongerenbeweging tot jeugdhuiscoöperatie*. Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1999, p. 140

(24) AMSAB, SFJH, 1.1. *Rapport omtrent de werking van de Socialistische Federatie van Jeugthuizen*, 1971.

(25) Liberaal Archief, LFJH, 1698, *Brochure: LFJH. Even kennismaken met de Liberale Federatie voor Jeugthuizen*, 1976.

Ideologie en welvaartsstaat

In tegenstelling tot wat men zou verwachten was het ideologisch, filosofisch of pedagogisch treffen veel minder scherp. De discussies draaiden vooral rond macht en werden dan ook in termen van aantal en politieke sterkte gevoerd. Van een verschillend ideologisch project was bijna geen sprake.

Ten eerste omhelsden de zuilen zeer snel het idee van de welvaartsstaat. Hun positie werd er immers door versterkt. Het subsidiariteitsbeginsel zorgde ervoor dat de overheid zowel de besteding als de verdeling van de subsidies aan de zuilen overliet. Men zou kunnen stellen dat de zuilen als wederdienst de overheid en het status-quo legitimeerden. De promotie van concepten zoals *permanente opvoeding of staatsburgerlijke emancipatie* ging primeren op het uitdenken van een eigen zuilgebonden project. Dit agogisch vertoog kaderde in een breder discours over de evolutie van de maatschappij. Vanuit de vaststelling dat de samenleving in snel tempo veranderde, besloot elke zuil dat het haar plicht was in te grijpen. De appreciatie van deze veranderingen verschilde wel enigszins. De katholieken beschouwden het als een open en onaf proces. De liberalen spraken over een mate van sociale vooruitgang. De socialistische visie valt eerder onder de noemer van het cultuurpessimisme. Voor elk van hen betekende de analyse echter de opstap tot actie. Onaf of niet, positief of niet, de maatschappelijke ontwikkelingen dienden begeleid te worden. Niet om zieltjes te winnen of te indoctrineren, maar om de menswording zelf veilig te stellen. Dankzij de jeugd(huis)werking zouden de jongeren niet ten prooi vallen aan apathie, maar opgroeien tot volwaardige staatsburgers.

Vrij vertaald verstond men daaronder personen die aangepast waren aan die veranderende samenleving. Niet het tempo van de snel veranderende samenleving moest omlaag, maar dat van de mens in het algemeen en de jongeren in het bijzonder moest omhoog. De zuilen wierpen zich stuk voor stuk op als de hoeders van de verzorgingsstaat, die hun bestaan niet alleen aanvaardde, maar ook ruimschoots bekostigde. Hoewel interne documenten ons stuk voor stuk andere redenen toonden waarom men met jeugdhuiswerking was gestart - zoals de wens tot onderlinge coördinatie en externe vertegenwoordiging van de initiatieven - stoten we dus op andere visies in deze meer opiniërende teksten. De potentiële hulpvraag van de jongeren komt er veel meer in aan bod en de agogische (meer)waarde van de jeugdhuiswerking wordt er veel duidelijker in onderstreept. Dit betekent niet dat de zuilvertegenwoordigers zich ergens hypocriet voordeden. Alle zuilen dienden als collectief de organisatorische verzuijing te ondersteunen ten aanzien van de overheid (en de publieke

opinie). Dit kon het best gebeuren op basis van het vertoog van de staatsburgerlijke opvoeding dat steunde op wetenschappelijk onderzoek. Eens de maatschappelijke consensus hieromtrent gerealiseerd was en de overheid deze bestendigde door te subsidiëren, gingen de poppen ook tussen de zuilen aan het dansen. Op dat moment werd de koek verdeeld en staken de discussies over macht, vertegenwoordiging en betoelaging de kop op.

Een tweede verklaring voor de afwezigheid van een ideologisch trefpen kunnen we samenvatten onder de noemer van de *pedagogisering van de vrije tijd*. Analoog aan de verschuiving richting deskundigheid die we binnen de VFJ vaststelden, werd de agogische onderbouwing van het jeugdhuiswerk ook door de zuilen meer en meer uitbesteed aan professionele pedagogen en wetenschappelijke instellingen zoals het *Leuvense Studiecentrum voor de Jeugd*. Een belangrijke conclusie uit het onderzoek is dan ook de vaststelling dat de zuilen zelf de *professionalisering* van de jeugd(huis)sector ondersteunden. De zuilgebonden kaders zagen de jeugdhuiswerking meer als een pedagogische ruimte met een eigen rationaliteit. De confrontatie met andere jeugdhuisbezoekers kreeg waarde op zich en het functioneren in groep maakte van het jeugdhuis een oefenschool in het democratisch leven. Daarom werd de figuur van de permanent verantwoordelijke binnen het jeugdhuis ook opgewaardeerd tijdens de jaren zestig. Mensen als Lambrechts en Faché behandelden het jeugdhuiswerk, als respectievelijk stafdocent aan het Katholieke Vormingsinstituut voor Maatschappelijk Werk te Gent en licentiaat pedagogie, vanuit een professionele rationaliteit. Andere, meer zuilgebonden figuren, zoals Willy Seeuws binnen het SFJH, John Van Echelpoel binnen de KJR of Edward Beysen bij het LFJH spraken ook meer en meer als *jeugdwerkers*. De verwetenschappelijking van de jeugdproblematiek en de pedagogisering van de vrijetijd zorgde ervoor dat het jeugd(huis)werk gezien werd als een apart milieu, een specifieke opvoedende instantie met een eigen agenda en doelstelling. De meerwaarde van de verzuilde jeugdhuiswerking kwam daardoor wel onder druk te staan. Wat was het nut van een verzuilde samenleving wanneer de zuilen slechts de onderaannemers van de staat werden en zich slechts in beperkte mate van mekaar onderscheidten op basis van een eigen agogisch project?

De aanvaarding van de welvaartstaat en de professionalisering zou dan ook de grondgedachte van de socio-culturele verzuiling ondergraven, namelijk dat er buiten de verschillende zuilen geen kwaliteitsvol jeugd(huis)werk mogelijk was.

Besluit

We kunnen nu dieper ingaan op de veronderstelling uit de inleiding dat de verzuiling van de jeugdhuissector als een anomalie bekeken

kan worden, aangezien beide wortelden in een contradictorische, of op zijn minst verschillende, maatschappijvisie. Het naoorlogse consumptie-ideaal maakte furore op het moment dat de maatschappij en de geesten nog verzuild waren. In hun verhaal had het collectief voorrang en was moraal iets dat opgelegd werd van bovenaf.

De tegengestelde verzuilings- en consumptie-ideologieën kwamen echter met mekaar in aanraking via de welvaartsstaat. Op het nationale niveau was de veroordeling van de consumptiemoraal minder scherp. Het consumeren als dusdanig vormde immers een centrale pijler van de economie. Het vertoog van vrijheid en individualisering dat hiermee gepaard ging werd ook positief beoordeeld: het vormde de essentie van wat men het *vrije westen* was gaan noemen. Aangezien de zuilen zich sterk verankerd hadden in de welvaartsstaat omwille van alle voordelen dat dit hen bood, werd hun veroordeling van de *moderniteit* ook minder scherp. Hoewel men vanuit ethisch standpunt de commerciële vrijetijdsindustrie bekritiseerde wegens haar vervreemdende effecten, ondersteunde men wel het feit dat de jeugd zich moest aanpassen aan de noden van de veranderende maatschappij. Binnen het jeugdhuis kon deze evolutie begeleid worden, zodat de negatieve kanten van dit proces (individualisering, commercialisering en vervreemding) getemperd werden.

Door het idee van de verzorgingsstaat en de professionalisering te omhelzen pasten de zuilen zich succesvol aan de veranderende maatschappij aan. Op korte termijn onderstreepte het hun rol binnen de maatschappij, maar op langere termijn haalden ze zo tot tweemaal toe het paard van Troje binnen. Tot het midden van de jaren zestig kan men stellen dat de zuilen deze ideeën recupereerden en uitspeelden waar het hen paste. Nadien konden ze deze ideeën alleen nog nahollen en ondermijnden beide concepten samen hun voortbestaan. De verzuiling werd minder en minder relevant geacht in een samenleving waarbinnen de staat dezelfde functies zou kunnen opnemen. Daarbij hadden de ministers genoeg steun aan wetenschappers en sociale assistenten. De overheid zag de pluralistische VFJ snel als een bevoorrechte partner binnen het jeugdhuiswerk, ten koste van één duidelijke zuilgebonden voorkeur. Doordat de overheid zich beperkte tot het subsidiëren van alle initiatieven, kon men er moeilijk antipathiek tegenover staan. Het welslagen of falen van de werking kwam volledig bij de zuilen te liggen. De indruk kon bestaan dat de overheid en de pedagogen echt begaan waren met het jeugdhuiswerk, terwijl dit voor de zuilen slechts één tak was waarop hun werking zich richtte. Op het pedagogische vlak hadden zij ook niet zo veel te vertellen. Zij bepleitten veelal hetzelfde en onderstreepten zelf de noodzaak aan meer en beter wetenschappelijke studie. De niveaus waarop de zuilen dan toch in overleg gingen met elkaar, waren er ook

al gekomen dankzij de overheid. De slabakkende werking ervan kwam opnieuw op conto van de zuilen. Voornamelijk de liberalen en de socialisten zochten liever de confrontatie op dan het compromis. Bij een compromis dachten zij toch in het zand te zullen bijten. Na de confrontatie was dit vaak nog steeds het geval. Het zorgde ervoor dat het enige initiatief waarvoor de zuilen zelf de eer hadden kunnen opstrijken, de VFJ, ook gefnuikt werd in haar werking. De zuilen zagen zich door elkaar bedreigd in hun bestaan en zagen zo te weinig dat ze allemaal ondertussen irrelevanter werden binnen het kader waarin ze werkten. Daaruit mag niet de conclusie getrokken worden dat de zuilvertegenwoordigers zich tegen de professionalisering zouden gekant hebben, indien zij de uitkomst ervan voor de eigen maatschappelijke positie hadden gekend. Ten eerste is dit natuurlijk een post factum hypothese en konden zij de afloop van de gebeurtenissen hoogstens inschatten. Ten tweede is het fout om de zaken voor te stellen alsof de verschillende zuilen in een val getrapt waren. De socialisten en liberalen hadden eigen redenen om de professionalisering te bepleiten - het vormen van een betaalde werkingskracht als tegengewicht voor het net van gesubsidieerde (onder)pastors - maar samen met de katholieken was men het snel eens over de pedagogische meerwaarde van die evolutie. Dat die evolutie de vroegere meerwaarde van een verzuilde jeugd(huis)werking onderuithaalde, bleek onvermijdelijk te zijn. Uiteindelijk werd niet het engagement van deze mensen onderuitgehaald, maar werd het kader waarin dit dien-
de te gebeuren omgevormd.

Museum in de kijker

**Op stap in Oost-Vlaanderen
Stedelijk Museum Aalst**

Els Veraverbeke

Aalst is wereldwijd bekend om het carnaval dat er jaarlijks uitbundig wordt gevierd. Bekende Aalsterse historische figuren zijn L.P. Boon en Priester Daens. Aalst is een stad met een rijk en vooral woelig verleden. Haar geschiedenis staat centraal in het Stedelijk Museum. Er was voor het eerst sprake van de oprichting van een oudheidkundig museum in 1899. Enkele jaren later werd het geopend. Ondertussen bestaat het museum meer dan 100 jaar en is de collectie uitgegroeid tot een bijzonder rijke en gevarieerde verzameling.

In 1899 uitte burgemeester Geeraerds tijdens een gemeenteraadszitting de uitdrukkelijke wens om een museum op te richten in de stad. In dat jaar werden de gebouwen van het ziekenhuis verlaten door de gasthuiszusters, zodat er een nieuwe bestemming voor gezocht werd. De gewezen kapel van het oud-hospitaal werd als museum ingericht in 1902. Deze kapel, gelegen aan de Oude Vismarkt, is één van de mooiste historische panden van de stad. Recent historisch onderzoek kon aantonen dat Aalst precies op deze plek is ontstaan en er zijn eerste groei kende. Dit is dan ook een bijzonder betekenisvolle plek voor de uitbouw van een historisch museum! Het gebouw en zijn geschiedenis zijn op zich al de moeite waard.

Vóór het museum geopend werd, stimuleerde Jean Moens, advocaat en gepassioneerd verzamelaar, de oprichting van een oudheidkundige kring voor de stad en het Land van Aalst om zo de museale collectie uit te breiden. Deze kring werd samen met het museum opgericht. Na de Eerste Wereldoorlog trad de stad Aalst als beheerder van het museum op. Door de steeds groeiende collectie bood de kapel van het oud-hospitaal niet meer voldoende ruimte. Eind 1994 verhuisde de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten, waarmee het museum het gebouw van het oud-hospitaal deelde. Daardoor kwam het hele complex vrij voor museale doeleinden.

De collectie van het museum is sinds de oprichting enorm uitgebreid en zeer divers. Bij de opening van het museum in 1902 werd de klem-

toon op een historisch-archeologische collectie gelegd. Er werd een grote verzameling aangelegd van objecten die hoofdzakelijk zijn teruggevonden in de regio van Aalst. Deze collectie geeft een mooi beeld van de oudste geschiedenis van de streek van Aalst. Prehistorische silexbijlen en hertshoornhakken, Romeins aardewerk en juwelen uit de Merovingische en Frankische periode illustreren de creativiteit van de vroegere bewoners van het Land van Aalst. Ook heel wat relictten uit de middeleeuwse geschiedenis van deze regio zijn er te bewonderen zoals wapens, meubelkunst, beeldhouwwerk, devotionalia en alledaagse gebruiksvoorwerpen. Uniek zijn de zogenoemde 'dubbele lepels'. Deze lepels herinneren aan het zogenoemde 'lepelrecht', het recht van het hospitaal om van elke zak graan die in de stad werd verhandeld een lepel te scheppen.

Tijdens het Interbellum had men de intentie het historisch-archeologisch museum te veranderen in een 'Museum voor Schone Kunsten'. Dit verklaart waarom in deze periode heel wat beeldende kunst werd aangeworven en tentoongesteld. In het huidige museum wordt een overzicht geschetst van de ontwikkeling van de beeldende kunst in de regio van Aalst. Hoogtepunten in deze collectie zijn de werken van Valerius de Saedeleer. Het museum bezit enkele van zijn belangrijke sleutelwerken. Andere 19de- en begin 20ste-eeuwse artiesten die er vertegenwoordigd zijn, zijn onder meer Jozef Meganck, Leo Piron en Theo Praet. Ook van hedendaagse kunstenaars wordt er werk tentoongesteld. Sinds 1992 organiseert het Stedelijk Museum i.s.m. het Stadsbestuur van Aalst, het Cultureel Centrum De Werf en enkele lokale kunstgalleries de biënnale van hedendaagse kunst 'Papier, Beeld & Basis', waar Belgische en internationale kunstenaars aan deelnemen. Op deze manier wordt een bijzonder interessante collectie samengebracht.

De specifieke aandacht voor de Aalsterse geschiedenis gaf aanleiding tot het ontstaan van enkele aparte deelcollecties. In de jaren 1970 stonden Louis Paul Boon, priester Daens en de drukkerspionier Dirk Martens in de kijker. Rond elk van deze bekende historische personages uit Aalst werd een eigen collectie uitgebouwd, waarbij nauw werd samengewerkt met gespecialiseerde genootschappen en instellingen. Zo werd de Louis Paul Booncollectie aangelegd i.s.m. het stadsarchief. Zij omvat alle boeken en uitgaven van Boon, waaronder ook eerste drukken en literatuur over Boon. Ook heel wat handschriften, foto's en plastisch werk van zijn hand zoals tekeningen, prenten en sculpturen worden er tentoongesteld. De collectie rond Priester Daens omvat unieke documenten rond de Daensistische beweging waaronder brieven, folders, foto's en vlaggen. Over het bekende carnaval van Aalst worden heel wat archiefstukken, foto's, affiches, realia en grafiek tentoongesteld.

Sinds het volledige hospitaalcomplex beschikbaar is als museumruimte zijn grote renovatiewerken gestart. Deze vernieuwing is nog volop bezig, maar enkele ruimtes zijn al volledig heringericht, zoals de ruimte waar het verhaal van het Aalsterse carnaval wordt verteld. Met foto's en filmfragmenten waant de bezoeker zich in de uitbundige, carnavaleske feeststemming. Geregeld worden in het Stedelijk Museum te Aalst ook tijdelijke tentoonstellingen georganiseerd en vinden er allerhande activiteiten plaats, zoals concerten en voordrachten.

Info

Stedelijk Museum Aalst
Oude Vismarkt 13
9300 Aalst
tel: 053/ 73 23 45

Gratis toegang

Openingsuren:

dinsdag tot vrijdag van 10 tot 12 uur en van 13 tot 17 uur,
zaterdag en zondag van 14 tot 18 uur.

Elke eerste donderdag van de maand: museumavond van 19 tot 22u,
met regelmatig extra activiteiten zoals voordrachten en concerten.

Gesloten op maandag en feestdagen

AGENDA 2004

Papierbiënnale 'Reizen op papier':

van zaterdag 19 juni tot zondag 19 september.

Het Museum Feest!

zaterdag 10 juli vanaf 18u tot 24u: een speciaal feestprogramma.

'Met vlag en wimpel'. Verenigingstextilia uit Groot-Aalst'

van zaterdag 2 oktober tot zondag 19 december.

→ het rijke Aalsterse verenigingsleven aan de hand van vlaggen en andere textielrelicten

Voor u gekozen

Twee klasfoto's en twee portretten geconfronteerd

Jacques Van Keymeulen

Op de kaft van de tweede jaargang van Van Mensen en Dingen staan paarsgewijs vier foto's: een oude en een recente klasfoto, en een oude en nieuwe afbeelding van een man met een hoofddekseel. Ze behoeven enige uitleg; twee foto's zijn namelijk niet helemaal 'echt'.

Twee klasfoto's

De twee klasfoto's, zowel de ouderwetse als de recente, komen uit een privé-verzameling, resp. die van de familie Peeters en die van mevr. Huvenne, de onderwijzeres die ons beide foto's ter hand stelde. De oude foto - uiteraard in zwart-wit - dateert van ongeveer 1920. Op de foto staat het 5de en 6de studiejaar afgebeeld van het pensionaat van het 'Institut des Maricolles' van 'Deynse' (gesticht als klooster en weeshuis na de verhuis van het 'Roode-Lyvekens-Gesticht uit Gent naar Deinze in 1816). Die informatie kunnen we halen uit de teksten op de twee leien die door twee meisjes worden vastgehouden. In heel wat nonnenscholen van die tijd verliep het onderwijs aan de kinderen, zo gauw dat enigszins kon, in het Frans - zo ook bij de Maricolen. De school bestaat nog altijd, maar is nu met andere gefusioneerd.

Op de originele foto, die bij de tekst is opgenomen, staan 34 kinderen; de foto op de kaft vooraan is gemanipuleerd: daar staan maar 23 kinderen. Die manipulatie was nodig omdat anders de foto's van het vorstenpaar buiten het vierkante kader waren gevallen; ze zijn naar het midden toe opgeschoven, waardoor een aantal kinderen weggelaten moesten worden. Het is een mooie illustratie van het feit hoe men met de computer ook oude foto's na digitalisering volledig naar zijn hand kan zetten.

Op de oude foto, genomen op het 'Binnenhof' van het Instituut - we hebben de exacte plaats nog teruggevonden - troont in het midden naar alle waarschijnlijkheid de 'Révérende Mère Supérieure', achter een tafel waarover een prachtig kanten tafelkleed is gedrapeerd; naast haar zit een vrouw, waarschijnlijk de onderwijzeres van de graadklas vijfde + zesde leerjaar. We hebben tenminste de indruk dat de jonge vrouw naast de non heel wat ouder is dan de andere meisjes en ook mag ze achter de tafel zitten naast de overste. Er werd eertijds nooit les gegeven aan maar een vijftiental kinderen tegelijk; we hebben dus

Klasfoto Zusters Maricolen
Deinze (omtreeks 1920)
(Verzameling Peeters)

hoogstwaarschijnlijk met een graadklas te maken. Blijkbaar werd dus niet alle onderwijs door nonnen gegeven. De 'Révérende Mère' houdt iets vast (een pen?) en wijst ermee naar iets wat op tafel ligt; het is ons niet duidelijk wat.

Er zit wat variatie in de kleding van de meisjes; ze dragen geen uniform, hoewel de kledij nogal eentonig is. Velen hebben om de hals een schapulier, sommigen lijken een soort speldje op de kledij te dragen; velen ook hebben een kanten kraagje - ongetwijfeld het product van eigen vlijt. In het Instituut was namelijk sedert 1871 een "bloemekensschool"; een kantschool dus, gevestigd; het kanten tafelkleed is misschien een zelfgemaakt pronkstuk. Koning en koningin zijn uitdrukkelijk aanwezig: de portretten van Albert I en Elisabeth worden resp. aan de linker- en rechterkant door een meisje vastgehouden. Een meisje links op de tweede rij houdt een vlag omhoog; het is ons niet duidelijk welke. Volgens de huidige zusters Maricolen waren er eertijds heel wat buitenlandse kinderen - vooral katholieke Engelsen die Frans kwamen leren. Misschien wordt hier een of andere nationale vlag omhooggehouden.

Elk kind kreeg een afdruk van de foto mee naar huis; daarop wijst het cijfer onderaan rechts aan de tafel: we hebben hier met de 23ste afdruk te maken, die dan ook in een familieverzameling is terechtge-

Klasfoto Gaspard de Coligny-school Gent (2003) (Verzameling Huvenne)

komen. Het nemen van een klasfoto was in 1920 in het Institut des Maricolles een plechtige gebeurtenis: er was een hele encensering, waarbij zowel Kerk als Koning vertegenwoordigd waren.⁽¹⁾

De recente klasfoto is genomen in 2003 op de speelplaats van de Gentse Gaspard de Colignyschool (de zgn. 'School met de Bijbel'), net zoals het 'Institut des Maricolles' een vrije school (gesticht in 1942), maar dan van protestantse gezindheid. Dergelijke scholen komen vooral in grote steden voor. Op de foto staan heel wat minder kinderen dan op de andere; het is dan ook geen graadklas, maar het tweede studiejaar, dat door twee onderwijzeressen in duobaan wordt gerund. Het 'pedagogisch comfort' is tegenwoordig wat groter dan 80 jaar geleden. Op de foto staan geen religieuze of koninklijke verwijzingen. De kinderen staan op en naast een speeltuig; een voorziening

(1) We danken zuster Cécile van de Maricolles van Deinze en Marijke Huvenne van de Gaspard de Coligny-school voor de nuttige inlichtingen bij het interpreteren van de foto's.

die in 1920 op een speelplaats ondenkbaar was. Op de achtergrond is een blauw geschilderde muur te zien, met daarop nog net zichtbaar tekeningen - dergelijke frivoliteiten kende men 80 jaar geleden niet bij de Maricolen. Het gezelschap kinderen is veel kleurrijker dan in 1920; niet alleen is de foto zelf uiteraard in kleur, maar ook staan er zowel jongens als meisjes op en is de kledij gevarieerder - het is uiteraard geen pensionaat. Eén meisje is van Nederlandse, één van Turkse, één van Khazakse, één van Pakistaanse en één van Marokkaanse afkomst. De thuistaal van de kinderen is dus niet altijd Nederlands; in 1920 was de etnische afkomst van de kinderen ongetwijfeld homogener - al zaten er ook toen buitenlandse kinderen in de klas, en ook zal er hier en daar wel een Vlaams kind geweest zijn dat thuis Frans sprak.

Twee portretten

Bij de portretten van de twee mannen is de recente foto genomen tijdens het 'midwinterfeest' dat in 2003 georganiseerd werd in de verkeersvrije Balstraat, vlakbij het Stedelijk Museum voor Volkskunde van Brugge. De afgebeelde man neemt deel aan een ludieke volkskundige verkleedpartij en is in 'traditionele klederdracht' gestoken. Hij valt echter door de mand, niet alleen door de opgeplakte snor en de naar boven opgestoken hoed, maar vooral door het gsm-toestel waarmee hij aan het telefoneren is. In onze maatschappij gaat de telefoon altijd voor; er wordt dus opgenomen - de traditie ten spijt. De andere foto komt uit de KBOV-fototheek (Verzameling Trefois) en toont een authentieke man met een pet, meer bepaald een 'dagloner' (aldus de bijbehorende fiche) uit Koksijde die in 1865 geboren is. De foto dateert van omstreeks 1930.

Foto van een 'dagloner' uit Koksijde, geboren in 1865 (omstreeks 1930, KBOV-Fototheek, Verzameling Trefois)

Foto van een man in 'traditionele klederdracht' in 2003 (Verzameling Volkskunde West-Vlaanderen)

De Jurk van Irma de Neve de Roden

Els Veraverbeke

Het pronkstuk in de kantcollectie van het Huis van Alijn is een volant in Gentse kant “à réseau varié”. Om meerdere redenen is deze kant bijzonder. Enerzijds is er het unieke verhaal van de kantsoort “Gentse Kant à réseau varié”, anderzijds kent ook het stuk op zich een aparte geschiedenis. Dit stuk kant behoorde tot de garderobe van Irma de Neve de Roden. Nadat dit stuk kant haar jurk sierde, beleefde het een reis door de tijd én de wereld.

De Gentse kant ‘à réseau varié’: kant met een fascinerende geschiedenis

De Gentse kant “Dentelle de Gand à réseau varié” is in veel opzichten een bijzondere kant. Zowel de ontwikkeling als het ontstaan van deze kant alsook de sociale achtergrond vormen een unieke, fascinerende geschiedenis. Bovendien zijn van deze kantsoort slechts weinig relicten bewaard. De meeste zijn terug te vinden in de religieuze kledij zoals de habijten. Het stuk Gentse kant uit de jurk van een burgerdame in de collectie van het Huis van Alijn is dan ook bijzonder zeldzaam.

Deze kant werd slechts gedurende een korte periode vervaardigd en bovendien was deze kantsoort beschermd door een patent. Dit heeft alles te maken met de sociale achtergrond waarin deze kantsoort werd ontwikkeld. De “Blauwe Meisjes”, de weesmeisjes uit de Onderstraat in Gent, speelden hierbij de hoofdrol. Kant werd al van oudsher in weesinstellingen vervaardigd. Ook in de Gentse weeshuizen werd al in de late 17de, vroege 18de eeuw kant vervaardigd. In 1774 werd vastgesteld dat de Gentse weeskinderen Valencienneskant moesten vervaardigen.

Het weeshuis van de Blauwe Meisjes in Gent werd in 1623 onder toezicht van een stadsmagistraat opgericht. Het weeshuis van “De Rode Lijvekens”, onder toezicht van de Armenkamer bestond toen al. De weeskinderen werden steevast genoemd naar het uniform van de instelling. Begin 19de eeuw was een bijzonder moeilijke periode voor deze instellingen. De Franse republikeinen ontnamen de kerkelijke instanties alle rechten om voor de weeskinderen in te staan. Dit resulteerde in dramatische sociale wantoestanden. Om deze penibele situatie te beëindigen, werd een nieuwe leiding aangesteld voor de weesinstellingen. De verzorging en opvoeding van de Blauwe Meisjes werd toegewezen aan zes zusters van O.-L.-Vrouw Visitatie. In hetzelfde gebouw werd ook een armenschool opgericht, waarvoor de zusters

Portret Irma de Neve de Roden,
1865 geschilderd door Fritz
Hickmann (privé-collectie)

moesten instaan. Al gauw is duidelijk dat het weeshuis, net als alle armenscholen in die periode, in eerste instantie een kantschool was. Op die manier werd aan de weesmeisjes een beroep geleerd en zorgden ze voor inkomsten voor de instelling.

Net in die periode kwam de kantnijverheid in een crisis terecht. Het werd technisch mogelijk om kant mechanisch te vervaardigen. De concurrentie tussen de mechanische en manuele kant veroorzaakte een grote crisis voor de kantwerksters en meteen ook voor de weeskinderen die de kant vervaardigden. Geleidelijk wijzigde ook de mode, waarbij er steeds minder aandacht ging naar het kantwerk.

In deze moeilijke omstandigheden nam Virginie Vrancken, ingetreden als zuster Marie Joseph, in 1850 de leiding van de O.-L.-Vrouw Visitatie over en meteen ook van de armenschool en het weeshuis van de Blauwe Meisjes. Door de crisis in de kantnijverheid daalde het inkomen van de instelling heel fel. Zuster Marie Joseph moest de instelling uit deze benarde situatie redden.

Om te kunnen concurreren met de mechanische kanten, legde zij zich toe op kant met een bijzonder verfijnde vormgeving. Ze ontwikkelde een variant op de Valenciennes die er traditioneel vervaardigd werd. Het werd een vernieuwende kantsoort, waarbij de opvullingen van de verschillende motieven variëren. Daarom spreekt men van

kant met gevarieerde gronden, “à réseau varié”. Bovendien ontwikkelde ze ook aparte technieken om de motieven - die allemaal afzonderlijk werden gemaakt - aan elkaar te hechten. Aldus ontstond de “Gentse kant à réseau varié”.

In 1852 vroeg Virginie Vrancken een octrooi aan, een patent. Dit octrooi werd toegekend voor een periode van vijftien jaar, later verlengd tot twintig jaar. Dit octrooi erkende dat de O.-L.-Vrouw Visitatie over de exclusiviteit beschikte voor het vervaardigen van deze kant. Meteen vroeg ze toestemming aan om de weesmeisjes deze nieuwe kantsoort te laten vervaardigen in plaats van de Valenciennes-kant. Vanaf 1852 tot in 1864 vervaardigden de weesmeisjes de befaamde Gentse kanten. In de armenschool werd dit voortgezet tot in 1879. De Gentse kant werd dus slechts gedurende een zeer korte periode vervaardigd. De oorzaken waren divers, maar vooral de veranderende mode en sterk wijzigende sociale situatie waren cruciaal. Na het vervallen van het octrooi namen enkele ateliers in Brabant de werkwijze over en ontwikkelden eenzelfde procédé. Dit werd de “Valenciennes de Brabant” of “Valenciennes à relief”, maar ook deze kant werd slechts in beperkte mate vervaardigd.

Virginie Vrancken was een echte zakenvrouw. Dit wordt geïllustreerd door haar aanpak van de crisis in de kantnijverheid, maar dit blijkt vooral ook uit de nauwkeurige boekhouding die ze bijhield. Deze documenten worden bewaard in het archief van de congregatie O.-L.-Vrouw Visitatie. Hierin werd strikt bijgehouden wie welke stukken bestelde en welke prijs betaald werd. Door de exclusiviteit - gewaarborgd door het octrooi - kan gesteld worden dat alle stukken Gentse kant die ooit zijn vervaardigd in deze boekhouding staan vermeld. Ook het stuk kant uit de collectie van het Huis van Alijn wordt hierin vermeld. Dit stuk werd besteld door Irma de Neve de Roden en sierde een van haar jurken.

Uit deze boekhouding blijkt duidelijk dat de Gentse kant erg gewaardeerd werd. Irma de Neve de Roden wordt meermaals vermeld in het archief van O.-L.-Vrouw Visitatie, waaruit blijkt dat deze kant haar voorkeur genoot, net zoals bij meerdere dames uit de hoge aristocratie. Ook aan het koninklijk hof is de “Gentse kant à réseau varié” zeer gegeerd. Er werd ook besteld vanuit het buitenland, onder meer vanuit London, Parijs en zelfs New York. Zo blijkt hoe befaamd de “Gentse kant à réseau varié” was.

Irma de Neve de Roden en de 19de-eeuwse High Society

Het levensverhaal van Irma de Neve de Roden speelt zich af in de 19de-eeuwse aristocratische milieus. Enkele verrassende wendingen

in haar leven typeren de mondaine levensstijl bij de hoge adel. Haar biografie wordt gekleurd door glamour en tragiek en staat op die manier symbool voor de typisch 19de-eeuwse romantiek.

Irma de Neve de Roden werd in Gent geboren en behoorde tot één van de oudste Vlaamse adellijke geslachten, dat wellicht teruggaat tot het graafschap Vlaanderen uit de 13de eeuw. Al in de 14de eeuw bekleedden familieleden de hoogste ambten in het Land van Waas. Deze befaamde familie kreeg ook diverse titels. Van Filips IV kreeg ze in 1661 het ridderschap toegewezen. Deze titel werd in 1715 door Keizer Karel VI uitgebreid tot het ridderschap van het Heilig Roomse Rijk. In 1736 werden zij verheven tot baron. De vader van Irma de Neve de Roden, Baron Victor de Neve werd op 21-jarige leeftijd burgemeester van Waasmunster. Jarenlang bleef hij dit ambt uitoefenen. Daarnaast was hij ook senator. De familie van haar moeder, Euphrasia van den Hecke de Lembeke was afkomstig uit het Gentse. Ook deze familie was van hoge adel. In 1696 werd deze vooraanstaande familie opgenomen in de adelstand.

Aangezien Irma de Neve de Roden tot de vooraanstaande adel behoorde, werden huwelijkskandidaten dan ook goed gescreend. Haar bruidegom werd baron Edouard de Croeser de Berges. Zijn familie woonde in de omgeving van Brugge. Zijn overgrootvader was onder het napoleontische bewind "maire" van Brugge. De moeder van Edouard de Croeser was de laatste telg uit een andere adellijke familie afkomstig uit het Gentse: de Mooreghem. Verschillende familieleden van de Mooreghem waren beroemd door hun functies ten dienste van Oostenrijk. Het huwelijk werd in 1862 in Gent voltrokken.

De romance tussen Irma de Neve de Roden en Edouard de Croeser de Berges lijkt zo uit een 19de-eeuwse roman geplukt. Het verenigen van het fortuin van Edouard, de aloude adellijke titels en de geroemde schoonheid van Irma vormden voor beide families een idylle. Na hun huwelijk vertrok het paar op huwelijksreis, een reis die in adellijke kringen meerdere maanden duurde.

Voor het kersverse paar eindigde deze reis abrupt. Edouard de Croeser stierf in Parijs op 11 juni 1862, één maand en zeventien dagen na het huwelijk. Vermoedelijk stierf hij door een aandoening aan de kroonaders. Artsen hadden de ouders van Edouard gewaarschuwd dat *'dit hem bijzonder kwetsbaar maakte en vooral een huwelijk zeer gevaarlijk kon wezen.'*

Door het verlangen om het adellijke geslacht voort te zetten, werd dit echter geheim gehouden. Hierdoor werd echter heel wat leed veroor-

zaakt. Als jonge weduwe werd Irma de Neve de Roden in haar schoonfamilie opgenomen. De familie de Croeser ging op zoek naar een tweede geschikte huwelijkskandidaat voor Irma de Neve de Roden. De gekozen bruidegom werd in hun eigen familie gevonden, Paul van Caloen de Basseghem, neef van de eerste bruidegom. Het huwelijk vond plaats op 27 juni 1865 in Moregem. De bruidegom werd familiehoofd van de familie van Caloen de Basseghem en werd Baron van Caloen de Basseghem. Daarnaast bekleedde hij de functie van burgemeester van Mooreghem en werd hij ridder. Irma de Neve de Roden en Paul van Caloen de Basseghem hadden vier kinderen. Een zoontje stierf enkele maanden na de geboorte. Drie dochters zetten de adellijke traditie voort. Irma de Neve de Roden werd in genealogieën geroemd als een dame met uitzonderlijke kwaliteiten en een bijzondere schoonheid. Ze stierf in het Kasteel van Berges te Brugge op 17 juni 1914.

Om haar algemeen geprezen schoonheid te eren, liet de familie Irma de Neve de Roden net voor haar huwelijk in 1865 portretteren door Fritz Hickmann, een typische 19de-eeuwse portretschilder. Dit schilderij behoort nog steeds tot het familiepatrimonium. Op dit schilderij wordt ze afgebeeld met een schitterende jurk, afgewerkt met volants in Gentse kant. De jurk op zich is niet bewaard, maar wel de kanten van deze jurk. Het stuk Gentse kant in de collectie van het Huis van Alijn is een stuk van deze volants. Tot in de jaren 1980 werden ook deze kanten bewaard bij de erfgenamen van Irma de Neve de Roden.

Ondertussen was de Gentse kant vergeten erfgoed. Door diverse onderzoeken in de jaren 1970-'80 werd de uniciteit en de waardering voor deze kant herontdekt. Het was een familielid van Irma de Neve de Roden die ontdekte dat deze kanten ook in de "Gentse kant" zijn vervaardigd. Uitvoerig archiefonderzoek resulteert in een unieke reconstructie van deze kanten en meteen begint een bijzondere geschiedenis van deze kanten.

Chicago, Amsterdam, Brussel en Gent in de ban van de Gentse Kant

De kanten volants van de jurk van Irma de Neve de Roden werden gedurende decennia bewaard in het familiepatrimonium. De jurk zelf bestaat niet meer, en ook de kanten berthe van het décolleté is niet bewaard. Nadat werd vastgesteld dat de kanten van deze jurk unieke "Gentse kant à réseau varié" is, werden de archieven van de Congregatie O.-L.-Vrouw Visitatie bestudeerd. Door deze studie zijn unieke documenten ontdekt. In de boekhouding werden de bestelling en betaling van deze kanten in 1862 door Irma de Neve de Roden teruggevonden. Naast de boekhouding werden ook alle patroonteke-

ningen van de gemaakte stukken Gentse kant bewaard. Ook de patroontekening van de kant die de bewuste jurk sierde, wordt hier bewaard.

Deze onderzoeken leidden tot het inzicht dat de kanten van de jurk van Irma de Neve de Roden meer zijn dan alleen belangrijk erfgoed voor het familiepatrimonium, maar een uniek relict van de Gentse kantnijverheid. Daarom heeft men besloten deze kanten onder te brengen in museale collecties. De volants van deze jurk werden in vijf stukken verdeeld. Deze vijf stukken zijn wereldwijd verspreid en genieten internationaal grote faam. Een stuk behoort tot een privécollectie in Gent, de vier andere stukken worden in museale collecties bewaard. Het betreft de volgende musea:

- **The Art Institute of Chicago, Chicago**
- **Het Museum voor Kant en Kostuum, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel**
- **Het Rijksmuseum, Amsterdam**
- **Het Huis van Alijn, Gent**

Momenteel is er ook internationaal heel wat belangstelling voor de “Gentse kant met gevarieerde gronden”. Zo is binnen OIDFA, een internationale kantvereniging, een studiegroep opgericht rond de Gentse kant. Momenteel is deze studiegroep bezig de archiefstukken in de Visitatie, zoals de patroontekeningen, te digitaliseren, te inventariseren en te restaureren. Meteen staat deze werkgroep in voor de bescherming van het kantpatrimonium.

Het feit dat deze kanten wereldwijd verspreid zijn, illustreert meteen de internationale belangstelling voor de antieke kanten algemeen en zeer specifiek voor deze “Gentse kant à réseau varié”. De Gentse kant vormt wereldwijd het pronkstuk op diverse tentoonstellingen zoals “The Magic of Lace” in Chicago in 2002 en “Europese Kanten” in Kyoto en Tokyo in 1987. De studiegroep binnen OIDFA ijvert er ook voor dat deze kanten en de patroontekeningen op de originele locaties bewaard worden.

Rond de Gentse kant met gevarieerde gronden van de jurk van Irma de Neve de Roden kan een unieke reconstructie gemaakt worden. De bestelling, patroontekeningen, factuur en kanten zelf zijn unieke bronnen voor de bijzondere vormgeving en de technieken van het vervaardigen van kant. Meteen is er ook aandacht voor de sociaal-historische achtergrond van de kantwerksters en de kantnijverheid, waarbij de weeskinderen een belangrijke rol spelen. Het schilderij en het levensverhaal van Irma de Neve de Roden vertellen over wie bijzonder fijne kanten bestelde, hoe die werden gedragen en hoe ermee werd omgegaan.

De aasspade, een strandschopje voor volwassenen?

Johan David

Museum voor de Oudere Technieken

Nu en dan zie je bij eb nog oude(re) mannen putjes graven in het natte zand op het strand. Ze bouwen geen zandkastelen, maar zoeken naar zeepieren, 15 tot 20 cm lange bruinrode of groenbruine wormen. Die diertjes worden veel gebruikt als aas in de (sport)zeevisserij; de oude wetenschappelijke naam was trouwens *Arenicola piscatorum*, d.i. zeepier van de vissers. De beroepsvissers ving hun wormen zelf, vele sportvissers kochten ze in de winkel of van “beroepsjagers”: zo’n 25 jaar geleden zouden er jaarlijks honderdduizenden van verkocht zijn. ⁽¹⁾ Voor een aantal gepensioneerden betekende dat een niet te verwaarlozen bijverdienste.

De zeepier (*Arenicola marina*) leeft voornamelijk in het zand van slijkerige stranden - dat van Heist was vroeger beroemd om het aantal vondsten... Op die stranden tref je soms grote aantallen hoopjes zand aan met 15 cm verder een trechtervormig putje. Gaatje en hoopje zijn de twee uiteinden van een verticale U-vormige buis, woonplaats van de zeepier. Via de trechter zuigt de worm zand aan, dat water en sedimenten bevat. Na vertering van de voedingsstoffen, wordt het zand weggeworpen en vormt het rolronde hoopjes aan het andere uiteinde van de buis. ⁽²⁾

Afb. 1: industrieel gemaakte aasspade
MOT V 89.0232 L=102cm
B=13cm G=1,550kg. Opschrift:
Polet Borsbeke

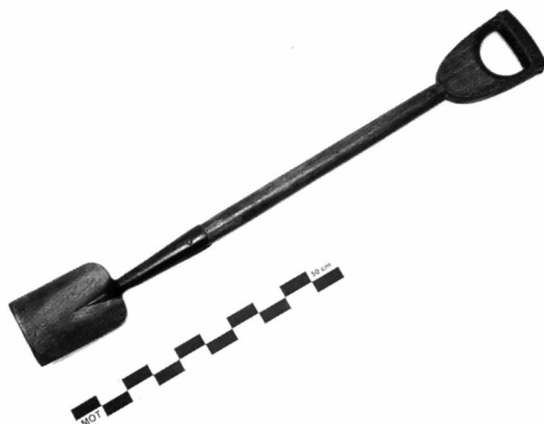
Om een zeepier te vangen moet je dus telkens een putje graven, soms tot 50 cm diep. Belangrijk daarbij is de graafsnelheid. Bij onraad graaft het diertje zich immers snel in het zand. Eenmaal gevangen, wordt de pier in een houten recipiënt met water gegooid, in metaal sterft hij immers. ⁽³⁾ Wanneer ze niet onmiddellijk gebruikt worden, worden de diertjes in de zon gelegd of aan een draad gereggen, en

(1) J. SCHREINER, *Encyclopedie van de sportvisserij*, Amsterdam-Brussel, 1973/4: s.v. zeepier.

(2) G. LAMOTTE, *Wandelen langs de Noordzee van Het Zoute tot De Panne. Natuurgids van de Belgische kust. Biotopen, flora en fauna*, Antwerpen, 1998: p.157.

(3) *Le véritable guide du pêcheur par l'oncle Pierre*, Parijs, s.d.: p.327; *Guide du pêcheur belge. Rivières, canaux, étangs et lacs de chez nous*, s.l., 1949: p.129.

Afb. 2: aasspade gemaakt van
een afgedankte infanterieschop
MOT V 89.0233 L=98cm
B=12cm G=1,4kg

Afb. 3: uit *Nouveau Larousse illustré*

gedroogd. Een paar uren voor gebruik worden ze in een vochtige vod gewikkeld. ⁽⁴⁾ Ze kunnen ook een paar dagen in het zout bewaard worden.

Bij het graven gebruikt men soms een vork, ⁽⁵⁾ maar veelal een spade. Geen gewone spit- of steekspade, maar wel een aasspade. Lang geleden was ze van hout, al dan niet beslagen (afb. 1). ⁽⁶⁾ Al meer dan honderd jaar ⁽⁷⁾ werd ze aan de Vlaamse kust evenwel van ijzer gemaakt (sommigen hebben spaden van aluminium geprobeerd, maar het zand glijdt er te snel van af). Kenmerkend voor de aasspade is een klein blad (ca 15 x 12cm), om snel te kunnen graven, dat in een kleine hoek staat met de steel, om diep te kunnen graven. Zoals de spit- en steekspaden aan de kust heeft ook deze een D-steel. Het werktuig is ongeveer één meter lang en weegt zo'n 1,5 kg.

Dergelijke aasspaden werden machinaal gemaakt o.m. door Madear (Ardoonie) en Polet (Herzele) (afb. 2), maar vroeger ging de voorkeur naar spaden gemaakt door de smid, vb. Breurs in De Panne. Wanneer er geen smid meer was die dergelijke spaden nieuw kon vervaardigen, liet men er een smeden uit achtergelaten werktuigen van het leger; één van de exemplaren van het MOT werd gemaakt van een infanterieschop van het Canadese leger (afb. 3).

De aasspade verslijt snel. Geen wonder als men denkt aan de schurende werking van het zand en als men weet dat, naar het schijnt, zo'n 120.000 putjes per jaar gegraven werden. ⁽⁷⁾ Na een jaar is het werktuig al versleten. Men recupereert dan de steel én de dille (of de veren) en men laat er een nieuw blad op lassen.

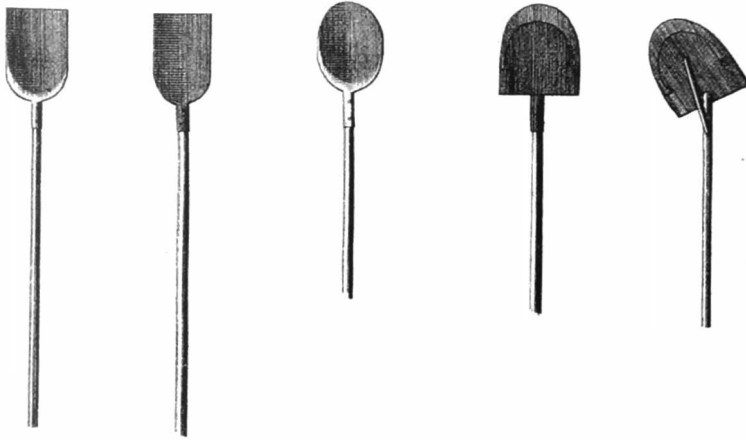
Vandaag is de aasspade aan het verdwijnen. Ze blijkt niet meer gefabriceerd te worden, en slechts uitzonderlijk kan men nog een nieuw exemplaar kopen. Haar ouderdom is nog niet bekend, ook niet van

(4) *Guide*: 129.

(5) B.v. F.J. WEIJS, *Sporen van een ambacht*. Visserij, s.l., 1993: pp. 176-177.

(6) *De Nouveau Larousse illustré*, Parijs, s.d., s.v. palot, spreekt van ijzer of hout maar beeldt nog een houten werktuig af.

(7) Informatie van G. Smisssart (Oostende) en J. Hoppeline (Oostduinkerke).

Afb. 4: uit Duhamel du Monceau

het model dat we aan onze kust gebruikten. Het oudste spoor tot dusver vindt men in de beschrijving van Duhamel du Monceau, die er zou kunnen op wijzen dat er reeds in de 18de eeuw speciale spaden gemaakt werden om “wormen” te vangen (afb. 4). (8)

In welke andere landen ze nog gebruikt werd, is evenmin bekend. Men moet trouwens rekening houden met het feit dat men de zee-
 pier blijkbaar ook al wadend in het water of vanuit een bootje ving. In Denemarken en Duitsland ging men daarvoor eerst met een plonsstok te werk. Men harkte de diertjes samen en haalde ze uit het water met een 70 cm lange houten tang. (9)

Wat die jacht ten slotte betekende voor onze kustbevolking dient eveneens nog onderzocht te worden. Totnogtoe hebben historici en volkskundigen geen aandacht geschonken aan de “jacht” op de zee-
 pier of aan de aasspade. Er kunnen nu nog getuigen ondervraagd worden. Wie voelt zich geroepen?

(8) H.L. DUHAMEL DU MONCEAU, *Les arts de la pêche. 1. Traité général des pêches...* in *Description des arts et métiers*, Parijs, 1769: 3e section, pl. 1: “ce sont des pelles, palots, bêches, louchets, les uns de bois; les autres de fer, d’autres de bois dont les bords sont garnis de fer, pour aller chercher dans le sable plusieurs sortes de poissons & de vers. On leur donne différentes formes suivant l’usage des différents pays”.

(9) M. VON DEM BORNE DE BERNEUCHEN, *Le carnet du pêcheur*, Verviers, 1893: p.277.

Signalementen

Mann und Frau im Märchen

Guy Hoebeke

Zonder mensen zijn er geen sprookjes, maar dat betekent niet dat die even oud zijn als de mensen. De verhouding tussen man en vrouw echter wel. Die heeft van oudsher de mensheid beroerd en duikt ook in de sprookjes op. De rol van deze laatsten is nu blijkbaar, volgens sommige hoofdstukken in dit boek, overgenomen door de moderne psychologie en sociologie. *Mann und Frau im Märchen*, o.a. met Harlinda Lox (redactielid van *Van Mensen en Dingen*) als redactrice, handelt hoofdzakelijk over de betrekkingen tussen mannen en vrouwen. De zeventien bijdragen, geschreven door mannelijke en vrouwelijke auteurs, behandelen verschillende gevallen. Niet alleen van de verhouding tussen echtparen, maar ook van die tussen broeders en zusters, vaders en dochters, moeders en zonen is er sprake. Een bijzondere categorie zijn de helden, die geen blijvend contact hebben met vrouwen.

Voedingsbodem voor sprookjes zijn boze stiefmoeders; geluk, twist en scherts in het huwelijk; de psychologie van Blauwbaard; de strijd tussen mannen en vrouwen zoals belichaamd in de IJslandse meisjeskoningen; slangen en draken als symbolen voor vrouw en man; de matriarchale samenleving en de initiatie van jonge mannen en vrouwen in de wereld van de volwassenen. Een bijzondere bijdrage is wel die die sprookjes verbindt met een bepaalde landstreek, wat een totaal andere en omvattende kijk geeft op het verband tussen verschillende sprookjes en de voorchristelijke godenwereld in die streek. Het laatste hoofdstuk over de dood als minnaar, wettigt enig optimisme voor de sterfelijke man. De dood zelf is niet wars van vrouwelijk schoon en heeft, ondanks zijn onaantrekkelijk voorkomen, nog succes bij het jonge vrouwelijk geslacht. De bijgevoegde illustraties laten geen ruimte voor twijfel. Veel van de verhouding van de mandood en de vrouwen is terug te voeren op de Late Middeleeuwen, waarin grote aantallen mensen anoniem stierven. De vergankelijkheid van de vrouwelijke schoonheid is de onderliggende boodschap.

Het boek beperkt zich niet alleen tot de westerse beschaving. Sprookjes zijn van alle landen en alle tijden. In China bestaat een hele cyclus over vrouwelijke vossen en mensenmannen. Landschappelijk aansluitend hierop zijn de Turks-Mongoolse heldenverhalen uit Centraal-Azië. Vrouwen spelen hierin dikwijls een centrale rol. De

Arabische wereld komt aan bod met de vertellingen van “Duizend en één nacht”.

Sommige bijdragen zijn niet geschreven door sprookjesvorschers, maar door psychologen. Zo wordt in het hoofdstuk “Einander sehen und nicht erkennen”, de weg tot elkander van man en vrouw behandeld en de ontwikkeling die vooral de man daarbij doormaakt. Dergelijke bijdragen voeren de lezer wel heel ver in de verhoudingen tussen man en vrouw. De vraag is of het de oorspronkelijke bedoeling van de sprookjes was, zulke diepe zielenroerselen te beschrijven. Niet te onderschatten is de invloed van de tijdsgeest waarin de sprookjes geschreven werden, wat zijn weerslag had op de toenmalige verhouding van de geslachten. Daarbij wordt de hedendaagse literatuur niet vergeten.

Mann und Frau im Märchen draagt als ondertitel *Forschungsberichte aus der Welt der Märchen*. Dit maakt duidelijk voor welk publiek het boek bedoeld is. Maar ook voor de gewone sprookjesliefhebber is het boek verrijkend. De veelheid aan benaderingen van dat ene aspect “man en vrouw”, geeft aan hoe wijd de sprookjeswereld is.

LOX (H.), FRÜH (S.), SCHULTZE (W.) (red.), *Mann und Frau im Märchen: Forschungsberichte aus der Welt der Märchen*. Kreuzlingen/München, Heinrich Hugendubel Verlag, 2002, 209 blz. (Veröffentlichungen der Europäischen Märchengesellschaft; Bd. 27)

Bibliografie over plantennamen

Tineke De Pauw

Het 24ste deel in de reeks *Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* is een bibliografie van alle publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen. De bibliografie wordt voorafgegaan door een zeer beknopte maar degelijke inleiding op de studie van plantennamen en een toelichting bij de opbouw van de verzameling. De bibliografie zelf is immers op verschillende manieren ontsloten.

Het eerste deel van het boek bevat een overzicht van alle publicaties over plantennamen, alfabetisch per auteur gerangschikt (of op de titel van het artikel, als de auteur onbekend is). Per auteur worden de publicaties chronologisch gerangschikt. In het tweede deel worden ongepubliceerde studies opgenomen; dat zijn bijv. doctoraal- en licentiaatsscripties. Het omvangrijkste deel van de bibliografie is het derde deel, waarin de publicaties gerangschikt worden per behandelde plant, aangeduid met de Nederlandse benaming (er zijn ook enkele anderssoortige trefwoorden). Onder elk kopje worden de betreffende publicaties alfabetisch per auteur opgesomd, met terugverwijzing naar het eerste deel.

De werkelijke waarde van de bibliografie ligt vooral in dat derde deel besloten. Door middel van een symbolensysteem deelt Har Brok per publicatie heel wat informatie mee: is het een gepubliceerde bron of niet, handelt de publicatie volledig of slechts ten dele over de betreffende plant, is er een kaart bij of niet, en zo ja, welk type kaart (ingeschreven kaart, isoglossen-, symbolen- of vlakkenkaart). Bovendien worden ook nog recensies van en reacties op de publicatie vermeld.

Het vierde deel van de bibliografie bevat een register op de Latijnse botanische plantnamen. Hierbij wordt echter enkel naar de overeenkomstige Nederlandse naam van de plant verwezen, waarmee de lezer in het derde deel alle gedetailleerde informatie kan terugvinden. Ten slotte is er ook nog een korte lijst met nagekomen aanvullingen.

Deze bibliografie over plantennamen komt niet uit de lucht vallen: het is het sluitstuk bij een lange reeks overzichten, die in een eerste versie al in 1987 verscheen in het voorwoord van Har Brok bij de hedruk van Heukels' *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten* uit 1907. Op die eerste versie verschenen nadien bijna jaarlijks aanvullingen en verbeteringen in Taal en Tongval, telkens door dezelfde auteur.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat een bibliografie die al meer dan 15 jaar bijgehouden, aangevuld en verbeterd wordt, bij haar definitieve publicatie haar deugdelijkheid niet meer hoeft te bewijzen. We kunnen dan ook niet anders dan positief zijn. Har Brok neemt alle publicaties op over plantennamen in ons taalgebied, behalve die over plantlore. Dat zijn publicaties die zich met de folklore rond planten bezig houden, maar waar soms zijdelings planten namen aan bod komen. De taalkundige informatie in dit soort artikels is doorgaans zeer mager en dikwijls onjuist, waardoor het niet opnemen van de publicaties over plantlore in deze toch op plantnamen gerichte bibliografie volledig gerechtvaardigd is en zelfs toegejuicht kan worden.

De gedetailleerde informatie bij elke vermelde publicatie maakt de bibliografie werkelijk de moeite waard. Het is ook duidelijk dat de auteur elk artikel zelf doorgenomen heeft en elke kaart zelf bestudeerde. Bij elke kaart wordt vermeld welk gebied ze bestrijkt. Hoe nauwkeurig dat wel gedaan is, blijkt uit het feit dat bijv. elke kaart uit de publicatie 'Woordenboek van de Vlaamse Dialecten: Flora', waarvan de kaarten normaal het gebied Frans-, West-, Zeeuws- en Oost-Vlaanderen beslaan, bekeken werd. Als een bepaalde kaart toevallig geen gegevens voor Frans-Vlaanderen bevat, wordt dat ook zo aangegeven.

De bibliografie van de publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen van Har Brok is voor elke geïnteresseerde het ultieme naslagwerk. Voor de auteur zelf mag het als de welverdiende kroon op het werk van veel jaren beschouwd worden.

Har BROK, *Publicaties over plantennamen in Nederland, Nederlandstalig België en Frans-Vlaanderen*. Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie 24 (2003), 160 blz.

Het pacht- en cijnsboek, bekend als het Vorwaarden bouck van het Onze-Lieve- Vrouwhospitaal te Oudenaarde (1385-1411)

Guy Hoebeke

Wijlen prof. dr. Marcel Hoebeke (Univ. Gent) en andere onderzoekers putten rijkelijk uit het Vorwaarden Bouck. Tot nu toe ontbrak echter een integrale tekstuitgave volgens de regels van de diplomatiek. Met de bovenvermelde publicatie is deze leemte opgevuld.

Wie de inleiding leest, komt onder de indruk van de wetenschappelijkheid waarmee dit werk werd voltooid. In "*Verantwoording van de uitgave*" maakt men kennis met de interessante voorgeschiedenis van de totstandkoming van dit boek. De nauwkeurige materiële beschrijving van het handschrift, de doorgedreven analyse van de eigenheid en de spelling van de twee "handen" (schrijvers) van het manuscript (enkel verstaanbaar voor taalkundigen) en daarbij nog de samenstelling, de opbouw en de inhoud van het handschrift, geven een duidelijk beeld van het oorspronkelijke werk. De bespreking van de plaats en de historische betekenis van het document, laten de lezer toe het in een breder kader te plaatsen. In "*Het Hospitaal en zijn domein*" worden de bezittingen van het Hospitaal geografisch gesitueerd. In de laatste paragraaf van de inleiding ten slotte wordt de wijze van uitgeven verduidelijkt: het weergeven van afkortingen, hoofdletters/kleine letters, regelverspringing, ...

In de tekst zelf van het *Vorwaarden bouck Hospitaal - 1385 - [nr.] 441* vindt men in de voetnoten, meticuleus opgetekend, de doorhalingen, vervangingen, toevoegingen, onderstrepingen enz. in het manuscript. Dit is wel het dichtst dat men kan komen bij het handschrift zonder het zelf in handen te houden.

Deze uitgave bevat veel gegevens voor een waaier van belangstelsgebieden: neerlandistiek, toponymie, antroponymie, geschiedenis en zeker het landbouwaspect ervan, maar eveneens voor genealogie. Een glossarium, achteraan het boek, verklaart een groot aantal, nu onbekende, woorden en de index van plaats- en persoonsnamen maakt een doelgericht zoeken gemakkelijk. Voor wie zich nog verder wil verdiepen in de materie, is de lijst "*Bronnen en literatuur*" een welkome hulp.

Nog een woord over de auteurs. Luc Van Durme (°1947) is doctor in de Germaanse Filologie (UG, 1982), lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde en van de Commissie voor

Toponymie en Dialectologie. Hij publiceerde verscheidene werken over historische, archeologische en toponymische onderwerpen. Het *Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen* in zijn geboortedorp Velzeke werd mede door hem gesticht. Op dit ogenblik zet hij het project *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen* voort van zijn leermeester, de internationaal bekende prof. dr. Maurits Gysseling.

Rik Castelain (°1939) was leraar Romaanse talen. Hij besteedde zijn leven aan historisch onderzoek en bestudeerde de archieven van Kortrijk, Ronse en vooral Oudenaarde. Hij volgde de nieuwe richting van de mentaliteitsgeschiedenis, zoals aangegeven door o.a. G. Duby. Dit resulteerde in een aantal werken, waarvan één bekroond werd met de prijs voor Geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen. In 1990, na het overlijden van prof. dr. M. Hoebeke, werd R. Castelain in zijn plaats aangesteld als archivaris van het O.L.V.-hospitaal van Oudenaarde. Hij is tevens voorzitter van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van die stad. Op het ogenblik van het verschijnen van dit boek werkte hij, samen met een groep geschiedkundigen, aan de geschiedenis van het Oudenaardse Hospitaal.

De achtergrond van de twee auteurs staat borg voor de uitmuntendheid van de besproken publicatie.

CASTELAIN (R.), VAN DURME (L.), *Het pacht- en cijnsboek, bekend als het Vorwaerden bouck van het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal te Oudenaarde (1385-1411)*. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2002, XXI +125 blz. (Reeks Bouwstenen op het gebied van de Nederlandse Naamkunde, Dialectologie en Filologie, nr. 6). De prijs (portokosten niet inb.) bedraagt 13,50 euro.

Het woordenboek van de Vlaamse Dialecten: aflevering Paard1

Veronique De Tier

Het traditionele dialect is in Vlaanderen snel aan het verdwijnen. In gesproken taal blijft de streekgebonden uitspraak vaak wel doorklinken, maar de dialectwoordenschat verdwijnt onder invloed van de standaardtaal, de media en de gewijzigde levensomstandigheden.

De universiteiten van Gent, Leuven en Nijmegen proberen die verdwijnende dialectwoordenschat te verzamelen in dialectwoordenboeken. Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD) is een taalwetenschappelijk project dat sedert 1972 aan de Universiteit Gent wordt uitgevoerd. Het WVD verzamelt de dialectwoordenschat van West-, Oost-, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen. Het woordenboek is systematisch opgezet, d.w.z. dat de dialectwoorden gegroepeerd zijn rond zaken en begrippen uit de werkelijkheid. Het WVD verschijnt in afleveringen binnen drie delen: deel I Landbouwwoordenschat, deel II Niet-agrarische vaktalen en deel III Algemene Wordenschat.

Iedere aflevering van het WVD bestaat uit een reeks woordenboekartikels. Daarin wordt telkens een omschrijving van de zaak of handeling gegeven én een opgave van de bronnen. Dan volgen in alfabetische volgorde de dialectwoorden die bij het begrip horen. Voor elk dialectwoord wordt de geografische verspreiding en de frequentie aangegeven. Om het geheel aanschouwelijk te maken worden ook woordkaarten, tekeningen en foto's opgenomen. Achteraan is een alfabetisch register van de trefwoorden opgenomen om alles gemakkelijk terug te kunnen vinden.

Het WVD wordt samengesteld in de Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent met kredieten van de Universiteit Gent (Bijzonder Onderzoeksfonds), de Nationale Bank, de provinciebesturen van Oost- en West-Vlaanderen en Zeeland en de Vlaamse Gemeenschap (Administratie Wetenschap en Innovatie en Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen). Het WVD wordt gepubliceerd met de steun van de Universitaire Stichting van België.

In december 2003 verscheen een nieuwe aflevering in deel I Landbouwwoordenschat. Deze nieuwe aflevering bevat de dialectwoorden met betrekking tot het paard als dier in het algemeen. Naast enkele soorten zoals een Brabants paard en een Ardeens paard, worden ook geslacht en leeftijd behandeld. Woorden voor de hengst, de merrie, de ruïn, de klophengst (*luifer, piet*) en het veulen (*kachtel, veulen, vool, ...*) komen aan bod. Heel wat variatie vinden we bijvoor-

beeld in de benamingen voor een oud, versleten paard: *kajute*, *knol*, *kute*, *kaguil* en *kreng* zijn veel voorkomende benamingen in het Vlaamse dialectgebied. Ook vachtkenmerken spelen een rol in de naamgeving. Je heb niet alleen *vossen* en *schimmels*, maar ook *rou-aande paarden*, *een baai paard*, *pommelees* met al dan niet een *blesse* op hun neus. De woordenschat voor de lichaamsdelen en eigenschappen in verband met de lichaamsbouw, houding en karakter vertonen eveneens heel veel verscheidenheid: een paard kan *Frans staan*, maar kan ook *haarenkelen* of een *zadelrug* hebben. Als u wilt weten waar *het zoutvat*, *de neusflok*, *het bekkeneel*, *een boutstaart* en *de vetlok* van een paard ergens te zoeken zijn, dan kunt u in dit boek het antwoord vinden. En wist u ook dat paarden *kribbenbijters*, *windzuigers* of *luchtzuipers* kunnen zijn?

Natuurlijk laat het paard ook wel eens van zich horen: het kan hinniken (*hinkeren*, *hunkeren* of *neien*) en het proest met de lippen (*briessen*, *snorrelen*, *lezen*, ...) Belangrijk is ook de terminologie van de voortplanting: het paardig zijn, de dracht en het baren worden behandeld. Een hengstenboer trekt met de dekhengst van hoeve tot hoeve of doet de *ree* om de *paardige* merries te *bedienen*. De paardenziekten tonen ook heel wat dialectische verscheidenheid. Kent u ziekten als *strangeljoen*, *maandagziekte*, *bewaaidheid* of *ziltepoten*?

Het boek eindigt met enkele begrippen i.v.m. behandeling en verzorging, zoals het vlechten van de manen en de staart (*breistaarten*), het kammen met de roskam en het couperen van de staart (*blokstaarten*, *bouten of vliezen*). Genoeg leesvoer voor geïnteresseerde paardenliefhebbers en taalkundigen. Deze aflevering vormt samen met de afleveringen van de zusterprojecten, het *Woordenboek van de Brabantse dialecten* en het *Woordenboek van de Limburgse dialecten*, een rijke schat om de Zuidelijk-Nederlandse dialecten in kaart te brengen.

In 'Paard 2', dat in 2005 verschijnt, zal vooral de woordenschat i.v.m. het mennen en het paard als trekdier (paardentuig, ...) worden behandeld.

Veronique DE TIER, m.m.v. Hugo RYCKEBOER en Jacques VAN KEYMEULEN, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Deel I Landbouwwoordenschat, paragraaf Veeteelt, aflevering 10: Paard 1*, XXXIV + 426 blz., 106 kaarten, 43 ill., ISBN 90-74273-20-3.

Verdere inlichtingen: WVD, Blandijnberg 2, 9000 Gent, tel. 09-264 40 79, fax 09 - 264 441 70; veronique.detier@Ugent.be

Bestellen bij: Drukkerij G. Michiels, Industriezone Overhaem, Rietmusweg 96, 3700 Tongeren, 012-23 13 25

Een reus in Oudenburg

Jean Luc Meulemeester

Op Pinksternamiddag 8 juni 2003 kreeg de West-Vlaamse stad Oudenburg voor het eerst in haar geschiedenis een reus. Onder de benaming Sint-Arnoldus werd hij op de pui van het stadhuis *gedoopt*, eigenlijk gezegend door diaken Jos Desmeth (zie foto). Het initiatief om een plaatselijke reus te creëren werd genomen door het 'Feestcomité Centrum Oudenburg'. De datum van de doop was niet toevallig: het was namelijk in Oudenburg ook kermiszonondag en de zetel van de initiatiefnemende vereniging is gevestigd op de markt, waar de jaarlijkse junifoor plaatsvindt. Zij proberen trouwens om die kermis meer elan te geven door allerlei initiatieven te nemen. Na de zegening toonde de reus zich aan de Oudenburgnaren en trok, met de plaatselijke harmonie Sint-Cecilia voorop, door de straten van Oudenburg.

Reuzen behoren tot de typische folklore in Vlaanderen. (1) Er zijn weinig gemeenten die geen reus bezitten. Alleen West-Vlaanderen al telde er ooit meer dan honderd. Vooral vlak na de Tweede Wereldoorlog waren ze in trek en moest ieder gehucht, iedere wijk er een bezitten. Wie kent Jan de Moerduivel uit Adinkerke niet? Of Stantje en Tinneke uit Ardoos, de zeevisser Korno uit Blankenberge,

(1) Over reuzen verscheen al een uitvoerige literatuur. Belangrijke publicaties zijn o.a.: C. De Baere, *Onze ommegangsreuzen*, Brussel, 1930; C. De Baere, *Onze Vlaamse reuskens. Bijdrage tot de kennis van de Vlaamse folklore*, Antwerpen, 1941; B. Bijnen, *De Fransvlaamse reuzen*, in: *West-Vlaanderen*, IV, juli 1955, p. 168-170; K. Beitl, *Die Umgangriesen. Volkskundliche monographie*, Wenen, 1961; C. Trefois, *Mytologische reuzen, menselijke reuzen, ommegangsreuzen*, in: *Oostvlaamse Zanten*, XLVIII, 1973, 5, p. 162-170; K.C. Peeters, *Eigen aard. Overzicht van het Vlaamse volksleven*, Antwerpen, 1975 (4), p. 227 en p. 361-363; R. Meurant, *Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie*, Tielt, 1979; R. Van der Linden, *Reuzen in Vlaanderen. Volksleven van vijf eeuwen*, Aartselaar, 1985; J.-P. Ducastelle, M.-F. Gheusquin, Y. de Sike, B. Twyfels en J. Willemart, *Géants et dragons. Mythes et traditions à Bruxelles, en Wallonie, dans le nord de la France et en Europe*, Doornik, 1996 en R. Desart, *Les géants du Brabant*, Grimbergen, z.d.

Op de pui van het Oudenburgse stadhuis werd op Pinksterzondag 8 juni 2003 de reus Sint-Arnoldus door diaken Jos Desmeth gezegend in aanwezigheid van de bestuursleden van het Feestcomité Centrum Oudenburg, van de plaatselijke overheid en een schare belangstellenden. Peter en reus Sarko uit Zerkegem staat hier ook op de foto.

De reus Sint-Arnoldus op wandel door Oudenburg.

Manten en Kalle uit Sint-Michiels of Manten Klutters en Klette Slunse uit Lichtervelde. Of nog Ko en Liza uit Oostduinkerke, Karolus Krommehaak uit Torhout en Tijl, Nele en Lamme Goedzak uit Gistel. Het zijn namen die spreken, die dikwijls getuigenis afleggen van de ingesteldheid van het volk, die vertellen wat er op een bepaalde site leefde: Dulle Griet in Marke, Tanneke Vanhulle de heks uit Beselare of Ko den Ijslandvaarder uit Koksijde. In Oudenburg werd gekozen voor een heilige, de stadspatroon Sint-Arnoldus. Een dergelijke keuze is blijkbaar in trek, want enkele weken later, op zaterdag 28 juni 2003, wandelde de nieuwe reus Sint-Michiel, patroon van Brussel, fier de Grote Markt van onze hoofdstad op.

Over de oorsprong van reuzen bestaan verschillende hypothesen. Dikwijls worden ze in verband gebracht met het volksgeloof van ter plaatse. Ook de nieuwe Oudenburgse reus verwijst naar een eeuwenoude lokale verering als de stichter van de Sint-Pietersabdij aldaar. Sint-Arnoldus is wereldberoemd, niet zozeer als bisschop van Soissons of omdat hij in Vlaanderen tijdens de tweede helft van de elfde eeuw vrede bracht; ook niet als stichter van het vermelde benedictijnenklooster omstreeks 1084, maar wel als patroon van de brouwers en van het bier. De reus Sint-Arnoldus (zie foto) is dan ook enerzijds getooid met paramenten die verwijzen naar zijn bisschoppelijk of abbatiaal ambt en anderzijds met attributen die naar de brouwerswereld verwijzen. (2) Als bisschop en abt draagt de baardeloze reus Sint-Arnoldus een mijter, koorkap, ring en borstkruis. Zijn soutane is violet-paars, zoals bij een bisschop. Daarover heeft hij een superplie met kanten boord. Als patroon van het bier en van de brouwers houdt hij in de rechterhand een roervork, waarmee in het hemelse vocht werd geroerd om aanbranding in de ketels te voorkomen. Het regelboek van de benedictijnen, in zijn linkerhand, verwijst naar de door hem gestichte Sint-Pietersabdij. Of is het de bijbel?

Reuzen spreken aan. Omwille van hun omvang en grootte - de reus Sint-Arnoldus is ruim vier meter hoog en weegt 38 kilo - doen ze mensen en vooral kinderen schrikken. We kijken er letterlijk naar op. Ze vormen een indrukwekkende verschijning, zeker wanneer ze dansen. De Oudenburgse reus wordt door één persoon gedragen en twee andere personen houden hem in evenwicht.

Voor de uitvoering deed het aangehaalde feestcomité een beroep op de bekende reuzenmaker Norbert Demonie uit Jabbeke. Hij realiseerde al verscheidene van die giganten, zoals Fietje Kraaie (Craeye) uit Varsenare en Sarko uit Zerkegem. Het zijn meteen de meter en de peter van de Oudenburgse reus. Ze waren dan ook logischerwijze op de doopplechtigheid aanwezig (zie foto). Demonie werkte ongeveer zes maanden aan de realisatie. Fernand Deschacht, eveneens uit Jabbeke, ontwierp het hoofd.

Vanaf nu kan de reus Sint-Arnoldus Oudenburg op feesten vertegenwoordigen en mee opstappen in ommegangen en stoeten, in processies en optochten of aanwezig zijn op braderieën en jubilea. We wensen hem veel vreugde en een lang leven toe.

(2) Over de iconografie van de H. Arnoldus zie: J.L. Meulemeester, *Een inleiding tot de Sint-Arnoldusikonografie en -devotie*, in: cat. v. d. tent. *Sint-Arnoldus en de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984*, Oudenburg, 1984, p. 109-171 en J.L. Meulemeester, *Iconografische mijmeringen rond de H. Arnoldus*, in: *Vlaanderen*, XXXVI, 216, mei-juni 1987, p. 140-147.

Kwakzalvers en belezers te Lichtervelde en te Petegem (18de eeuw)

W.L. Braekman

Tegen een zekere Jan Corijn fs. Jan, werd op 16 juli 1729 een onderzoek ingesteld. ⁽¹⁾ De verdachte, toen drie à vierendertig jaar oud, was geboren te Petegem bij Deinze. Vanaf "sijne jonckheijt" had hij "medicijnen voor menschen en peerden" verkocht. Hij reisde daartoe sinds jaar en dag van dorp tot dorp en verkocht ook andere "crimmerije". ⁽²⁾ Hij werd verdacht van diefstal en kwam aldus in aanraking met het gerecht.

Hij was gekleed met "een rood camelotten cleedt met cnoppen van het selue, eene witte veste van eene specie van lijnwaet met een gallontien ... van silver". Hij had een broer, Pieter, die ook is "doende et quacksalven". Deze broer woonde te Deinze. Hij droeg dus een "rode camelotten casacque" en een "witte camisole" en reisde samen met zijn vrouw en nog een andere persoon die een trompet bij zich had, die diende "om het volck aen te roepen", als zijn baas met "droggen" ⁽³⁾ stond om die te verkopen.

Jan Corijn was enige tijd soldaat geweest en was dan met een "congé" naar huis gekomen. Hij bleef echter langer uit het leger weg dan zijn pas toeliet en vluchtte te Deinze "op het keerckhof ter causen sijn conge als soldaet was gheexpireert". Hij werd daar door "de wagt" drie dagen lang bewaakt, waarna hij mocht vertrekken. Het kerkhof fungeerde immers als een asielpplaats. Dit recht werd blijkbaar wel nog gerespecteerd : de "wagt" brengt hem in alle geval niet naar de gevangenis en laat hem na enkele dagen trouwens vertrekken. Over zijn kwakzalverij vernemen we verder niets meer.

Ignatius Schoreel, zoon van Jacobus, 52 jaar oud, geboren in Veurne en weduwnaar met twee kinderen, woonde te Lichtervelde. Van beroep was hij "matsenaers truweel", metselaarsdienaar. Hij wordt op 2 juli 1786 voor het gerecht van het Brugse Vrije beschuldigd te zijn "een beleser van professie ende alsoe doen [de] pernicieuse voorstellingen, de eenvoudige landslieden is bedriegende". ⁽⁴⁾

Hij was daarbij niet aan zijn proefstuk. Reeds in 1777 was hij op Zedelgem aangehouden en door dezelfde rechterlijke instantie veroordeeld tot verbanning. Maar in plaats van "dese pernicieuse professie te verlaeten en zich tot het wercken te begeven", heeft hij zich verstout "van alomme ten lande te vaguebonden, menschen ende beesten te belesen ... daer toe te gebruijcken de valsche ende schaedelicke leeringen vuijtgedruckt in de boeck die hij over sigh was dragende".

(1) RA Gent, Oudburg, nr. 2231, fol. 169v-178r.

(2) crimmerije: letterlijk: kramerij, d.i. marktkramers- en leundersgerief.

(3) droggen: drogisterij-waren.

(4) RA Brugge, Brugse Vrije, nr. 17036, fol. 57v-60r.

Het boek dat hij bij zich had toen hij werd aangehouden, verklaart hij te Torhout gekregen te hebben. Het was achtergelaten “van sekeren meester Blootgat”, toen die in de winter van 1786 “naer Holland schijnt te sijn weggetrocken”.

Schoreel wordt ten laste gelegd dat hij “op den eersten sinxen dagh gepasseert ...” heeft belesen het kind van Cornelis van Eenoo in Oostkamp, met bedriegelicke gebeden staende inden selven boeck, ende voorts te gebruijcken het herte van eene duijve, ende het selve vol naelden gesteken sijnde, te doen cooken met vele ander bedriegelicke saeken omme alsoo het gelt van desen landsman af te perssen.” Hem wordt ook gevraagd of hij een zekere Theresia van Acker kent die te Zedelgem woonde en ook een “belesighe” is. Wat hij daarop antwoordde, weten we echter niet.

Ignatius Schoreel wordt veroordeeld om een uur lang vóór het Landhuis van de vierschaar te Brugge tentoongesteld te worden met op zijn borst het opschrift “beleser ende bedrieger”, zijn boek wordt geconfisqueerd en hij wordt voor tien jaren uit het Brugse Vrije verbannen.

OPROEPEN

Van aasspade tot zwingelmes

Katrien Vanbrabant en Johan David
Museum voor de Oudere Technieken

De identificatie van onbekende handwerktuigen

“Onbekend is onbemind” zegt men wel eens. Niet zo voor de oude en in onbruik geraakte handwerktuigen. Deze relictten van een niet zo ver verleden intrigeren ons meer en meer. De laatste jaren wordt de interesse voor en de vraag naar oud gereedschap steeds groter. Steeds meer verzamelaars schuimen de rommelmarkten af op zoek naar dat ene unieke en vaak onbekende stuk, dat met wat geluk voor een prikje weggaat.

In de musea is er een gelijkaardige ‘back to basic’ trend. Niet alleen de topstukken krijgen aandacht, ook meer en meer dagdagelijkse gebruiksvoorwerpen worden getoond in hun originele context. De reconstructies van ambachtelijke ateliers rijzen als paddestoelen uit de grond en uit de kelders van het museum worden steeds vaker bestofte en vaak niet geïnventariseerde handwerktuigen opgediept.

Gezien de fundamentele rol die het handgereedschap, en daarmee bedoelen we ook medische instrumenten of keukengerei, al duizenden jaren speelt, is de vernieuwde interesse een goede zaak. Het kan het onderzoek naar de geschiedenis van de technieken alleen maar ten goede komen.

Bijna elk museum heeft in zijn collectie een verzameling handgereedschap. Niet alleen de technische musea, maar ook de heemkundige, volkskundige, geschiedkundige en zelfs de kunstmusea bewaren gebruiksvoorwerpen en werktuigen. Die verzamelingen bestaan vaak uit grote hoeveelheden voorwerpen van zeer verschillende aard.

Ondanks de ruime aanwezigheid en verspreiding van handwerktuigen in museale contexten, is het moeilijk om een overzicht te krijgen van wat er nu precies in welk museum bewaard wordt. (1) Dat is voornamelijk te wijten aan de problemen die zich stellen bij de inventarisatie van deze voorwerpen, namelijk de moeilijke identificatie en het gebrek aan een genormaliseerde terminologie.

Welk werktuig is dit en waartoe dient het?

Er zijn weinig middelen voorhanden om handwerktuigen systematisch te identificeren. Door het uiteenlopende karakter ervan en een

(1) Om het algemeen collectiebeleid in Vlaanderen te helpen coördineren en de samenwerking te vergemakkelijken, werd een overzicht van de openbare verzamelingen gepubliceerd in J. DAVID en M. WIENEN, *Het Repertorium van de Technische en Wetenschappelijke Collecties in de Vlaamse en Brusselse Musea*, Grimbergen, 1999; die gegevens worden op grond van de door de musea opgestuurde informatie bijgehouden op de website van het MOT [www.mot.be]

gebrek aan theoretisch onderzoek zijn er weinig algemene naslagwerken beschikbaar. Men moet al een idee hebben van de sector waartoe het handwerktuig behoort of de gebruiker ervan om gericht te kunnen zoeken in handboeken, handscatalogi en gespecialiseerde literatuur, die overigens niet zomaar bij de hand liggen. Daardoor is de identificatie van handwerktuigen meestal een omslachtig en tijdrovend werk. Moet men een werktuig identificeren waarover geen enkele randinformatie bestaat, dan heeft men al een flinke dosis geluk nodig om het terug te vinden.

Hoe noemt men het?

Eenmaal het werktuig geïdentificeerd is, moet men het in een tweede stap correct gaan benoemen. Dat dit niet zo eenvoudig is, illustreren we met één voorbeeld: bij verschillende beroepen wordt een hamer gebruikt, die vaak eenvoudigweg gelabeld wordt met de algemene naam 'hamer'. Zo hebben de timmerman, de smid, de leidekker, de beeldhouwer, de schoenmaker en de slager elk een eigen typische hamer. Het gaat echter telkens om een verschillend werktuig, dat dan ook een aparte naam moet krijgen, specifiek aan dát type. Nog moeilijker wordt het wanneer er in hetzelfde beroep meer dan één type hamer wordt gebruikt, zoals bij de steenhouwer.

Eigenlijk is er geen algemeen aanvaarde woordenschat voor het handgereedschap, niet in het Nederlands en evenmin in andere talen. De bestaande termen zijn vaak te algemeen en verschillende werktuigen worden soms met dezelfde naam aangeduid. Het vinden van een specifieke benaming voor elk type kost heel wat tijd en vereist een grondige kennis van het handgereedschap. Dit moeilijke onderwerp kunnen we hier dus onmogelijk grondig bespreken. ⁽²⁾

ID-DOC helpt!

De inventarisatie van technische collecties in de Vlaamse musea is vaak een moeilijke opdracht. Dat bewijzen de vele vragen die we in het Museum voor de Oudere Technieken (MOT) van collega's ontvangen. Ook verzamelaars en nieuwsgierigen vragen ons vaak stukken te identificeren. Gezien de omvang van het probleem hebben we gezocht naar een manier om de individuele vragen voor te zijn en structureel hulp te bieden, wat resulteerde in ID-DOC.

Met ID-DOC wil het MOT een praktisch hulpmiddel aanreiken om handwerktuigen te identificeren. Het is een *on line* databank van werktuigenfiches, geïllustreerd met duidelijke tekeningen en foto's. Voor de uitwerking van ID-DOC doen we een beroep op onze eigen gereedschapscollectie en bibliotheek. De databank wordt gratis ter beschikking gesteld op onze website www.mot.be

(2) Meer daarover in J. David, *De genormaliseerde terminologie in het gereedschapsonderzoek*, in *Technologia* 8 (1985), pp.77-96.

De databank is opgebouwd uit werktuigenfiches aan de hand waarvan je een werktuig moet kunnen herkennen. Van elk werktuigtype wordt een duidelijke lijntekening gemaakt met aandacht voor de typische kenmerken. Elk type krijgt een bondige maar duidelijke beschrijving aan de hand van concrete voorbeeld-exemplaren uit onze collectie, de zogenaamde 'holotypes'. Van een bepaald type werktuig kunnen verschillende modellen bestaan, die we zoveel mogelijk opnemen. ⁽³⁾ We beschrijven de dimensies, de hanteerwijze en de functie van het werktuig. Daarnaast geven we een overzicht van de gebruikers (ambachten, beroepen en sectoren).

Om het zoeken naar een bepaald werktuig te vergemakkelijken kunt u de databank op drie manieren raadplegen, namelijk op naam, op gebruiker en op vorm. De werktuigen zijn dus niet alleen per ambacht of beroep ingedeeld, maar ook zuiver vormelijk. Zo groeperen we de tekeningen van zaagvormige, tangvormige en priemvormige werktuigen in een handig overzicht. Dus ook als u de naam, de gebruiker of de sector niet kent, kunt u uw onbekende werktuig eenvoudig identificeren door te kijken naar zijn globale vorm en die te vergelijken met de tekeningen.

ID-DOC heeft meerdere voordelen: het is een democratisch werkinstrument dat voor iedereen gratis en onmiddellijk via het internet toegankelijk is. De drie zoekingen maken de databank gebruiksvriendelijk. De tekeningen en foto's zijn niet alleen duidelijk, maar ook mooi. Ze geven een goede illustratie van de variatie aan handwerktuigen en maken van een opzoeking een aangename karwei. De databank reikt een bruikbare benaming aan en geeft een opsomming van andere benamingen, de synoniemen. Naast een werkinstrument is de databank ook een bron van informatie over bepaalde ambachten. ID-DOC is er dus niet alleen voor museum personeel, maar voor verzamelaars, studenten, scholieren, leraars, heemkundigen, volkskundigen en andere vorsers.

Het grootste voordeel is echter dat het bestand snel en gemakkelijk uitgebreid en verbeterd kan worden. Het internet is daarvoor het ideale medium, geen enkele andere informatiedrager doet het hem na, ook niet de CD-rom. Het is trouwens perfect denkbaar dat de fiche van een werktuig, waarnaar vandaag onderzoek gebeurt, morgen aangevuld wordt tot een echte monografie. Wie daarbij de gegevens aandraagt, heeft geen enkel belang; alle nuttige informatie kan onmiddellijk *on line* verwerkt worden.

In 2000 verscheen het prototype op de website van het Museum voor de Oudere Technieken, met de financiële steun van de Provincie Vlaams-Brabant en de Vlaamse Gemeenschap. Sedertdien werkt het

(3) Een type onderscheidt zich door de bestemming, de werkwijze, de hanteerwijze, de grondstof en de vorm. Een model is de bijzondere vorm van een type in een bepaalde streek of in een bepaalde periode.

Museum gestaag voort aan de verbetering en de uitbreiding van de databank. Momenteel kunt u er een duizendtal werktuigenfiches raadplegen die horen bij 185 beroepen. Wekelijks komen er nieuwe fiches bij of worden de bestaande fiches aangevuld met andere modellen. Vanaf 2002 worden de werktuigen niet alleen getekend, maar ook gefotografeerd, wat resulteert in een uitgebreid en groeiend beeldbestand.

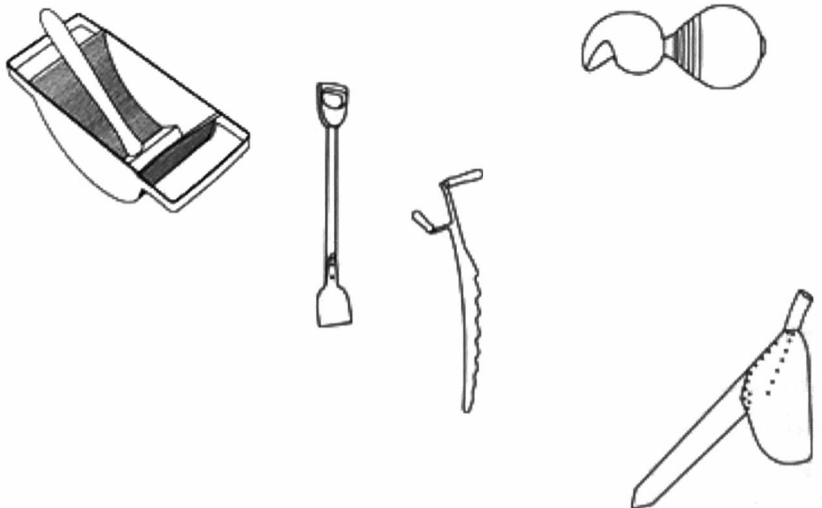
Door het ruime onderwerp is het aanvullen van de databank een titanenwerk. Hoewel we zelf over een ruime collectie beschikken, zijn we vragende partij voor een samenwerking rond andere technische collecties, ook internationaal. Er zijn ongetwijfeld andere musea, vorsers of verzamelaars die beschikken over een representatieve verzameling handgereedschap en die hun kennis willen delen. ID-DOC is trouwens een geschikt middel om een deel van de collectie te ontsluiten in een soort 'digitale' open reserve.

De verdere uitbouw van ID-DOC is een werk van lange adem, waarbij samenwerking nuttig en nodig zal zijn. Daarom willen we niet alleen vragen eventuele aanvullingen en verbeteringen door te geven, maar ook contact op te nemen als u wilt meewerken aan dit ambitieuze project.

Kent u deze werktuigen?

Sommige werktuigen uit onze collectie kunnen we maar niet thuis brengen. U kunt ze bekijken op onze website onder de rubriek 'Test je kennis!'. Kunt u ons misschien helpen? Geef uw suggesties en (hopelijk) identificaties door en los onze mysteries op.

Contacteer ons via www.mot.be of bel naar 02/270.81.11

Van eikeltjeskoffie tot berken aan het dakgebinte

Omdat er een toenemende interesse is in cultuur, religie, natuur en alternatieve geneeswijzen, zijn wij op zoek naar mensen die verhalen of (medicinale) gebruiken kennen van de eik en de berk. Deze informatie gebruiken we voor een onderzoek van de universiteit Utrecht en de universiteit Gent naar het gebruik van bepaalde bomen in Nederland, Vlaanderen en Ierland. Het meeste onderzoek naar geneeskrachtige planten is gericht op tropische landen. Het doel van dit onderzoek is om gebruiken in onze regio en een stukje Europa in kaart te brengen. Hiermee willen we bijdragen tot het behoud van culturele informatie voor volgende generaties.

De eik staat in de geschiedenis bekend om zijn kracht, zijn formaat en de hoge leeftijd die hij kan bereiken. Er zijn exemplaren van de zomereik (*Quercus robur*) bekend die 500 tot 2000 jaar oud zijn geworden en een doorsnede van 10 meter hadden. Deze 'stoere woudreus' stond symbool voor onverzettelijke kracht en standvastigheid. Het verband tussen de eik en allerhande donder- en bliksemgoden in verschillende culturen, is voortgekomen uit het geloof dat deze bomen vaker dan andere door de bliksem geraakt werden. Dit blijkt ook zo te zijn. Er zijn zowel verhalen die over de toverwerende eigenschappen gaan als over het huisvesten van duivels, heksen en ander gespuis. Een medicinale eigenschap van de eikenschors is dat een handen- of voetenbad ervan werkzaam is tegen winterhanden respectievelijk -voeten.

Van de berk daarentegen is niets dan goeds bekend. In de meeste culturen staat hij voor leven, groei en vruchtbaarheid en wordt als symbool van bescherming gezien. De boom was in staat heksen en boze geesten buiten te houden. Heksen waren bijvoorbeeld verplicht eerst alle blaadjes te tellen voordat ze een stal of huis binnen konden. Hier waren ze echter nog niet mee klaar voor zonsopgang en dat is het tijdstip dat heksen gedoemd zijn terug te vliegen.

Naast deze voorbeelden zijn we op zoek naar meer verhalen en weetjes over de eik en de berk, zoals bijvoorbeeld het recept voor eikeltjeskoffie. Als u informatie hebt of mensen in uw omgeving kent die ons verder kunnen helpen, als u een vragenlijst wilt invullen, wilt u dit dan doorgeven via onderstaande adresgegevens? Deze informatie zal anoniem verwerkt worden in het onderzoek. Bij voldoende respons zal het uiteindelijk ook in een boekje uitgegeven worden.

gegevens:

telefoonnummer: + 31 30 695 04 98, Y. Voermans

per adres: Warande 179, NL- 3705 ZN Zeist

emailadres: eik_en_berk@eudoramail.com

Personalia en samenvattingen

'Delinquent' of slachtoffer van sociale controle?

Een analyse van de relaties tussen de aanklager en de kinderen die voor de kinderrechter van Veurne verschenen tussen 1912 en 1921.

Katlijn Vanhee

Vaartstraat 2, 8480 Bekegem - katlijnvanhee@yahoo.com

Samenvatting

In dit artikel wordt de relatie onderzocht tussen de aanklagers en de aangeklaagde kinderen, die voor de kinderrechter van Veurne verschenen tussen 1912 en 1921. Het uitgangspunt was de vraag waarom mensen hun conflicten niet in der minne regelden, maar voor het gerecht brachten. In de historiografie wordt als verklaring verwezen naar het sociale kapitaal van de daders, waarmee de mate van sociale integratie in de gemeenschap wordt aangeduid. Dit onderzoek is gebaseerd op archieven van de kinderrechtbank, die toelaten een duidelijk beeld te krijgen van de banden van de beklaagde met zijn of haar directe omgeving. De situatie in Veurne bevestigt dat wie weinig sociaal kapitaal had verzameld, een grotere kans had om aangeklaagd te worden.

'Delinquent' or victim of social control?

An analysis of the relation between indicters and accused children who appeared before the Juvenile Court of Veurne between 1912 and 1921

Summary

The article examines the social relation between the indicters and the accused children who appeared before the Juvenile Court of Veurne between 1912 and 1921. The central question is why people did not regulate their conflicts out of Court. Historical research has indicated the crucial impact of the degree of social capital of the accused children and their parents and the level of social integration in the community. Based on the records of the Juvenile Court, the investigation into the situation in Veurne confirms that children had a larger risk to be accused according to the level of integration.

De zuilen van het jeugdhuis

Jan-Frederik Abbeloos

Polderbaan 68, 9400 Ninove

Samenvatting

In het artikel *De zuilen van het jeugdhuis* gaat Jan-Frederik Abbeloos op zoek naar de evolutie van het jeugdhuiswerk in Vlaanderen. De eerste initiatieven ter zake dateren uit de jaren vijftig. De sector die eruit groeide, ontwikkelde zich volgens de levensbeschouwelijke scheidslijnen van de verzuilde samenleving. Zowel de *katholieken* als de *socialisten* en *liberalen* eigenden zich de plicht toe om hun schouders onder het jeugdhuiswezen te zetten. Ze volgden daarbij de interesse die er reeds op het nationale politieke niveau bestond.

De samenwerking tussen de drie zuilen binnen de Nationale Jeugdraad of de Vlaamse Federatie voor Jeugdhuizen werd bemoeilijkt door de onderlinge machtsstrijd. Pedagogisch gezien waren de verschillen echter klein. De opkomst van de sociale welvaartstaat en de professionalisering van de sociale sector zorgden voor een uniformisering van de pedagogische doelstellingen, waardoor de meerwaarde en eigenheid van een verzuilde jeugdhuiswerking onder druk kwamen te staan.

The sociopolitical groups of the youth club

Summary

In the article *The sociopolitical groups of the youth club* Jan-Frederik Abbeloos describes the evolution of the youth club work in Flanders. The first initiatives in this field date from the fifties. The sector originating from them developed along the ideological borderlines of denominationalized society. Following the interest that already existed on the national political level, catholics as well as socialists and liberals assumed the duty to shoulder the responsibility for the development of youth club work. The cooperation between the three sociopolitical groups in the National Youth Council or in the Flemish Federation for Youth Clubs was hampered by the struggle for power among themselves. Seen from a pedagogic point of view, however, differences were only small ones. The rise of the social welfare state and the professionalizing of the social sector resulted in a uniformity of the socio-cultural purposes, so that the surplus value and the individuality of denominationized youth club work were put under pressure.

De Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw (KBOV) is opgericht in 1926 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. Haar belangrijkste verwezenlijkingen zijn: het oprichten van het tijdschrift *Oost-Vlaamse Zanten* en de Volkskundige Bibliotheek in 1926; de oprichting van het Museum voor Volkskunde (nu Huis van Alijn) in Gent in 1927; de organisatie van de Kantwerkclub Sint-Katelijne sedert 1969 en de Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen sedert 1983. (Zie: <http://users.pandora.be/kbov/>)

Contact KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen) tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be

Volkskunde West-Vlaanderen vzw (VWV) is in 1936 opgericht als de Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen (BWV) met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. De BWV lag aan de basis van het Museum voor Volkskunde in Brugge en publiceert sedert 1937 de volkskundige almanak / jaarboek " 't Beertje". Sedert 1993 werd ook het blad "Mengelmaren" uitgegeven. (Zie: <http://www.volkskunde-west-vlaanderen.be>)

Contact : Danny Vanlooche, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 - e-mail: d_vanlooche@hotmail.com

Het Huis van Alijn in Gent

Kraanlei 65, 9000 Gent (tel. 09-269 23 50; fax 09-269 23 58; e-mail: huis.alijn@gent.be; www.huisvanalijn.be)

Openingsuren: elke dag open van 11u tot 17u (op zondag vanaf 10u); gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari en 25 december. Het museum is ook gesloten de dinsdag na de Gentse Feesten.

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde in Brugge

Balstraat 43, 8000 Brugge (correspondentieadres: Rolweg 40, 8000 Brugge; tel. 050-33 00 44; fax 050-33 54 89; e-mail: volkskundemuseum@skynet.be; <http://www.brugge.be/musea/>)

Openingsuren: elke dag van 9.30u tot 17u; gesloten op maandag.

Het Museum voor de Oudere Technieken in Grimbergen

Guldendal 20, 1850 Grimbergen (tel. 02-270 81 11; fax 02-270 09 83; e-mail: info@mot.be; <http://www.mot.be>)

Openingsuren: afdeling Guldendal elke werkdag van 9u tot 17u; afdelingen Guldendal, Liermolen en Tommenmolen weekends en feestdagen van april tot september van 14u tot 18u. Gesloten tussen Kerst en Nieuwjaar.

Het Volkskundemuseum in Antwerpen

Gildekamersstraat 2-6 (achter het stadhuis), 2000 Antwerpen (tel.: 03-220 86 66; fax 03-220 83 68; e-mail: volkskunde.museum@stad.antwerpen.be; <http://museum.antwerpen.be/volkskunde>)

Openingsuren: elke dag van 10u tot 17u.

Gesloten op maandag (behalve Paas- en Pinkstermaandag). Gesloten op 1 en 2 januari, 1 mei, Hemelvaartsdag, 1 en 2 november, 25 en 26 december.